

ğT.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT TARİHİ BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TÜRKİYE’DE 1944-1960 DÖNEMİ ÖZEL SEKTÖR BANKACILIĞI:
AKBANK ÖRNEĞİ**

TURAÇ ŞEYHOĞLU
2501060336

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. COŞKUN ÇAKIR

İSTANBUL - 2009

ÖZ
TÜRKİYE’DE 1944-1960 DÖNEMİ ÖZEL SEKTÖR BANKACILIĞI:
AKBANK ÖRNEĞİ

Turaç ŞEYHOĞLU
İstanbul Üniversitesi, İktisat Bölümü
Yüksek Lisans Tezi, Temmuz 2009, Sayfa 186

Danışman: Coşkun ÇAKIR

Bu çalışma, Türk bankacılık tarihinde özel sektör bankacılığının şekillendiği 1944-1960 arası yıllarda kurulan özel bankalardan Akbank’ın 1948-1960 yılları arasındaki gelişimini ortaya koymayı temel amaç edinmiştir. Çalışmada, günümüz bankacılık sektörünün omurgasını oluşturan özel sektör bankalarının ortaya çıkış süreci ele alındığı gibi, ilgili dönemdeki bankacılık kesimi ve özelde Akbank’ın gelişim çizgileri günümüzle karşılaştırmalı olarak sunulmuştur. Belirlenen amaç dahilinde, çalışmanın ortaya konmasında tarihi seyir izlenmiştir. İlk olarak Türkiye’de 1944 yılına değin bankacılığın gelişimi irdelenerek, dönemin incelenmesine zemin kazandırılmaya çalışılmıştır. Bunun yanında, gerek makro anlamda bankacılık kesiminin gerekse mikro anlamda Akbank’ın gelişimlerinin incelenmesinde 1944-1960 arası dönemde ülke içerisinde yaşanan ve bankacılık sistemini yakından ilgilendiren iktisadi gelişmeler ele alınmıştır. Böylelikle, özel sektör bankacılığının gelişme alanı bulduğu koşulların ortaya konmasının yanısıra dönem içerisinde yaşanan olayların bankacılık kesimini ve Akbank’ı ne şekilde etkilediği saptanmıştır. Bu bağlamda, 1944-1960 kesitinde yaşanan ve ülkenin iktisadi politikalarını olduğu kadar bankacılık sistemini de etkilemiş bulunan iktisadi ve siyasi kırılımlar dikkate alınmıştır.

ABSTRACT
PRIVATE SECTOR BANKING IN TURKEY(1944-1960):
AKBANK CASE

This study mainly aims to display the development of Akbank in the era 1948-1960, as an example of private sector banks which widely emerged in the period 1944-1960. The dissertation contains both the studies on the emergence of the main private sector banks of the contemporary Turkish banking and the overview of the banking sector in the era. Besides, the banking system in common and Akbank in particular is held subject to comparison with the present day. Within the determined purpose, historical methodology is pursued in the study. Firstly, the development of the Turkish banking up to 1944 is summarized, in order to provide a background for the analysis of the Turkish banking in the 1944-1960 era. Furthermore, the economical and political environment of the era which is directly related to the banking system is taken into consideration. Within this context, the impacts of the economical and political events and milestones on the banking system and Akbank are determined.

ÖNSÖZ

Türk finans sektörünün önemli bir kesimini bankalar oluşturmaktadır. 1980’li yıllardan sonra önemli ölçüde gelişme kaydeden, ancak denetimsizlik başta olmak üzere bir dizi sorunu da beraberinde taşıyan bankacılık sektörü 2000 ve 2001 yılında yaşanan krizlerden sonra yeniden yapılanma dönemine girmiş ve 2002-2009 döneminde, sektörün mali bünyesinde olumlu gelişmeler gerçekleşmiştir. Günümüz bankacılık kesimi, özellikle teknolojik açıdan ve yetişmiş insan gücü bakımından dünyanın önemli bankacılık sistemleri ile aynı seviyelerde bulunmaktadır. Geçtiğimiz dönemde, bankacılık sektörüne yoğun yabancı sermaye girişi, bankacılık kesimine yabancı sermayenin ilgisini göz önüne serdiği gibi sistemin büyük bir potansiyeli barındırdığına da işaret etmektedir.

Günümüz bankacılık kesiminde özel sermayeli ticaret bankaları, faaliyet süreleri, sermayeleri, aktif büyüklükleri, şube sayıları bakımından önemli bir yere ve baskın konuma sahiptir. Ayrıca çağdaş bankacılığın gerektirdiği bütün hizmetleri vermekte olan bu bankalar, sektördeki yenilikçi uygulamaları belirlemede öncü konumda olan büyük ölçekli bankalardır. Günümüzün öncü özel sektör bankaları yoğunlukla 1944-1960 döneminde kurulmuşlardır. Bu bakımdan, özel sektör bankalarının doğup genişleme olanağı bulunduğu bu dönem incelenmeksizin günümüz bankacılık kesimine ilişkin yapılacak değerlendirme ve açıklamalar kuvvetli bir temelden yoksun kalacaktır. Dolayısıyla, bu çalışmada 1944-1960 döneminde genel anlamda özel sektör bankacılığının ve özel anlamda bu dönem içerisinde kurulan Akbank’ın gelişimi konu edilmiştir.

Çalışmada, mevzuatın derlendiği Düstur ciltlerinden, araştırma dönemine ait ulusal gazetelerden, resmi gazete arşivlerinden, Akbank İdare Meclisi Karar Defterleri, dahili yazışmaları ve faaliyet raporlarından yararlanılmıştır. Ayrıca, konuyla ilgili ikincil

kaynaklardan ve daha çok da Prof. Dr. Zafer Toprak tarafından hazırlanan “Bir Geleceğin Geçmişı” adlı eserden faydalanılmıştır.

Çalışmamız sırasında konunun tespit edilmesi, planlanması ve değeriendirilmesi aşamalarında düşünceleri ile destek veren, çalışmanın yönlendirilmesinde değeri yardımcılarını esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Coşkun Çakır’a ve önerileri için Dr. Hüseyin Al’a teşekkürü bir borç bilirim.

Turaç ŞEYHOĞLU

16 Temmuz 2009

İstanbul

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
TABLolar LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR.....	xiv

GİRİŞ.....	1
------------	---

1. BÖLÜM: TÜRKİYE’DE BANKACILIĞIN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	6
I. Osmanlı İmparatorluğu’nda Bankacılık.....	6
a. İstanbul Bankası.....	10
b. Bank-ı Osmanî.....	11
c. Bank-ı Osmanî-yi Şâhâne.....	12
d. Ziraat Bankası.....	17
II. Cumhuriyet Dönemi’nde Bankacılık.....	21
a. 1923-1929 Dönemi.....	22
i. Türkiye İş Bankası.....	24
ii. Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası.....	25
iii. Emlak ve Eytam Bankası.....	26
b. 1930-1943 Dönemi.....	30
ii. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.....	32
ii. Sümerbank.....	34
iii. Belediyeler (İller) Bankası.....	36
iv. Etibank.....	36

v. Denizbank.....	37
vi. Halk Bankası.....	38
2. BÖLÜM: 1944-1960 DÖNEMİNDE YAŞANAN İKTİSADİ GELİŞMELER....	41
I. İkinci Dünya Savaşı Yılları	41
a. Savaş Yılları Boyunca Genel Durum.....	41
b. Savaş Yıllarınca Hazırlanan İktisadi Kalkınma Planları.....	46
i. 1946 Planı.....	46
ii. 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma (Vaner) Planı.....	48
II. Savaş Sonrası Dönem	49
a. Türkiye'nin Uluslararası Kurumlara Katılımı.....	50
b. 7 Eylül Kararları.....	52
c. Devletçilik Anlayışının Terkedilmesi.....	54
i. 1947 C.H.P. Kurultayı.....	56
ii. 1948 Türkiye İktisat Kongresi.....	57
III. 1950-1960 Arası Dönemin Genel Görünümü.....	59
a. Tarım Politikaları.....	63
b. Sanayi Politikaları.....	64
c. Dış Ticaret Politikaları.....	66
d. 4 Ağustos 1958 İktisadi İstikrar Kararları.....	68
e. Para/Maliye Politikaları.....	70
3. BÖLÜM: 1944-1960 DÖNEMİNDE TÜRK BANKACILIĞI.....	76
I. 1944-1960 Arası Türk Bankacılık Kesiminin Genel Değerlendirmesi.....	76
II. 1944-1960 Arası Bankacılık Sektörünün Makro Analizi.....	80
a. Banka Sayıları.....	81
b. Şube Sayıları.....	84
c. Bankaların Bilanço Büyüklükleri.....	86
i. Sermaye.....	86

ii. Mevduat.....	88
iii. Kredi.....	91
iv. Karlılık.....	95
III. 1944-1960 Arası Özel Sektör Bankalarının Kuruluşu.....	97
a. Yapı Kredi Bankası	98
b. Garanti Bankası	101
c. Akbank	102
d. Türkiye Sınai Kalkınma Bankası.....	102
e. Diğer Özel Sermayeli Bankalar.....	103
IV. 1944-1960 Arası Özel Yasalarla Kurulan Bankalar.....	109
a. Denizcilik Bankası.....	109
b. Türkiye Vakıflar Bankası.....	110
c. Türkiye Öğretmenler Bankası.....	111
V. 1944-1960 Döneminde Bankacılık Sektörü ile İlgili Yasal Çerçeve.....	112
a. 5841 Sayılı Kanun.....	112
b. 6112 Sayılı Kanun.....	113
c. 7129 Sayılı Bankalar Kanunu.....	113
VI. Türkiye Bankalar Birliği'nin Kuruluşu.....	116
VII. 1944-1960 Arası Bankacılık Sektörünün Günümüz Bankacılık Sektörü ile Karşılaştırılması.....	117
4. BÖLÜM : 1948-1960 DÖNEMİNDE AKBANK T.A.Ş.....	121
I. Akbank'ın Kuruluşu.....	121
II. Akbank'ın Gelişim Yılları (1949-1953).....	127
III. Umum Müdürlüğün İstanbul'a Taşınması Sonrası Yaşanan Gelişmeler (1954-1960).....	136
IV. Şube Sayısı Gelişimi.....	144
V. Sermaye Yapısı Gelişimi.....	148
VI. Mevduat Gelişimi.....	151

VII. Kredilerde Gelişmeler.....	153
VIII. Karlılık.....	157
IX. 1948-1960 Arası Akbank Rakamlarının Günümüzle Karşılaştırılması.....	158
SONUÇ.....	160
BİBLİOGRAFYA.....	164
EKLER.....	173

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa
Tablo 1.1 :	Cumhuriyet Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nda Kurulan Yabancı Bankalar.....	15
Tablo 1.2 :	1911-1923 Tarihleri Arasında Kurulan Ulusal Bankalar.....	20
Tablo 1.3 :	1923 -1929 Döneminde Kurulan Ulusal Bankalar.....	28
Tablo 1.4 :	1930 -1943 Döneminde Kurulan Ulusal Bankalar.....	34
Tablo 2.1 :	Savaş Yıllarında Türkiye'nin Dış Ticaret Bilançosu.....	43
Tablo 2.2 :	Savaş Yıllarında İktisadi Göstergeler.....	45
Tablo 2.3 :	Türkiye'nin Dış Ticaretinde Başlıca Ülkelerin Payı (1940-1950).....	52
Tablo 2.4 :	1946-1950 Arasında Türkiye Dış Ticaret Bilançosu.....	54
Tablo 2.5 :	1946-1950 Döneminde İktisadi Göstergeler.....	58
Tablo 2.6 :	1950-1960 Döneminde İktisadi Göstergeler.....	62
Tablo 2.7 :	Üretim Faaliyet Kollarının Milli Gelir İçindeki Payı.....	66
Tablo 2.8 :	Milli Gelirin ve Ekonomik Sektörlerin Büyüme Hızları (1949 -1960).....	66
Tablo 2.9 :	Dış Sermaye Kaynakları (1946-1960).....	67
Tablo 2.10 :	1950-1960 Dönemi Dış Ticaret Bilançosu.....	68
Tablo 2.11 :	1950-1960 Dönemi Kamu Harcamaları ve Gelirleri.....	72
Tablo 2.12 :	1950-1960 Dönemi Kamu Bütçe Dengesi.....	72
Tablo 2.13 :	1950-1960 Dönemi Dolaşımdaki Para, MB Kredileri, Banka Mevduat/Kredileri.....	73
Tablo 3.1 :	1944-1960 Döneminde Banka Sayıları.....	81
Tablo 3.2 :	1944-1960 Döneminde Kurulan Bankalar.....	81
Tablo 3.3 :	1944-1960 Döneminde Faaliyeti Sona Eren Bankalar.....	82
Tablo 3.4 :	1944-1960 Döneminde Bankaların Şube ve Personel Sayıları.....	85
Tablo 3.5 :	1944-1960 Döneminde Bankaların Sermaye Yapıları.....	87
Tablo 3.6 :	1950-1960 Döneminde Reel Sermaye İndeksi.....	88

Tablo 3.7 : 1944-1960 Döneminde Bankaların Mevduat Yapısı.....	88
Tablo 3.8 : 1950-1960 Döneminde Reel Mevduat İndeksi.....	89
Tablo 3.9 : 1949-1960 Döneminde Mevduatın Türlerine Göre Dağılımı.....	89
Tablo 3.10 : 1949-1960 Döneminde Tasarruf Mevduatının Vadeler İtibariyle Dağılımı.....	90
Tablo 3.11 : 1949-1960 Döneminde Ziraat Bankası Tarım Kredileri.....	92
Tablo 3.12 : 1949-1960 Döneminde Merkez Bankası Kredileri.....	93
Tablo 3.13 : 1944-1960 Döneminde Toplam Kredi Hacmi.....	93
Tablo 3.14 : 1950-1960 Döneminde Reel Kredi İndeksi.....	94
Tablo 3.15 : 1950-1960 Döneminde Kredilerin İşlevsel Dağılımı.....	94
Tablo 2.16 : 1950-1960 Döneminde Kredi - Mevduat Oranı.....	95
Tablo 3.17 : 1944-1960 Döneminde Banka Karları.....	96
Tablo 3.18 : 1950-1960 Döneminde Banka Karlarının Özkaynaklara Oranı.....	97
Tablo 3.19 : Yapı Kredi Bankası'nın 1944 ve 1960 Yılları Bilanço Büyüklükleri ve Karlılık Durumu.....	100
Tablo 3.20 : Garanti Bankası'nın 1944 ve 1960 Yılları Bilanço Büyüklükleri ve Karlılık Durumu.....	101
Tablo 3.21 : Türkiye Kredi Bankası'nın 1960 Yılı Bilanço Büyüklükleri ve Karlılık Durumu.....	104
Tablo 3.22 : Tutum Bankası'nın 1960 Yılı Bilanço Büyüklükleri ve Karlılık Durumu	104
Tablo 3.23 : Doğubank'ın 1960 Yılı Bilanço Büyüklükleri ve Karlılık Durumu	105
Tablo 3.24 : Demirbank'ın 1960 Yılı Bilanço Büyüklükleri ve Karlılık Durumu	106
Tablo 3.25 : İstanbul Bankası'nın 1960 Yılı Bilanço Büyüklükleri ve Karlılık Durumu.....	106
Tablo 3.26 : Şekerbank'ın 1960 Yılı Bilanço Büyüklükleri ve Karlılık Durumu.....	107
Tablo 3.27 : Türk Ekspres Bank'ın 1960 Yılı Bilanço Büyüklükleri ve Karlılık Durumu.....	108
Tablo 3.28 : Pamukbank'ın 1960 Yılı Bilanço Büyüklükleri ve Karlılık Durumu.....	108

Tablo 3.29 : Denizcilik Bankası'nın 1960 Yılı Bilanço Büyüklükleri ve Karlılık Durumu.....	110
Tablo 3.30 : Vakıflar Bankası'nın 1960 Yılı Bilanço Büyüklükleri ve Karlılık Durumu	111
Tablo 3.31 : Türkiye Öğretmenler Bankası'nın 1960 Yılı Bilanço Büyüklükleri ve Karlılık Durumu.....	112
Tablo 3.32 : 1944-1960 / 2008 Bankacılık Sektörü Görünümü.....	118
Tablo 4.1 : Akbank Şube Kodları.....	126
Tablo 4.2 : 1948-1960 Dönemi Akbank Şube ve Personel Sayısı.....	144
Tablo 4.3 : 1948-1960 Dönemi Akbank Ödenmiş Sermayesi.....	149
Tablo 4.4 : 1948-1960 Dönemi Akbank Mevduat Hacmi	151
Tablo 4.5 : 1948-1960 Dönemi Akbank Kredileri.....	154
Tablo 4.6 : 1948-1960 Dönemi Akbank Kredilerinin Mevduata Oranı.....	154
Tablo 4.7 1948-1960 Dönemi Akbank Kar Rakamları.....	157
Tablo 4.8 1948-1960 Dönemi Akbank Kar/Ödenmiş Sermaye Oranı.....	158
Tablo 4.9 1948-1960 / 2008 Akbank Rakamlarının Görünümü.....	159

KISALTMALAR

ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
Age	:	Adı geçen eser
Agm	:	Adı geçen makale
Agt	:	Adı geçen tez
AŞ	:	Anonim Şirketi
AO	:	Anonim Ortaklığı
Bkz	:	Bakınız
by	:	baskı yok
CHP	:	Cumhuriyet Halk Partisi
c	:	Cilt
Çev	:	Çeviren
DİE	:	Devlet İstatistik Enstitüsü
DP	:	Demokrat Parti
Ed	:	Editör
IBRD	:	Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası
IMF	:	Uluslararası Para Fonu
İTİA	:	İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi
İÜ	:	İstanbul Üniversitesi
KHK	:	Kanun Hükmünde Kararname
NATO	:	Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı
ODTÜ	:	Orta Doğu Teknik Üniversitesi
s	:	Sayfa
SBF	:	Siyasi Bilgiler Fakültesi
TAO	:	Türk Anonim Ortaklığı
TAŞ	:	Türk Anonim Şirketi
TL	:	Türk Lirası
TCMB	:	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
USD	:	Amerikan Doları

GİRİŞ

Bir ülkenin ekonomik bünyesi ile bankacılık faaliyetleri arasında organik bağlar bulunmaktadır. Bankalar, sundukları finansal hizmetlerle halka büyük kolaylık sağladıkları gibi modern piyasa ekonomilerinin işleyişi açısından kritik bir öneme sahiptirler. Ülkemizin geçtiğimiz dönemde yaşamış olduğu 2000 ve 2001 krizleri kuvvetli bir bankacılık sektörünün ülke ekonomisi için ne denli vazgeçilmez olduğunu gösterir niteliktedir.

Ülkemiz bankacılık sistemi özellikle 1980’li yıllardan sonra büyük ölçüde gelişme sağlamış, ancak başta denetim zaafiyetleri olmak üzere birçok sorunu da beraberinde taşımıştır. Son 10 yıl öncesine kıyasla bir takım kritik zaafiyetlerinden arınmış ve nispeten sağlıklı işleyiş gösterme yoluna giren sektörün, özellikle insan gücü kaynağı ve teknolojik altyapı dahil olmak üzere birçok yönden dünya ülkeleri seviyesinde bulunduğu görülmekle birlikte, bankacılık sistemimiz dünyanın önde gelen bankacılık sektörleri ile karşılaştırıldığında hacmen oldukça geride kalmaktadır. Bankacılık sistemimizin ciddi bir potansiyeli haiz olduğunu gösteren bu durumun altında tarihi bir takım nedenler yatmaktadır. Nitekim, günümüz bankacılık sektörünün tarihi gelişimi incelenmeksizin yapılacak değerlendirmelerin kuvvetli bir temelden yoksun olacağına şüphe yoktur.

Geçmiş 19. yüzyıla kadar uzanan bir bankacılık geleneğine sahip bulunan Türkiye’de bankacılık sektörü, asıl gelişmesini özellikle son 20 yıl içerisinde gerçekleştirmiştir. Özellikle 1980 yılında başlayan ve ekonomimizi radikal bir biçimde etkileyen süreç, doğal olarak bankaları da çok yakından etkilemiştir. Bu dönemde uygulanmaya başlanan serbest piyasa ekonomisi her sektörde olduğu gibi, bir hizmet sektörü olan bankacılık kesiminde de kendini hissettirmiştir. Bankacılık sistemimiz finans kesiminde öncü bir role sahip olmuş ve Türkiye ekonomisinin finansal liberalizasyonuna yönelik yapısal değişikliklere katkıda bulunarak önemli bir gelişme göstermiştir. Türk ekonomisinin gelişimine bakıldığında, mali sistemin yapılanmasında

devletin ağırlıklı ve öncü bir rol üstlendiği görülmektedir. Cumhuriyetin kuruluşu sonrasında, ulusal bir bankacılık sektörünün oluşturulması çalışmaları çerçevesinde, kamu sermayesinin ağırlıkta olduğu bankalar kurulmuş ve bu bankalar mevcut yabancı sermayeli bankalar ve daha sonra kurulan özel bankalarla birlikte, Türk bankacılık sektörünü oluşturmuştur.

Cumhuriyetin kurulduğu 1923 yılından 1980 yılına kadar geçen dönemde, Türkiye'de çoğunlukla uygulanan ekonomi politikasının temel karakteristiği ithal ikamesine dayalı planlı ekonomi olmuştur. İktisadi hayat içerisinde üstlendikleri kritik işlevler sebebiyle bankacılık sektörü sürekli olarak devlet kontrolünde tutulan ve müdahalelere uğrayan bir sektör olmuştur. Zira, siyasi iktidarlar, para politikalarını bankalara müdahale ederek yürütebilmekte, kalkınma programlarının gerçekleşmesini sağlayabilmekte ve ülke içi gelir dağılımına etki edebilmektedirler. Ülkemizde de, bankacılık sistemi önemli ölçüde devlet kontrolü ve etkisi altında kalmıştır. Mevduat ve banka kredilerine uygulanacak faiz oranları, banka komisyon oranları ve kredi limitleri, izlenen ithal ikamesi politikası doğrultusunda belirlenmiş; bankaların temel işlevi kalkınma planlarında yer alan yatırımların finansmanlarının sağlanması olarak tanımlanmıştır.

Türkiye'de Batı ülkelerindeki gibi, banka dışı mali araçların gelişmiş olmaması ve sermaye piyasasının henüz gelişme aşamasında olması nedeniyle, bankalar; mali sistemin temelini oluşturmakta, ekonominin işleyişi, halkın tasarruflarının toplanması ve kullanım alanlarına dağıtılması açısından önemli rol oynamaktadırlar. Mali sistem içerisinde bu kadar önemli bir yeri olan bankacılık sektörünün sorunsuz bir şekilde işlemesi, güçlü bir ekonomik yapının en önemli unsurlarından biridir. Türk bankacılık sektörünün genel özelliklerine bakıldığında ilk dikkati çeken özelliği, sektörün eksik rekabet piyasalarından oligopol yapısına uygun bir görünüm arz etmesidir. Türk bankacılık sektöründe kamu, özel ve yabancı sermayeli bankalar birlikte faaliyet göstermektedirler. Sektördeki kamusal sermayeli bankaların ağırlığı, finansal serbestleşmeye yönelik düzenlemelerin yapılmaya başlandığı 1980 yılından itibaren

düşmeye başlamışsa da, 2000’li yıllarda sistemin toplam aktif büyüklüğünün dörtte biri bu bankalarca kontrol edilmektedir. Özel sermayeli ticari bankaların sistem içindeki payı ise yaklaşık yüzde elli düzeyindedir. Bankacılık sistemimizin omurgasını oluşturan özel sektör bankalarının tarihsel süreçte ortaya çıkışını ve gelişim süreçlerini incelemek günümüz bankacılık sisteminin doğru bir şekilde irdelenmesi açısından oldukça önemlidir.

Türkiye’de modern anlamda bankaların 19. yüzyılda Tanzimat dönemi ile birlikte ortaya çıktığı görülmektedir. Cumhuriyet’in kuruluşuna değin özellikle yabancı sermaye ile birçok banka kurulmuş, ancak bunların pek azı Cumhuriyet dönemine aksetmiştir. Cumhuriyetin kuruluşu ile birlikte, ülkenin iktisadi kalkınması bakımından bankacılık kesimine önem atfedilmiş, devlet sermayesi veya sermaye katkısı ile bir dizi önemli banka hayata geçirilmiştir. Bu dönemin sonunda yaşanan 1929 Dünya Ekonomik Buhranı’nın etkisiyle Türkiye’de devletçi iktisadi anlayışa yönelinmiş, sanayi yatırımlarının devlet eliyle yapılması hususu benimsenmiştir. Devletin iktisadi hayatta etkin bir rol alması kendisini bankacılık kesiminde de göstermiş, bu dönem önemli devlet bankalarının hayata geçtiği bir dönem olmuştur.

Özel sektör bankalarının bankacılık sektörümüze yoğunlukla dahil olduğu dönem ise literatürde genellikle 1944-1960 yılları arası olarak belirtilmektedir. Bu nokta, tezimize dönem olarak bu zaman aralığının seçilmesinde belirleyici olmuştur. 1944-1960 dönemi, 1920’li yıllarda benimsenen liberal politikaların yerini 1930’lu yıllarda devletçi ve korumacı bir iktisadi anlayışa bırakması sonrasında, Türkiye’nin tekrardan dış dünya ile entegrasyon çabalarını gösterdiği, dışa açılım ve serbestleşmenin yaşandığı, devletçilik anlayışının tasfiye sürecine girdiği ve özel sektörün desteklenmesi yönünde politikaların benimsendiği bir dönem olarak göze çarpmaktadır. Savaş yıllarınca sermaye birikimi artış gösteren özel kesim, bu dönemde iktisadi hayatta daha büyük roller edinirken, kendisini bankacılık kesiminde de göstermiştir. Dönem içerisinde özel sermaye ile birçok banka kurulmuştur. Bunlar arasında, şüphesiz, en önde gelen bankalar Yapı Kredi Bankası, Garanti Bankası ve Akbank olmuştur. Zira, bu üç

banka, günümüzde de faaliyet gösteren ve bankacılık kesiminin en büyük bankalarındandır.

1960 yılı, gerek siyasi gerekse iktisadi açıdan bir kırılım yılı olmuştur. Nitekim, 27 Mayıs 1960 tarihli askeri müdahale ile siyasi iktidar devrilmiş, öte yandan, 1950'lerin sonunda ekonominin içine girdiği durgunluk ve 1958 İstikrar Programı'na rağmen ekonomik dengelerin kurulamaması, 1950'li yıllarda uygulanan liberal ekonomi politikalarının terk edilerek devletin ekonomik alanda müdahalesinin arttığı bir ekonomik model benimsenmesine neden olmuştur. Türkiye ekonomisinin 1960'lı yıllarda planlı döneme girmesiyle birlikte, Türk bankacılık sektörü de 1960 sonrasındaki kalkınma planlarında belirtilen ilkelere uygun bir yapıda gelişmiştir. Bu dönemde bankacılık, önemli ölçüde devlet kontrolünde kalmış, uzman bankalara, kalkınma ve yatırım bankalarına önem verilmiş, ticari bankaların kurulmasına ise sınırlamalar getirilmiştir.

Böylece, tezimizin adı “*Türkiye’de 1944-1960 Dönemi Özel Sektör Bankacılığı: Akbank Örneği*” olarak saptanmıştır. Tezin hazırlanmasında gerek ilk, gerek orijinal, gerekse ikincil kaynaklardan yararlanılmaya çalışılmış, Düstur ciltleri, Türkiye Bankalar Birliği bültenleri, resmi gazete arşivleri, Akbank faaliyet raporları, iç yazışmaları, İdare Meclisi kararları ve dönemin günlük gazeteleri yararlanılan kaynaklar arasında yer almıştır.

Tezimiz, dört bölümde ele alınmıştır. Tezin birinci bölümünde, Cumhuriyet dönemi öncesinde ve Cumhuriyet döneminde bankacılık alanındaki gelişmelere ana hatlarıyla değinilmiştir. Bu bölümde, bankacılığın 1944 yılına kadar seyri ele alınmış, Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet döneminde kurulan bankalar incelenmiş, 1944-1960 dönemi bankacılığının gelişimine zemin kazandırılmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde, inceleme altına alınan 1944-1960 arası dönemdeki hakim iktisadi görüşler ve makroekonomik durum özetlenmiştir. Bu dönem, devletçilikten

iktisadi liberalizme geçiş süreci dikkate alındığında iktisadi görüş ve politikalarda farklılaşmaya gidilen bir dönem olarak göze çarpmaktadır. Bu bağlamda, ülke içinde ve dışında yaşanan siyasi ve iktisadi olaylar, iktisadi devletçilik anlayışı, II. Dünya Savaşı'nın Türkiye'ye etkileri, iktisadi devletçiliğin bırakılmasına zemin hazırlayan siyasi, sosyal ve iktisadi ortamın yanısıra ilgili dönemde izlenen para ve maliye politikaları ile ortaya çıkan iktisadi sorunlar irdelenmiştir.

    nc  bölümde, 1944-1960 arası makroekonomik durum, yaşanan iktisadi gelişmeler ve ortaya çıkan sorunlarla doğrudan bağlantılı olarak ilgili dönemdeki Türk Bankacılık Sisteminin yapısı ve gelişimi makro analize tabi tutulmuştur. Bu bölümde, özel sektör bankacılığının ortaya çıkmasına zemin hazırlayan hususlar incelenerek, tez konumuz olan dönem içerisinde kurulan bankaların mevduat, kredi, sermaye, kar ve şube sayıları baz alınarak bir bütün halinde ele alınmıştır. Bunun yanında, iktisadi devletçilik anlayışından iktisadi liberalizme geçiş sürecinin bankacılık sektörü üzerindeki etkileri değerlendirilmiş, bankacılık sektörüyle ilgili olarak dönem boyunca yapılan yasal düzenlemelere yer verilmiştir. Bu bölümde, 1958 yılında kurulan Türkiye Bankalar Birliği'nin kuruluş amacı, görev ve yetkileri de ele alınmıştır.

Dördüncü bölümde, 1948 yılında faaliyetine başlayan ve günümüz Türk bankacılık sisteminin en önemli ve vazgeçilmez oyuncularından biri olan Akbank T.A.ř'nin 1948-1960 arası faaliyetleri tekil bazda ve ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır. Bankanın bilanço rakamları ve şube sayısı temel alınarak bankanın faaliyetlerindeki değişimler dönemin önemli iktisadi olayları ve sorunlarının yanısıra ilgili dönemin bankacılık sistemi yapısı ile ilişkilendirilerek irdelenmiştir.

Sonuc bölümünde, ilk dört bölümde ele alınan hususlar özetlenerek, 1944-1960 arası Türk bankacılık sisteminin yapısı ve günümüze ulaşan etkileri hakkında bulgulara yer verilmiştir.

1. BÖLÜM :

TÜRKİYE'DE BANKACILIĞIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Türkiye’de 1944-1960 döneminde Türk bankacılık sisteminin yapısını incelemeye geçmeden önce Türkiye’de bankacılığın doğuşu ve 1944 yılına değin Türk bankacılığının gelişimini özetlemekte fayda vardır.

I. Osmanlı İmparatorluğu’nda Bankacılık

Cumhuriyet Dönemi’nde gelişen Türk bankacılığına geçmeden önce Osmanlı dönemi bankacılık tarihine değinmek gereklidir. Zira, Türk bankacılık sisteminin 1923 öncesi dönemden soyutlanarak incelenmesi pek olası değildir. Bununla birlikte, Osmanlı döneminde -en azından Tanzimat’a değin- bankacılık alanında ciddi ve çarpıcı gelişmelerin sağlanamamış olması açısından bu hususu dar bir çerçevede ele almak yararlı olacaktır.

Günümüzün piyasa ekonomilerinde bankaların başlıca görevi, fon arz edenler ile fon talebi bulunanlar arasında “köprü” işlevi görerek durgun sermayeyi faal sermayeye dönüştürmek olarak ifade edilebilir. Günümüzde bankalar tarafından yerine getirilen ve başta para-kredi ticareti olmak üzere birbirinden farklılaşmış finansal hizmetlerin tarihi kökenleri ilk çağlara kadar uzanmaktadır.

18. ve 19. yüzyıllarda yeni buluşların üretime uygulanması ve buhar gücüyle çalışan makinelerin makinalaşmış endüstriyi doğurması şeklinde ifade edilen Sanayi Devrimi başta İngiltere olmak üzere prekapitalist dönemlerini sonlandırmış Avrupa ülkelerinde iktisadi ve ticari faaliyetlere büyük ufuk açmış, bankacılık da, doğal olarak, kendisini büyük sermaye ihtiyacı içerisinde olan işletmelere göre şekillendirme cihetine gitmiştir. 19. yüzyıl başlarından itibaren, sömürgeleştirme hareketleri yaygınlaşıp Dünya ticareti eskiye oranla önemli ölçüde genişleyip çeşitlenince, bankacılık alanında da yeni

eğilimler doğmuştur. Bunlardan en önemlisi bankaların uzmanlaşmaya yönelmeleri ve birleşmeleri eğilimi olmuştur. Bu dönemde bütün hızıyla devam etmekte olan Sanayi Devriminin de etkisiyle, bütün işletmeler, uzmanlaşmanın sağladığı bilgi akımı ve üretim çabukluğuyla, birleşmenin yarattığı büyük ölçek ekonomilerinden faydalanma yoluna gitmişlerdir. Bankacılık kesiminin de aynı eğilim içerisinde olması bu doğal gidişin bir sonucu olmuştur. 19. yüzyılda Avrupa’da bankacılıktaki uzmanlaşmanın temel nedenlerinden birisi işletmelerin kaynak yapıları ile ilgilidir. Daha çok, kendi özsermayeleri ile çalışan sağlam mali yapıları bankaların, orta ve uzun vadeli krediler vererek, yatırım ve iş bankacılığı alanında uzmanlaştıkları görülmüştür. Halbuki, öz sermayeleri az ve halktan topladıkları mevduatı kaynak olarak kullanan ticaret ve mevduat bankalarıysa kısa dönemli para ve kredi işlerinde faaliyet göstermişlerdir.¹

Bankacılıkta bu dönemde yaşanan diğer bir gelişme ise birleşmelerdir. Batı ekonomileri ticari kapitalizm aşamasından sanayi kapitalizmine geçerlerken küçük ve cılız işletme tipleri yerlerini büyük işletmelere bırakmaya başlamışlar, aynı şey, bankacılık sektöründe de görülmüştür.²

Bankalar, tarih boyunca son derece önemli fonksiyonlar ifa etmiş olmakla birlikte özellikle 19. yüzyıldan itibaren iktisadi hayatın vazgeçilmez unsurları haline gelmiştir.³

Osmanlı İmparatorluğu’nda gelişen bankacılık incelendiğinde, Tanzimat’a kadar geçen asırlar boyunca Osmanlı İmparatorluğu’nda modern anlamda ne bir bankaya ne de kelimenin gerçek anlamıyla bir bankere rastlamanın mümkün olmadığı görülür. Ancak, Osmanlı İmparatorluğu’nda muhtelif cins paraları birdiğeriyle değiştiren, para bozma işini ifa eden sarraflar mevcuttu. İmparatorluğun idari teşkilatı ve mali gücü zayıfladıkça, devlet hazinesi, sıkıntılara düştükçe büyük kısmı gayrimüslim olan

¹ Halil Çivi, **Türkiye’de Bankacılık**, Ankara, 1985, s. 20-23.

² Çivi, **a.g.e.**, s. 22-23.

³ Burhan Ulutan, **Bankacılığın Tekamülü**, Ankara, 1957, s. 76.

sarrafların da gittikçe nüfuz ve itibar kazandıkları ve çeşitli nakdi mevzularla ilgilenmeye başladıkları görülmektedir.⁴

Dış ticaret merkezi olması ve para işlerinde uzmanlaşan gayrimüslim unsurların yerleşmesiyle Galata, bankacılık işlemlerinin filizlendiği bir yer olmuştu. Buradaki ticari faaliyetlerin çoğunluğunu uluslararası ticari işlemler oluşturmuş, bu piyasada değişik ülke paraları tedavül görmüş ve ticaretin finansmanı ön plana çıkmıştı. Söz konusu ticari hayat ise bankacılık işlemleri için uygun bir ortam yaratmış, dış ticaret faaliyetleri sonucu oluşan ticari sermaye birikimi, bu işle uğraşan kişilerin ellerinde mali sermayeye dönüşmüştür. Bu özellikleri ile gayrimüslim unsurların temel olarak faaliyet gösterdikleri dört alan, ticaret, kambiyo (para değişimi), ikrazat (borç para verme) ve iltizam (vergi toplayıcılığı) olmuştur.⁵ Bu kişiler, Galata'da bulunmalarından mütevellit Galata Sarrafları ve sonraları Galata Bankerleri adı altında anılmışlardır.

Esasında, Cumhuriyet Dönemi öncesi Türk bankacılığını incelerken Tanzimat öncesi ve sonrası veya 1863 öncesi ve sonrası şeklinde iki farklı bölümlendirmeye gitmek olasıdır. Zira, yukarıda da değinildiği üzere, Tanzimat'a değin Osmanlı İmparatorluğu'nda modern anlamda bankalara rastlanmamış, ancak Tanzimat sonrasında asli gayeleri hükümete yüksek faiz ile borç vermek olan ve yabancı sermaye ile kurulan bankaların faaliyete geçtiği görülmüştür. Osmanlı İmparatorluğu'nda modern anlamda kurulan ilk banka İzmir Bankası olmuş, 1842 yılında faaliyete geçen banka, izinsiz kurulduğu gerekçesiyle aynı yıl içerisinde Osmanlı Hükümeti'nce kapatılmıştır.⁶ Tamamen ulusal sermaye ile kurulan ve Ziraat Bankası'nın kökenini oluşturan Memleket Sandıkları ise 1863 yılında faaliyete geçmiştir. Dolayısıyla, 1863 yılını sermaye sahipliği bakımından Türk bankacılığının başlangıcı olarak değerlendirmek de mümkündür.

⁴ Ulutan, **a.g.e.**, s. 137.

⁵ Reşat Kasaba, **Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi**, İstanbul, 1993, s. 89.

⁶ Hüseyin Al, **Tanzimat Dönemi Bankacılık Teşebbüsleri (1840-1852)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1997, s. 38.

Bir ülkede bankacılık faaliyetleri ile iktisadi gelişmişlik düzeyi arasında yakın bir ilişki varolduğundan, Osmanlı İmparatorluğu'nun iktisadi gelişme düzeyi kuşkusuz bankacılık alanındaki gelişmeleri de etkilemiştir. Osmanlı Devleti'nin 18. ve 19. yy'da Avrupa'da yaşanan Sanayi Devrimi'ni Batı ülkeleri seviyesinde gerçekleştirememiş olması ve sanayi ve ticarete Batı ülkeleri ölçeğinde bir gelişmenin sağlanamamış olmasının yanı sıra ekonominin dışa açık ve bağımlı hale gelmesi, bankacılığın görece az gelişmesi ve yapılanması üzerinde etkili olmuştur.⁷

Osmanlı döneminde bankacılık alanındaki gelişmeler üç aşamalı olarak özetlenebilir:

- Borçlanma bankacılığı; Kırım Savaşı'ndan sonra 1856-1875 arasında Osmanlı Devleti'ne borç vermek ve faiz geliri elde etmek maksadıyla 11 yabancı sermayeli banka kurulmuştur. Bu bankalardan bir bölümü daha sonra Osmanlı Bankası A.Ş.'ye katılmış, büyük bir bölümü de 1876 Osmanlı – Rus Savaşı'ndan sonra faaliyetlerine son vermişlerdir.
- Yabancı sermayeyi destekleyen bankacılık; Osmanlı dış borçlarının 1878 yılında 245 milyon Sterline yükselmesi üzerine 1881 Muharrem Kararnamesi ile gelir kaynaklarının denetimi ile borç yönetimi bir miktar borcun indirilmesi karşılığında Duyun-ı Umumiye adlı uluslararası kuruluşa bırakılmıştır. Osmanlı gelir kaynakları ile iktisadi politikalarının uluslararası bir kuruluşun denetimine geçmesi, Avrupalı sermayedarlara güvence sağlamış, bu dönemde yabancı sermayeli bankaların hazineye borç para verme işlemini sürdürmekle birlikte kendi ülkelerinin çıkarlarına hizmet ettikleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun kendi ülkeleri ile olan ticaretini geliştirmeye çaba gösterdikleri, yabancı firmaları finanse ettikleri görülmüştür.

⁷ Öztin Akgüç, “Atatürk Döneminde Bankacılık”, **Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri**, İstanbul, 1981, s. 179-181.

- Ulusal bankaların kurulması; 1863 yılında ulusal sermaye ile Memleket Sandıkları ve 1868 yılında yine ulual sermaye ile kurulan İstanbul Emniyet Sandığı faaliyete geçmiştir.⁸

Bu noktada, Tanzimattan Cumhuriyet'e kadar geçen yaklaşık 80 yıllık dönemde kurulan münferit banka işletmelerine göz atmakta ve bir görüşe göre Osmanlı dönemi bankacılık tarihinin neden 1863 öncesi ve sonrası diye sınıflandırılabilceğini irdelemekte fayda vardır.

a. İstanbul Bankası

Abdölmecit döneminde 1840 yılında ilk kez çıkartılan kağıt paranın (kaime) değerinde başlayan düşmelere engel olmak amacıyla 1843 yılında Saray ile iki Galata Bankeri arasında bir sözleşme yapıldı. Sözleşmeyle Saray bu bankerlere yılda iki milyon kuruş vermeyi, bankerler de bir yıl süreyle 1 İngiliz Sterlini 110 kuruştan Londra ve Paris üzerine poliçe satmayı kararlaştırdılar. Sözleşme amacının uygulamayla başarılı bir biçimde gerçekleşmesi üzerine bu bankerler tarafından 1849 yılında İstanbul Bankası (Banque de Constantinople) adı altındaki banka kuruldu.⁹ Nitekim, Kaime fiyatlarında görölen dalgalanmalar tüccar kesimin kaimeye olan güvenini sarstığından hükümet tarafından tedavülü yasaklanan mağşuş ve eski paralara olan talebi arttırmıştı. Kambiyo istikrarının sağlanmasında önemli bir unsur olan bu hususta istikrarın sağlanamaması güçlükler doğurmaya başlamıştı. İstanbul Bankası'nın kuruluş amacı büyük ölçüde Kaimenin itibarının korunması ve kambiyo istikrarının korunmasına yönelikti.¹⁰

İstanbul Bankası, çeşitli iç ve dış güçlüklerle karşın 1852 yılına kadar uğraşısını sürdürdü ve uzun süre Kaimenin değerini korudu. Ancak, 1852 yılının başlarından itibaren paranın değerinde başlayan sürekli düşüşün önlenememesi, bankanın bu yılda

⁸ Akgüç, **aynı yer**.

⁹ Hazım Atıf Kuyucak, **Para ve Banka**, İstanbul, 1948, s. 154.

¹⁰ Al, **a.g.t.**, s. 90-91.

kapınmasına neden oldu.¹¹ Bankanın iflas ederken Osmanlı Hazinesini de 600 bin liralık bir zarara soktuğı bilinmektedir.¹²

b. Bank-ı Osmanî

Kırım Savaşı'nı izleyen yıllar, ÷lkede bir “borçlanma dönemi” ile “yabancı bankalar”ı da getiren yıllar olmuştur. Savaşın hemen ardından Tanzimat Fermanı'nın tamamlayıcısı olarak yayımlanan 18 Şubat 1856 tarihli Hatt-ı Hümayun'da Hükümet, *“imparatorluğun umumi refah ve maddi zenginlik kaynaklarını geliştirmeye matuf gelir menbaları temin etmek ve mali ve nakdi nizamı temine matuf ıslahatı tahakkuk ettirmek üzere bir banka veya benzeri müesseseler vücuda getirmek”* kararında olduğunu dile getiriyordu.¹³

Geçirilen savaş dış borçlanmayı, dolayısıyla bir bankanın, özellikle borç para sağlayabilecek bir yabancı bankanın kurulmasını zorunlu kılmıştı. Bu gereksinimi karşılamak amacıyla 1856 yılında yönetim merkezi Londra olmak üzere Bank-ı Osmanî (Ottoman Bank) kuruldu ve ÷lkede uzun yıllar varlığını sürdürecektir “yabancı bankalar dönemi” başladı.¹⁴

500 bin sterlinle faaliyetine başlayan Bank-ı Osmanî'nin ilerleyen yıllarda sermayesi 2 milyon sterline yükseltilmişti. Haziran 1856'da Galata'da faaliyetine başlayan banka, kuruluşunun ertesi ayında İzmir'de, Ekim 1856'da ise Beyrut'ta şubeler açtı. İstanbul'daki merkezin açılışını duyuran sirkülerde Bank-ı Osmanî'nin bir mevduat, tedavül, iskonto bankası ve ticaret sandığı olduğu ve ticari alışverişlerle teminat sağlayıp kolaylaştıracak her türlü işlemi yapacağı belirtiliyordu. Banka, kambiyo ve ticari kredi işlemleri dışında yerel bankalar gibi geniş ölçüde devlete verilen avanslara iştirak

¹¹ Tuncay Artun, **Türkiye’de Bankacılık**, Ankara, 1983, s. 23.

¹² Ulutan, **a.g.e.**, s. 141.

¹³ Ulutan, **aynı yer.**

¹⁴ Artun, **a.g.e.**, s. 23.

ediyordu.¹⁵ Banka, 1860 senesi buhranıyla karşı karşıya kaldığı için uzun süre faaliyet gösterememiş, 1863 senesinde özel ve ağır şartlı bir imtiyazla Bank-ı Osmanî -yi Şâhâne kurulduğu zaman tasfiye olarak sermayedarları bu yeni bankaya iştirak etmişlerdir.¹⁶

Yukarıda da değinildiği üzere, Bank-ı Osmanî'nin Türk bankacılık tarihindeki yeri, ana gayeleri mali sıkıntı içerisinde olan Osmanlı Hükümeti'ne yüksek faizlerle borç vermek olan diğer yabancı sermayeli bankaların kuruluşuna ön ayak olmak olarak özetlenebilir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde, bankacılık yabancı özel sermayenin en karlı faaliyet alanlarından biri haline gelmiştir. 1860 yılında Union Financiere ve Mires grupları tarafından Türkiye Bankası kurulmuştur. Osmanlı hükümetinden dolaşıma kağıt para çıkarma ayrıcalığını da elde etmeye çalışan bu grup, bu ayrıcalığı elde edemeden 1861 yılında kapanmıştır.¹⁷ Sözü edilen ayrıcalık ise 1863 yılında Fransız ve İngiliz ortak sermayesi ile kurulan Bank-ı Osmanî-yi Şâhâne (Osmanlı Bankası)'ye tanınacaktır.

c. Bank-ı Osmanî-yi Şâhâne

1863 yılında kurulan Bank-ı Osmanî-yi Şâhâne “borçlanma bankacılığı” şeklinde de olsa Türkiye’de bankacılığın başlangıcı sayılabilir. Bank-ı Osmanî-yi Şâhâne, 1856 yılında İngiltere kralının fermanı ile yönetim merkezi Londra’da, iş merkezi İstanbul’da olmak üzere çalışmaya başladı. Bankanın kurulmasındaki temel amaç, Kırım Savaşı’ndan sonra Fransa ve İngiltere piyasalarından sağlanmaya başlanan borçlar için Osmanlı Hükümeti ile yabancı sermayedarlar arasında aracılık görevinin yerine

¹⁵ André Autheman, **Bank-ı Osmanî-i Şâhâne**, İstanbul, 2002, s. 24-25.

¹⁶ Ulutan, **a.g.e.**, s. 142.

¹⁷ Artun, **a.g.e.**, s. 24.

getirilmesi idi. Bu amaçla kurulan bankanın unvanı 1863 yılında Bank-ı Osmanî'den Bank-ı Osmanî-yi Şâhâne'ye dönüştürülerek emisyon ayrıcalığı bu bankaya tanındı.¹⁸

Osmanlı İmparatorluğu'nda bir devlet bankası kurma fikri Tanzimat'ın ilk yıllarına kadar gitmektedir. İlk olarak Reşid Paşa tarafından gündeme getirilen banknot ihracı ayrıcalığına sahip bir devlet bankası oluşturulmasına ilişkin çalışmalar 1849 yılından itibaren tekrar gündeme gelmiş, bankanın kuruluşuna ilişkin olarak yapılan çalışmalarda kambiyo istikrarının sağlanması açısından bir devlet bankası kurulmasının zaruri olduğu belirtilmiştir. Bununla beraber bu 1850'li yılların başında faaliyete geçirilmesi düşünülen devlet bankası Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu olumsuz mali şartlar nedeniyle proje aşamasında kalmıştır.¹⁹

Bank-ı Osmanî-yi Şâhâne'nin Osmanlı İmparatorluğu'nun devlet bankası olarak ortaya çıkışı genel olarak para ihracı ve özel olarak parasal istikrar meseleleriyle doğrudan ilişkili olmuştur. Kurumun kuruluş belgesi, ayrıcalıklar ve görevler bağlamında parasal konulara ilişkin altı madde içermekteydi. Bu maddelerden üçü kuruma tanınan banknot emisyonu ile ilgiliydi. Sarayın asıl hedefinin para piyasasını tüm istikrarsızlaştırıcı unsurlardan arındırmak olduğu bir ortamda Bank-ı Osmanî-yi Şâhâne'nin kurulması parasal ve mali reformlara girişmek ve uzun süredir süregiden parasal istikrarsızlığın önüne geçmek için bir fırsat olarak görülmüştür.²⁰

Osmanlı İmparatorluğu'nun 1863 yılından itibaren sağladığı dış borçların büyük bölümü Bank-ı Osmanî-yi Şâhâne aracılığı ile sağlanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nda bir Merkez Bankası fonksiyonu gören Bank-ı Osmanî-yi Şâhâne'nin bu dönemde oynadığı rolü belirtebilmek için 1863 ve 1875 imtiyaznamelerinde yer alan önemli iki hükme değinmekte fayda vardır:

¹⁸ Artun, **a.g.e.**, s. 26.

¹⁹ Al, **a.g.t.**, s. 99-101.

²⁰ Edhem Eldem, **Osmanlı Bankası Tarihi**, İstanbul, 1999, s. 89-91.

- Osmanlı İmparatorluğu’nda, Osmanlı Bankası dışında devlet dahil hiçbir otorite veya kurum banknot çıkarma hakkına sahip değildi.
- Banka, devletin bütçesini dahi kontrol yetkisine sahip idi.²¹

Osmanlı Hazinesi’nin bankadan beklediği hizmetler arasında, ilk olarak kaynak akışının düzenliliğini sağlamak gelmekteydi. Ekonomi genel itibariyle tarıma dayandığı için devlet gelirlerinin büyük kısmı aşar ve emlak vergilerine dayanıyordu ve bu vergilerin tahsili mahsulün alınmasına bağlı iken, harcamalar tüm bir yıla yayılmaktaydı. Bu durumda, Hazine’nin bütçe açıkları artıyor ve açıkları kapatmak maksadıyla yerel bankerlere başvuruluyor ve masraflı borç altına giriliyordu. Hükümet, Bank-ı Osmanî-yi Şâhâne’ye tanınan emisyon imtiyazına karşılık Hazine’nin gelirleri ile giderleri arasındaki zaman farkını finanse etmeye yönelik olarak bankanın 500.000 Sterlinlik bir avans hesabı açmasını talep ediyor, banka ise kamu gelirlerinin tahsilatının ve borca ilişkin ödemelerin kendisine bırakılmasını istiyordu.²²

Bank-ı Osmanî-yi Şâhâne’nin bankacılığımızın tarihsel gelişimi açısından işlevi, bankacılığın “yabancı bankacılık” şeklinde ve yabancı sermayenin çıkarları doğrultusunda kurulmasına ve gelişimine katkıda bulunmasıdır. Bank-ı Osmanî-yi Şâhâne’nin devlet bankası olarak ayrıcalığı 1925 yılına dek sürmüştür.²³

Osmanlı İmparatorluğu’nun dış borçlarının ödenemez hale gelmesiyle 1881 yılında uluslararası bir kuruluş olan Duyun-ı Umumiye’nin kurulması ve İmparatorluğun dış borç idaresinin bu kuruluşa devredilmesiyle birlikte Osmanlı gelir kaynaklarının bu kuruluşun denetimine tabi olması, Avrupalı sermayedarlara güvence sağlamış, bu durum

²¹ Öztin Akgüç, **Cumhuriyet Dönemi’nde Bankacılık Alanında Gelişmeler**, Ankara, 1975, s. 9.

²² Autheman, **a.g.e.**, s. 37.

²³ Zafer Toprak, **Türkiye’de “Milli İktisat”**, Ankara, 1982, s. 139.

özellikle 1881 senesinden sonra Osmanlı İmparatorluğu’nda birçok yeni yabancı banka kurulmasına sebebiyet vermiştir.²⁴

Cumhuriyet öncesi dönemde Osmanlı İmparatorluğu’nda faaliyet gösteren yabancı bankalar, faaliyete geçiş ve faaliyete son verme tarihleri ile birlikte aşağıda tablolatırılmıştır:

Tablo 1.1

Cumhuriyet Öncesinde Osmanlı İmparatorluğu’nda Kurulan Yabancı Bankalar

Bankanın Adı	Kuruluş Tarihi	Faaliyete Son Verme Tarihi
İstanbul Bankası	1847	1852
Bank-ı Osmani	1856	1863
Bank-ı Osmani-yi Şahane	1863	-
Şirket-i Umumiye Osmaniye Bankası	1864	1893
Şirket-i Maliye-i Osmaniye Bankası	1865	1865
İtibari Umumi-i Osmani Bankası	1869	1899
Avusturya - Osmanlı Bankası	1871	1874
Avusturya - Türk Bankası	1872	1873
İkinci İstanbul Bankası	1872	1894
Kambiyo ve Esham Şirketi Osmaniyesi	1872	1899
Selanik Bankası	1888	-
Midilli Bankası	1891	1909
Türkiye Milli Bankası	1909	1913
Türkiye Ticaret ve Sanayi Bankası	1910	1914
Osmanlı Ticaret Bankası	1910	1914

Kaynak: Öztin Akgüç, *Cumhuriyet Dönemi’nde Bankacılık Alanında Gelişmeler*, Ankara, 1975, s. 7.

Bunun yanında, merkezleri Osmanlı İmparatorluğu sınırları dışında olmak üzere ülke içerisinde 1875 ve 1922 yılları arasında şube açan yabancı sermayeli bankalar kronolojik sıra ile Credit Lyonnais, Alman – Filistin Bankası, British Oriental Bank, İngiliz – Filistin Bankası, Atina Bankası, Şark Bankası, Wiener Bankverein, Deutsche Orient Bank, Societa Commerciale d’Oriente, Deutsche Bank, Banko di Roma, Banka

²⁴ M.Serhan Oksay, “Türk Bankacılık Sisteminin Gelişiminin, Dünya Bankacılık Sistemindeki Gelişmeler Işığında Değerlendirilmesi ve Günümüze Yansıyan Yapısal Sorunların Tespiti: 1908-1980 dönemi”, **Banka – Mali ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Yıl:40, Sayı:1, Ocak 2003, s. 50.

Commerciale Italyana, Banka Marmaroş Balank ve Şürekası, Felemenk Bahrisefit Bankası, Memaliki Şarkiye Fransız Bankası, American Express Co., Şarki Karip Ticaret Bankası, İyoniyen Bank Limited'dir.²⁵

Söz konusu yabancı sermayeli bankaların merkezleri İmparatorluk içerisinde olsun veya olmasın, ülkenin mali açıdan güç durumundan faydalanmak suretiyle hükümete yüksek faizli borç para vererek yüksek gelir elde etmeye ve elde ettikleri gelirleri ülkelerine taşıma gayreti içerisinde olduklarını söylemek yanlış olmayacaktır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun "dışarıya borçlanma dönemi" olarak bilinen dönemde yabancı sermayeli bankalar uğraşlarına tüm hızıyla devam etmişler, ancak 1875 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nun iflasını ilan etmesiyle birlikte "borçlanma bankacılığı" sarsıntıya uğrayarak özellikle küçük mali kuruluşlar Osmanlı piyasasından çekilmek durumunda kalmışlardır.²⁶ Buna karşın, başta Osmanlı Bankası olmak üzere bazı yabancı ve güçlü mali yapıya sahip kuruluşlar ise Duyun-ı Umumiye devrinde ve sonrasında ülkenin politik ve iktisadi yaşantısından ayrı kalmamışlar, başta Osmanlı Bankası olmak üzere uzun yıllar boyunca ülke içerisinde söz sahibi olmuşlardır.²⁷

Osmanlı Bankası'na tanınan imtiyazlar, Cumhuriyetin ilanından sonra 1924 ve 1925 tarihli sözleşmelerle kaldırılmış, bankanın banknot çıkarma ve hazinedarlık hakkı elinden alınmış, Banka diğer yabancı ticaret bankaları ile eş değer bir konuma kaydırılmıştır.²⁸

Yukarıda adı anılan tüm bankalar Osmanlı İmparatorluğu içerisinde faaliyet göstermelerine karşın yabancı sermayeler ile kurulmuş olup, Türk ulusal bankacılığının başlangıcı olarak 1863 yılında kurulan ve Ziraat Bankası'nın temellerini oluşturan

²⁵ Akgüç, **a.g.e.**, s.8

²⁶ Oya Silier, "1920'lerde Türk Milli Bankacılığının Genel Görünümü", **Türkiye İktisat Tarihi Semineri**, Ankara,1975, s. 489.

²⁷ Artun, **a.g.e.**, s. 25.

²⁸ Akgüç, **a.g.e.**, s. 9.

Memleket Sandıkları'nı ve 1867'de kurulan Emniyet Sandığı'nı ele almak yanlış olmayacaktır. Cumhuriyet Dönemi'nden önce çok az sayıda ulusal banka kurulmuş olup, bunların pek azı Cumhuriyet dönemine aksetmiştir.²⁹

d. Ziraat Bankası

Ülkemizde kurulan ilk önemli ulusal banka Ziraat Bankası olup, banka günümüz bankacılık sektöründe de büyük bir paya sahip önemli bir banka niteliğini korumaktadır. Tanzimat sonrasında zirai kredi alanında ilk önemli gelişme Ziraat Bankası'nın çekirdeğini oluşturan Memleket Sandıkları'nın kurulması olmuştur. Mithat Paşa 1863 yılında Niş Valisi bulunduğu sırada Yugoslavya – Bulgar sınırındaki Pirok kasabasında, Ziraat Bankası'nın kökeni kabul edilebilecek Memleket Sandıkları adı altındaki zirai kredi sandığını kurmuştur. Memleket Sandıkları temel olarak kaynaklarını kendi üyelerinden sağlayan ve yine kendi üyelerinin kredi ihtaiyaçlarını karşılayan birer kooperatif niteliğindeydi. Başlangıçta büyük bir hızla gelişen bu sandıklar, sonraları sermaye noksanlığı yüzünden çalışma hızını kaybetmiştir. Bu sebeple sandığa sürekli bir sermaye kaynağı aranmış ve sonuçta Memleket Sandıkları'na tahsis edilmek üzere aşar vergisinin onda bir oranında artırılması uygun görülmüştür. Bu ek vergiye “menafi hissesi” adı verildiğinden sandığın adı 1883 senesinden itibaren “Menafi Sandıkları” olarak değiştirilmiştir.³⁰ 5 yıl kadar çalışmalarına bu isim altında devam eden sandık, 1888 yılında Ziraat Bankası'nın kurulması ile birlikte tüm malvarlığını bu bankaya devretmiştir.³¹

Ağustos 1888 tarihli nizamname ile kurulan Ziraat Bankası'nın uğraşları arasında,

²⁹ Sumru Bakan, “Osmanlı'dan Günümüze Türk Bankacılık Kesimi”, **İktisat Dergisi**, Yıl: 2002 Sayı: 417, s. 31.

³⁰ Tefvîk Güran, **19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı**, İstanbul, 1998, s. 150-151.

³¹ Teoman Yazgan, **Türkiye'de Bankacılık**, İstanbul, by, s. 10.

- Gayrimenkul terhini veya şahsi kefalet ile çiftçilere borç para verme,
- Tevdiat kabul etme,
- Tarımla ilgili sarraflık işleri görme ve aracılık yapma işleri³²

bulunmaktadır.

Ziraat Bankası'nın kurulması ile birlikte Türkiye'de tarım kesimine sağlanacak kredilere ilişkin uygulamalar kanuni esaslara dayandırılarak düzenlenmiş, tarım kredileri işleri hükümetin kontrolüne tabi tutularak merkezi idareye verilmiştir. Ziraat Bankası'nın idare merkezi İstanbul olarak belirlenmiş, Ticaret ve Nafia Nezareti'ne bağlı olarak idare edilmesi uygun görülmüştür.³³

Mithat Paşa, halkın elindeki dağınık ve az miktardaki paraları bir araya getirerek ihtiyaç sahiplerinin yararlanmasına sunmak ve halka tasarruf alışkanlığını da aşlamak amacıyla, 1863 yılında İstanbul Emniyet Sandığı'nı kurmuştur. Bu sandık, sermayesiz olarak kurulmuş ve 1907 yılında Ziraat Bankası'na bağlanmıştır.³⁴

Ziraat Bankası'nın Türk bankacılık tarihinde yabancı bankacılığa bir tepki olarak doğduğunu ve yukarıda da değinildiği üzere, Türk bankacılığında üçüncü aşama olan ulusal bankacılık açısından mihenk taşı konumunda olduğunu söylemek mümkündür. Bir devlet bankası olarak kurulan Ziraat Bankası, 1916 yılında yasayla kurulmuş bir kamu kurumu niteliği kazanmıştır. Bu banka, Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet dönemine geçen en köklü ulusal kuruluş olup, bu dönemde bir iktisadi devlet teşekkülüne dönüşerek T.C. Ziraat Bankası adını almıştır.³⁵

Memleket ve Menafi Sandıkları ile Emniyet Sandığı dışında 1900'lü yıllara gelinceye kadar ülkede tümüyle yabancı banka niteliğinde olmayan bazı bankalar daha

³² Akgüç, **a.g.e.**, s. 10.

³³ Yusuf Zaim Atasagun, **Ziraat Bankası 1888-1939**, İstanbul, 1939, s. 21-23.

³⁴ Yazgan, **a.g.e.**, s. 10.

³⁵ Atasagun, **a.g.e.**, s. 60.

kurulmuştur. Bunların en önemlileri yukarıda da bahsi geçen Midilli Bankası ve Selanik Bankası'dır.³⁶ Ulusal bankaların kurulumunun hızlanması için ise II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasını beklemek gerekecektir.

II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte İttihatçı çevrelerde milli nitelikli bir devlet bankası kurma fikri giderek yaygınlaşmaya başlamıştır. Nitekim, Tanzimat sonrası devlet maliyesi yabancıların ellerine geçmiş, Osmanlı İmparatorluğu ülke çıkarlarıyla bağdaşacak bir para-kredi politikası izleyemez hale gelmiştir. Özellikle I. Dünya Savaşı ile birlikte benimsenen milli iktisat görüşleri ulusal bankacılığı da ön plana çıkarmıştır.³⁷ I. Dünya Savaşı yıllarında bankacılık faaliyetleri ve ulusal banka girişimleri hız kazanmıştır. Ancak bunlar genel itibariyle yerel özellikler gösteren tek veya az şubeli kurumlar olarak kalmışlardır.³⁸ Bu dönemde, Osmanlı Bankası'nın yerini alacak milli sermayeli bir devlet bankasının kurulması ülkenin iktisadi bağımsızlığı açısından zorunlu görülmüştür. Kurulacak olan milli bankanın zamanla devlet bankasına dönüştürülmesi ve Osmanlı Bankası'nın yerini alması planlanmıştır. Bu amaçla, 1917 yılında Osmanlı İtibar-ı Milli Bankası kurulmuştur.³⁹ İtibar-i Milli Bankası, 1927 yılında Türkiye İş Bankası'na katılmıştır.⁴⁰

II. Meşrutiyet sonrası siyasal iktidarlar ya da iktidara yakın olanlar tarafından kurulan diğer bir önemli banka ise yine 1917 yılında kurulan İktisat-i Milli Bankası'dır.⁴¹

1911-1923 yılları arasında ulusal sermaye ile kurulan bankalar aşağıda tablolatırılmıştır:

³⁶ Artun, **a.g.e.**, s. 34.

³⁷ Toprak, **a.g.e.**, s. 137-138.

³⁸ Oksay, **a.g.m.**, s. 32.

³⁹ Toprak, **a.g.e.**, s. 139.

⁴⁰ Uygur Kocabaşoğlu, **Türkiye İş Bankası Tarihi**, İstanbul 2001, s. 20.

⁴¹ Artun, **a.g.e.**, s. 40.

Tablo 1.2
1911-1923 Tarihleri Arasında Kurulan Ulusal Bankalar

Banka	Faaliyete Geçiş Yılı
İstanbul Bankası	1911
Konya İktisadi Milli Bankası	1912
Adapazarı İslam Ticaret Bankası	1913
Karaman Milli Bankası	1913
Emval-i Gayrimenkule ve İkrizat Bankası	1914
Milli Aydın Bankası	1914
Akşehir Bankası	1916
İtibar-i Milli Bankası	1917
İktisat-i Milli Bankası	1917
Manisa Bağcılar Bankası	1917
Konya Ahali Bankası	1917
Ticaret ve İtibari Umumi Bankası	1918
Eskişehir Çiftçiler Bankası	1919
Adapazarı Emniyet Bankası	1919
Konya Türk Ticaret Bankası	1920
İktisadi Türk A.Ş.	1920
Bor Zırna ve Tüccar Bankası	1922
İstanbul (Dersaadet) Küçük İstikraz Bankası	1923

Kaynak: Öztin Akgüç, *Cumhuriyet Dönemi'nde Bankacılık Alanında Gelişmeler*, Ankara, 1975, s. 12.

Bu dönemdeki ulusal bankacılığın oluşumunda birincil amaç Müslüman-Türk tüccar veya eşrafının kendi aralarındaki kredi sorununu çözümlemek ve/veya azınlık bankalarla rekabete girerek onların yerini almak veya onların bıraktıkları boşluğu doldurmak güdüsü olarak göze çarpmaktadır.⁴²

Netice itibariyle, II. Meşrutiyet dönemi, ulusal bankacılığın doğuş ve serpilış yılları olmuştur. Bu döneme değin yabancıların ve gayrimüslimlerin uğraş alanı olarak görülen bankacılık giderek Müslüman- Türk eşrafın eline geçmiş, devlet bankacılığı da İtibar-i Milli Bankası'nın kuruluşuyla ulusal temellere oturtulmaya çalışılmıştır.⁴³ Ancak, ulusal bankalar, istisnalar bulunmakla birlikte, genellikle yerel gereksinimleri dikkate alarak örgütlenen tek şubeli bankalar olmuşlardır. Bu nedenle o dönemin

⁴² Gündüz Ökçün, "1909-1930 Yılları Arasına Anonim Şirket Olarak Kurulan Bankalar", *Türkiye İktisat Tarihi Semineri*, Ankara, 1975, s. 465-466.

⁴³ Toprak, *a.g.e.*, s. 163-164.

bankacılık faaliyetleri, dolayısıyla da mali yapısı daha çok yabancı bankaların gözetim ve denetiminde kalmıştır.⁴⁴

Dolayısıyla, Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki bankacılık sistemini yabancı sermaye güdümündeki “borçlanma bankacılığı” şeklindeki fazla gelişme alanı bulamamış bir bankacılık olarak değerlendirmek yanlış olmaz. Özetle, Cumhuriyet dönemi öncesi Osmanlı İmparatorluğu’nda 15 yabancı sermayeli bankanın kurulduğu, 18 yabancı bankanın ülke sınırları içerisinde şube açtığı, buna karşılık 20 tane ulusal bankanın kurulduğu görülmüştür.

II. Cumhuriyet Dönemi’nde Bankacılık

Cumhuriyet döneminde bankacılık alanındaki gelişmeleri incelemek, bu gelişmeleri daha belirgin çizgileri ile ortaya koyabilmek için bu gelişmeleri belirli dönemlere ayırmak suretiyle incelemek mümkündür. Bu dönemlendirme literatürde genellikle aşağıdaki şekilde yapılmaktadır:

- 1923-1929 : Özellikle Yerel Ulusal Bankaların Geliştiği Dönem
- 1930-1943 : Özel Amaçlarla Kurulan Devlet Bankaları Dönemi
- 1944-1960 : Çok Şubeli Özel Bankaların Gelişme Dönemi
- 1961-1980 : Planlı Dönem
- 1981-2001 : Serbestleşme ve Dışa Açılma Dönemi
- 2002 sonrası : Yeniden Yapılanma Dönemi⁴⁵

⁴⁴ Erdoğan Alkin, “Türkiye’de Bankacılığın Gelişimi”, içinde **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978**, Ed.: Memduh Yaşa, İstanbul, 1980, s. 467.

⁴⁵ **50. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türk Bankacılık Sistemi**, Türkiye Bankalar Birliği, Yayın No:262, Kasım 2008, s. 1-20.

Tez konumuz olan 1944-1960 arası Türk bankacılığını ayrıntısıyla incelemeye geçmeden önce bankacılık sisteminin 1944'e değin gelişimine ana hatlarıyla değinmek elzemdir.

a. 1923-1929 Dönemi

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemindeki iktisadi fotoğrafa bakıldığında, ülkenin dünya ekonomisi içerisinde hammadde ihracatçısı ve sınai ürün ithalatçısı konumunda bulunduğu, dış borçların yüksek olduğu ve Duyun-ı Umumiye İdaresi'nin kuruluşu ile birlikte iktisadi imtiyazların verildiği bir iktisadi yapı görülür. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki ekonominin çerçevesini yokluklar belirlemektedir. Bu yoklukların başında ise ulusal sermaye birikiminin sağlanmamış olması gelmektedir. İlk yılların iktisat politikalarına damgasını vuran ve sermaye kazançlarının ulusal olmayan unsurlardan ulusal unsurlara aktarılmasını amaçlayan ulusal iktisat görüşü, söz konusu yoklukları ortadan kaldıracak ulusal özel girişimciliği desteklemeyi gerektirmektedir.⁴⁶

1923-1929 dönemi Cumhuriyetin ilk, aynı zamanda ekonomi politikaları açısından da arayış yıllarıdır. Ülke, uzun yıllar süren bir savaşlar dönemi geçirmiştir. Dönemin başlangıcında özel girişimcilik yok denecek kadar cılız bir düzeydedir. Teknoloji düzeyi düşük, vasıflı işçi miktarı azdır. Geçimlik kesimin ekonomideki ağırlığı fazladır. Nitekim, böyle bir ortamda belirlenen ekonomi politikası tercihi piyasa kurallarına bağlılık ve özel kesimin desteklenmesi şeklinde olmuştur.⁴⁷

Cumhuriyetin Osmanlı'dan devraldığı halk yoksul ve savaşlardan yorgun düşmüş bir nüfustur.⁴⁸ 1920'lerin başında ülkenin birçok bölgesinde ilkel teknik, araç ve gereçlerle üretim yapılmaktadır. Ülke iktisadi açıdan oldukça geri kalmış, sürekli

⁴⁶ Bilsay Kuruç, **Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi**, Ankara, 1987, s. 46.

⁴⁷ Alkin, **a.g.m.**, s. 467.

⁴⁸ Oktay Yenal, **Cumhuriyet'in İktisat Tarihi**, İstanbul, by, s. 60.

savaşlar ve nüfusun azalması ile tarımsal üretim 1913-1922 kesitinde oldukça gerilemiştir.⁴⁹

1923'e gelindiğinde, tarımsal kredi veren bir devlet bankası, ticaret bankası niteliğindeki 14 yabancı ve 8 yerli özel banka bulunmaktadır. Özellikle sanayi kredisi veren bir kuruluşun bulunmaması sanayicilerin hükümetten böyle bir bankanın kurulmasını talep etmelerine yol açmıştır. Öte yandan, tüccar kesim zorunlu liberal dış ticaretin etkilerini de dikkate alarak varolan ticari kredi kurumlarını yetersiz bulmakta, özel bankacılık ve ticareti besleyecek bir "ana ticaret bankası" için devletin öncülüğünü istemektedir.⁵⁰

Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan yapının değişmesi için dönemin hükümetleri ekonomik kalkınmanın ivme kazanmasında bankacılık sektörünün ehemmiyetinin bilincinde olarak çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde o dönemin ekonomi bakanı Mahmut Esat Bozkurt, ulusal ekonominin kurulabilmesini ancak ulusal bankacılığın gelişmesine bağlı olarak gördüğünü ve ulusal bankacılığı geliştirebilmek için devlet desteğinin zorunluluğunu vurgulamıştır.⁵¹

Hükümet ve toplumun tarım, ticaret ve sanayi kesimlerinin önde gelenlerinin katılımıyla toplanan İzmir İktisat Kongresi, Cumhuriyet'in kuruluşunda ekonomi açısından önemli bir aşama olmuş ve özellikle 1930'lara değin ekonomi politikaları açısından belirleyici olmuştur denebilir. Bu kongrede ulusal bankacılığın geliştirilmesi yönünde alınan kararlar bankacılık sektörünün gelişmesi bakımından önemli olmuştur.

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında kurumsal açıdan bankacılık alanındaki başlıca gelişmeler, Türkiye İş Bankası'nın faaliyete geçmesi, Sanayi ve Maadin Bankası'nın kurulması, Ziraat Bankası'nın anonim ortaklık haline getirilmesi, Emlak ve

⁴⁹ Kuruç, **a.g.e.**, s. 42.

⁵⁰ Silier, **a.g.m.**, s. 493.

⁵¹ Alkin, **a.g.m.**, s. 467.

Eytam Bankası'nın sektöre girmesi olarak sayılabilir. Ayrıca bu dönemde tek şubeli yerel bankaların sayılarında da artış görülmektedir.⁵²

i. Türkiye İş Bankası

Cumhuriyet devrinde özel sermaye ile kurulan ilk büyük banka Türkiye İş Bankası'dır. İzmir İktisat Kongresi sonrasında 26 Ağustos 1924 tarihinde dörtte biri ödenmiş bir milyon lira itibari sermaye ile faaliyete geçen banka özellikle Fransa'daki iş bankaları örnek alınarak kurulmuştur. Banka yeni kurulmuş cumhuriyetin sanayi ve ticaret sektörlerinin kredi ihtiyaçlarını karşılamak, diğer yandan da sınai ve ticari girişimlerde bulunarak ülkenin ekonomik kalkınmasında itici güç olmak işlevlerini yerine getirmek üzere kurulmuş ve devletin büyük desteğini görmüştür.⁵³

İzmir İktisat Kongresi'ne katılan ticaret ve sanayi gruplarının bir "ticaret ana bankası" kurulması talebi, bir anlamda, Türkiye İş Bankası'nın kurulması ile karşılanmıştır. Banka her ne kadar özel sermaye ile kurulmuş olsa da, gerek Mustafa Kemal Paşa'nın ön ayak olması ile kurulmuş olması, gerekse kurucularının ve idarecilerinin siyasi iktidara yakın olması Türkiye İş Bankası'nın yarı kamusal bir niteliği haiz olmasına yol açmıştır.⁵⁴

Bankanın 10 fasıl ve 76 maddeden oluşan esas sözleşmesinin 2. maddesinde,

- Her türlü bankacılık işlemlerini yapmak,
- Tarımsal ve sınai faaliyetler ile madencilik ve bayındırlık faaliyetlerinde bulunmak,
- Malların üretim ve tedariki için ortaklık kurmak veya bu amaçla kurulan ortaklıklara katılmak,

⁵² Çivi, **a.g.e.**, s. 97.

⁵³ Akgüç, **a.g.e.**, s. 16.

⁵⁴ Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 29.

- Sınai ve ticari işlemleri gerek kendi ad ve hesabına, gerekse yerli ve yabancı kuruluşlarla ortaklaşa veya bu kuruluşların adı ve hesabına üstlenmek ve uygulamak

gibi görevler yer almaktadır.⁵⁵

Türkiye İş Bankası'nın bankacılık sektörü açısından önemi, Cumhuriyetin ilanı esnasında verimli sayılabilecek ölçüde bir ulusal bankacılık sisteminin bulunmadığı bir dönemde bir başlangıç noktası teşkil ederek ulusal ekonominin kurulmasında önemli birtakım işlevler görmüş olması olarak dillendirilebilir. Türkiye İş Bankası, klasik ticaret bankacılığının yanısıra sınai ve ticari yatırımlara da katılarak ülkenin gelişimine büyük katkıda bulunmuştur.

Cumhuriyet dönemi bankacılık sektörünü ele alırken 1920'li yılları Osmanlı döneminden keskin çizgilerle ayırmak mümkün görünmemektedir. Öyle ki, 1920'li yılları, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin benimsediği “milli iktisat” anlayışının bir devamı olarak nitelendirmek mümkündür. Esasında, 1920'li yıllar Osmanlı döneminden 1930'lu yıllardaki daha yerleşik bankacılık sistemine geçişte bir ara dönem niteliğine sahip görünmektedir.⁵⁶

Cumhuriyetin ilk yıllarında bankacılık alanında yaşanan ana gelişmeler yukarıda dile getirildiği üzere İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlarla uyumlu olmak üzere özellikle 1924-1927 kesitinde yaşanmıştır.

ii. Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası

19 Nisan 1925 tarihinde yine İzmir İktisat Kongresi'nde dillendirilen taleplere istinaden Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası kurulmuş olup, banka ülkemizin kalkınma

⁵⁵ **Nizamname-i Esasi**, Ankara, 1924, s. 3.

⁵⁶ Silier, **a.g.m.**, s. 484.

bankası niteliğindeki ilk bankasıdır. Bankanın kurulması ile özel sanayi işletmelerine orta ve uzun vadeli kredi verilmesi ve mali, ekonomik ve teknik konularda bilgi yardımı sağlanması amaçlanmıştır. Ancak, banka kaynaklarının büyük bir kısmını kurulu halinde devraldığı iştiraklerine bağlaması sebebiyle sanayi ve madencilik alanında faaliyet gösteren işletmelere yeterli kredi yardımıyla bulunamamış, 1932’de Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası adını almış, 1933’te ise yeni kurulan Sümerbank’a devredilmiştir.⁵⁷

Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası, Cumhuriyet Türkiye’sinin sanayileşme sürecinde devletin aktif katılımının göstergesi olmuştur. Uzun süredir devam eden savaşlar dönemi ülkede beşeri sermayeyi tüketmiş, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e sanayi kuruculuğu için sınırlı bir altyapının devrine sebep olmuştur. Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası, özel kesime sınai kredisi açmış, Osmanlı döneminde kamunun elinde olan fabrikaları devralarak bunları işletmiş, özel kesimin girişimlerine ortak sıfatıyla katılmıştır. Banka, Cumhuriyet’in ilk yıllarında kendi yönetimindeki kamu sınai tesislerinin ticari usullerle yönetilebileceğini göstermiş, devletin iktisadi faaliyette bulunabileceğinin ilk başarılı örneğini sunmuştur.⁵⁸

iii. Emlak ve Eytam Bankası

Bu dönemde, imar, inşaat sektörüne kredi sağlanması ve taşınmaz mallardan oluşan servete akıcılık vermek gayesiyle 1927 yılında Emlak ve Eytam Bankası kurulmuştur. Bankanın kuruluşundaki diğer bir amaç da eskiden beri Şer’iye Mahkemelerin idaresinde bulunan Eytam Sandıkları’nda biriken tasarrufların bankaya devredilerek bu tasarruflardan ülkenin imarında yararlanmak idi.⁵⁹ Banka 1946 yılında kurulan Türkiye Emlak ve Kredi Bankası’na devredilmiştir.

⁵⁷ Avni Zarakolu, **Cumhuriyetin 50. Yılında Memleketimizde Bankacılık**, Ankara, 1973, s. 28.

⁵⁸ Zafer Toprak, **Sümerbank**, İstanbul, 1988, s. 19.

⁵⁹ Akgüç, **a.g.e.**, s. 18.

Emlak ve Eytam Bankası'nın kuruluşu, toplumda o dönemde ipotek karşılığı krediye olan talebi harekete geçirmiş, toplumun çok çeşitli kesimlerinden yoğun bir kredi talebinin geldiği görülmüştür. 1929 yılında Dünya Ekonomik Krizi'nin etkisiyle gayrimenkul ipoteği karşılığı açılan kredilerin ve özellikle bankanın belediyeye açtığı kredilerin geri ödemelerinde güçlüklerle karşılaşmıştır.⁶⁰

1923-1929 döneminde yaşanan diğer bir gelişme 1924 Bütçe Kanunu ile Ziraat Bankası'nın yalnızca tarım kredisi veren bir devlet bankası olmaktan çıkarılıp anonim şirket haline dönüştürülmesidir. Böylelikle, banka yine bir devlet bankası olarak, ana amacı çiftçilere kredi açmak olmakla birlikte, tüm bankacılık işlemlerini yapabilecek bir hal almıştır.⁶¹

Sonuç itibariyle, 1923-1929 döneminde bankacılık sektörünün ayırt edici özelliği, devletin tarım, ticaret, sanayi ve inşaat sektörlerinde birer büyük bankanın hayata geçmesinde ön ayak olması olup, yaşanan gelişmeler İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlarla uyumluluk arz etmektedir.

1920'li yılların en karakteristik özelliklerinden biri, çok sayıda yerel bankanın kurulmuş olmasıdır. Özellikle 1926-1929 döneminde yerel banka sayısında artış gözlemlenmiştir. 1924-1925 arasında 4 yerel banka kurulmuşken, 1926-1929 yılları arasında aynı nitelikte 20 banka faaliyete geçmiştir.⁶²

Yerel banka sayısındaki artışın 1929 Ekonomik Buhranı öncesinde ülkede yaşanmaya başlayan darboğazla ilgili olduğu söylenebilir. Kredi talebinin mevcut bankalar ile karşılanmasının mümkün olmadığı bir ortam yeni yerel bankaların kurulmasında itici güç olmuştur. İlhan Tekeli-Selim İlkin'in, "1929 Dünya Buhranı'nda

⁶⁰ Murat Güvenç-Oğuz Işık, **Emlak Bankası 1926-1998**, İstanbul, 1999, s. 8-23.

⁶¹ Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 32.

⁶² Ökçün, **a.g.m.**, s. 409-458.

Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları” adlı eserinde 1920’lerde yerel bankaların kuruluşuyla ilgili olarak aşağıdaki bölüme yer verilmiştir:

“Yabancı bankaların hakim olduğu bir banka sistemi, ülkenin dünya ekonomisi ile ilişkilerinin kesildiği veya azaldığı dönemlerde iç piyasanın para ve kredi talebini karşılamaktan uzaktır. Buhran dönemlerinde iç piyasanın para talebi artmakta, artan faiz hadleri, Anadolu piyasasının küçük sermayelerinin yöresel kredi ihtiyacını karşılayacak şekilde bankacılığa akmasına sebep olmakta ve birçok yöresel küçük banka kurulmaktadır. Bu deneyi Türkiye iki defa yaşamıştır. Birincisinde I.Dünya Savaşı koşulları Türkiye’yi dışarıya kapayınca Anadolu’da 13 kadar yöresel banka kurulacaktır, aynı deney 1926 -1929 koşullarında tekrar yaşanacaktır.”⁶³

Cumhuriyet’in kuruluşundan 1930’a değin kurulan bankalara ilişkin tabloya aşağıda yer verilmiştir:

Tablo 1.3
1923 -1929 Döneminde Kurulan Ulusal Bankalar

Banka	Merkezi	Faaliyete Geçiş Yılı
Türkiye İş Bankası	Ankara	1924
Akhisar Tütüncüler Bankası	Akhisar	1924
Türkiye Ticaret ve Sanayi Bankası	İstanbul	1925
Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası	Ankara	1925
Karaman Çiftçi Bankası	Karaman	1925
İstanbul Esnaf Bankası	İstanbul	1925
Afyon Terakki Servet Bankası	Afyon	1926
Aksaray Halk İktisat Bankası	Aksaray	1926
Niğde Çiftçi ve Tüccar Bankası	Niğde	1926
Eskişehir Bankası	Eskişehir	1926
Türkiye Emlak ve Eytam Bankası	Ankara	1927
Akseki Ticaret Bankası	Akseki	1927
Nevşehir Bankası	Nevşehir	1927
Ermenak Ahali Bankası	Ermenak	1927
Kocaeli Halk Bankası	İzmit	1927
Denizli İktisat Bankası	Denizli	1927
Trabzon Bankası	Trabzon	1928
Karadeniz Bankası	Trabzon	1928
Bor Esnaf Bankası	Bor	1928

⁶³ İlhan Tekeli-Selim İlkin, **1929 Buhranı’nda Türkiye’nin İktisadi Politika Arayışları**, Ankara, 1983, s. 55.

Ürgüp Zürra ve Tüccar Bankası	Ürgüp	1928
Şarkikaraağaç Bankası	Şarkikaraağaç	1928
Türkiye İmar Bankası	İstanbul	1928
İzmir Esnaf ve Ahali Bankası	İzmir	1928
Elazığ İktisat Bankası	Elazığ	1929
Lüleburgaz Birlik Ticaret Bankası	Lüleburgaz	1929
Mersin Ticaret Bankası	Mersin	1929
Üsküdar Bankası	İstanbul	1929

Kaynak: Öztin Akgüç, *Cumhuriyet Dönemi’nde Bankacılık Alanında Gelişmeler*, Ankara, 1975, s. 20.

1923-1929 yılları arasında kurulan yerel bankaların büyük çoğunluğu 1929 Ekonomik Buhranı’ndan olumsuz yönde etkilenerak faaliyetlerine özellikle 1930’ların başlarında son vermek durumunda kalmışlardır.⁶⁴ 1929 yılı itibariyle Türkiye İş Bankası ana ticaret bankası, Türkiye Ziraat Bankası, Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası ile Emlak ve Eytam Bankası ihtisas bankaları olarak ulusal bankacılık sistemimizde yer almaktaydılar.

Bu dönemde toplam banka sayısında dikkate değer bir artış görülmüş, 1923 yılı itibari ile 18’i ulusal 18’i yabancı olmak üzere 36 olan banka sayısı, 1929 yılı itibarı ile 43’i ulusal, 16’i yabancı olmak üzere 59’a yükselmiştir. 1923 -1929 döneminde şube sayılarında dikkat çekici bir artış gözlenmemiş olup, bu husus ilgili dönemde kurulan bankaların daha çok tek şubeli yerel bankaların olması ile açıklanabilir.⁶⁵

Ezcümle, 1923-1929 dönemi, gerek genç Cumhuriyet’in ekonomisi gerekse Türk Bankacılığı açısından arayış ve atılım, ulusal bankacılık açısından da bir örgütlenme dönemi olarak nitelendirilebilir. Bu dönemin, Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinden devralınan ekonomi politikalarının hayata geçirilme uğraşlarının vuku bulduğu ve bankacılık sektörü açısından ise Osmanlı dönemi ile liberal politikalardan katı devletçilik anlayışına geçilen 1930’lar öncesinde bir ara dönem olarak ifade edilmesi yanlış olmayacaktır.

⁶⁴ Oksay, **a.g.m.**, s. 33.

⁶⁵ Akgüç, **a.g.e.**, s. 23.

b. 1930-1943 Dönemi

1930 ve 1931 yılları korumacı devletçi iktisat politikalarının hakim olduğu döneme geçişi temsil eden yıllardır. Dünya ekonomisinin girdiği büyük bunalım yıllarında Türkiye ekonomisi dışa kapanarak devlet eliyle bir sanayileşme hamlesine girmiştir. Krizin hammadde fiyatlarını sanayi fiyatlarından daha çok düşürmesi sonucu bir önceki dönemdeki serbest ticaret politikalarının sürdürülmesinin dış ticarete yaratacağı olumsuz gelişmeler sezilmiş, ithalatı denetleyen koruma önlemlerine başvurularak sınai tüketim mallarında ithal ikameci yatırımlara gidilmiştir.

29 Ekim 1929 tarihinde New York Borsası'ndaki çarpıcı düşüşü takiben diğer borsalar da hızla düşüşe geçmiş, borsalardaki satış eğilimi Avrupa borsa ve para piyasalarına da sirayet etmiştir. Buhran reel sektöre de sıçramış, sanayi üretimi ciddi şekilde azalırken, işsizlik artmıştır. Ekonomik kriz, liberal iktisadi politikalar uygulamakta olan dünya ülkelerini etkilemiş, bu ülkelerin ekonomik kriz karşısında ilk tepkileri kendi içlerine çekilmek ve kendi kendine yeterli çabaları olmuştur.⁶⁶ Dolayısıyla, 1920'li yılların sonlarında ortaya çıkan ekonomik bilanço ve 1929 krizinin yol açtığı olumsuz gelişmeler Cumhuriyet yönetiminin iktisat politikalarında gerçekleştirilecek önemli dönüşümlerin ve dolayısıyla da bankacılık sektöründeki kurumsal gelişmelerin habercisi olmuştur.

1929'da başlayan ve 1933 ortalarına değin etkileri yoğun bir biçimde devam eden Ekonomik Buhran'ın Türkiye'ye aşağıdaki şekillerde etkilemiştir:

- Türkiye'nin ihracatçısı olduğu tarımsal ürünlerin ve diğer hammaddelerin fiyatı 1930'ların başında 1920'deki ortalama düzeyinin üçte birine kadar düşmüştür.

⁶⁶ Naci Yılmaz, **1930-1946 Döneminde Türk Bankacılık Tarihi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 26.

- 1929'da yapılan aşırı spekülatif ithalat, içte satışların azalması ve satış fiyatlarının düşmesi sebebiyle krediyle ithalat yapan firmaların iflasına yol açmıştır.
- İngiliz Sterlini 1931'de altın standardından ayrılmış ve devalüe olmuş, Türk Lirası İngiliz Sterlini'ne bağlanmaktan çıkarılıp Fransız Frangı'na bağlanmıştır.
- 1932'de Fransa ile başlayan kliringli ticaret, kısa sürede diğer ülkelere de yaygınlaştırılmıştır.
- Türkiye'nin yaptığı ihracatın ülkeler itibariyle dağılımındaki bu değişim, ihracatın mallar itibariyle dağılımına da yansımış, tütün ve incirin ihracattaki payları düşmüştür.⁶⁷

Hükümet, buhranla mücadelede gerek acil gerekse uzun dönemli önlemler olarak Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları Kanunu ve Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında 1567 Sayılı Kanun'u çıkarmış, bunun yanında Bankalar Konsorsiyumu ve Merkez Bankası kurulmuştur. Ayrıca, bir dizi mali önlem alınmış, ihracat teşvik edilmeye çalışılmıştır.⁶⁸

Bu dönemde, 1923 sonrası benimsenen liberal iktisadi politikalardan belirgin bir kopma yaşanmış, bu politikalar yerini 1930-1939 kesitinde yaşanan korumacı ve devletçi politikalara ve benimsenen "ulusal sanayileşme" stratejisine bırakmıştır. Bu bağlamda 1930-1931 kesitinde özellikle korumacı önlemler alınmış, 1932'den itibaren ise sanayileşmede devletçi uygulamalara geçilmiştir.⁶⁹

Buhrana karşılık olarak alınan bu tedbirlerden 1930 sonrası yılları karakterize eden ve tezin ileriki kısımlarında ele alınacak olan devletçilik ilkesi ile ekonomik

⁶⁷ Gülten Kazgan, "Türk Ekonomisinde 1927-1935 Depresyonu, Kapital Birikimi ve Örgütlemeler", **Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Tarihiyle İlgili Sorunlar Sempozyumu**, Ocak 1977, s. 244.

⁶⁸ Yılmaz, **a.g.t.**, s. 31.

⁶⁹ Korkut Boratav, **Türkiye'de Devletçilik**, Ankara, 2006, s. 137-144.

kalkınma amacıyla devlet eliyle yatırımlar yapılması, devletin iktisadi hayatta etkin bir rol oynaması hususu kabul edilmiş, bu ilke bankacılık kesiminde de etkisini göstermiştir. 1930’lu yıllar Türk bankacılığı açısından önemli devlet bankalarının ardı ardına kurulduğu dönem olarak anılır.

i. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

Cumhuriyet döneminde bankacılık alanında atılan en önemli adımlardan biri 30 Haziran 1930 tarihli 1715 sayılı kanunla Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası’nın kurulmuş olmasıdır. Türkiye’de banknot ihracı imtiyazına sahip bir emisyon bankası hüviyetindeki TCMB, 15 milyon TL sermayeli bir karma anonim şirket olarak kurulmuştur. Merkez Bankası’nı kuruluş amacı, kanunun ikinci maddesinde “memleketin iktisadi inkişafına yardım” olarak konulmuş, bu amaçla bankaya,

- İskonto fiyatını tespit ve para piyasasını ve tadavülünü tanzim etmek,
- Hazine muamelelerini ifa etmek,
- Hükümetle müştereken Türk parasının değerinin korunmasına yönelik bütün tedbirleri almak

görev ve yetkileri verilmiştir.⁷⁰

T.C. Merkez Bankası’nın kuruluşuna değin Türkiye’de Osmanlı İmparatorluğu tarafından I. Dünya Savaşı sırasında çıkarılmış ve karşılıksız kalarak “Devlet Kaimesi” niteliğine bürünmüş kağıt paralar dolaşımdaydı. 158 milyon Türk Lirası civarında olan bu paralar, Merkez Bankası’na devredilerek tedrici bir itfaya tabi tutulmuşlardır.⁷¹

Merkez Bankası kanunu, dönemin para politikaları etkisinde “altın standardı”na geçmeyi amaç edinmiştir. Kanunda, sonradan çıkarılacak istikrar kanunu ile Türk

⁷⁰ İlhan Tekeli – Selim İlkin, **Para ve Kredi Sisteminin Oluşumunda Bir Aşama: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası**, Ankara, 1981, s. 282-285.

⁷¹ Akgüç, **a.g.e.**, s. 18-19.

lirasının altın karşılığının belirlenenecek altın standardına geçileceği belirtilmiş, bu kanun çıkarılıncaya değin Banka'nın banknot ihracına kısıtlar getirilmiştir. Ancak Merkez Bankası yasasının öngördüğü istikrar kanunu, 1933'te Londra'da toplanan para ve iktisat konferansında dünyada altın sistemine dönmeyeceği belli olunca çıkarılamamış, ne var ki Türkiye, II. Dünya Savaşı'na değin bir altın standardı varmış gibi para politikaları izleyerek Türk parasının değerini sabit tutmaya gayret etmiştir.⁷²

Merkez Bankası 3 Ekim 1931 tarihinde fiilen çalışmaya başlamış, dolayısıyla Bankanın 1930-1931 kesitinde para piyasasına müdahalesi olmamıştır.⁷³ Nitekim, 1930'lu yıllarda hükümetler denk bütçe politikası izlemeye özel çaba harcamışlar, diğer yandan 1929 krizinin de etkisi ile iktisadi faaliyetlerdeki canlılık sınırlı kalmıştır. Bu faktörlere bağlı olarak Merkez Bankası kaynaklarına başvurularak para ve kredi genişemesine neden olacak davranışlar gözlenmemiştir. Merkez Bankası kaynaklarının kullanımından kaçınılması durağan bir seyir izleyen emisyon hacminden de anlaşılmaktadır.⁷⁴ Esasında, Merkez Bankası'nın yukarıda da belirtildiği üzere 1930'lu yıllarda uygulanan sıkı para politikalarından kaynaklı olarak sınırlanmış hazine işlemleri dolayısıyla 1930'lu yıllar boyunca ekonomide etkin bir rol oynadığı söylenemez.

1930'lu yıllarda ardarda kurulan devlet bankaları ile hazırlıklarına 1932 yılında başlanıp 1934 yılında uygulamaya koyulan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı arasında organik bir bağ bulunmaktadır. Nitekim, Sanayi Planı'nda da dillendirilen, Dünya Buhranının sonrası özel sermaye ile yetinilmeyip, iktisadi kalkınmanın devlet sermayesine dayandırılması politikası gereği özel kanunlarla kurulan devlet bankalarını dönemin kendine özgü koşullarının doğal bir ürünü olarak addetmek gerekir.⁷⁵

⁷² Tekeli – İlkin, **a.g.e.**, s. 285.

⁷³ Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 41.

⁷⁴ Haydar Kazgan-Murat Öztürk-Murat Koraltürk, **Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası**, İstanbul, 2000, s. 117.

⁷⁵ Akgüç, **a.g.e.**, s. 23.

1930-1943 döneminde kurulan bankalara ilişkin bilgilere aşağıdaki tabloda yer verilmiştir:

Tablo 1.4
1930-1943 Döneminde Kurulan Ulusal Bankalar

Banka	Kuruluş Yılı
Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası	1930
Kastamonu Bankası	1930
Diyarbakır Bankası	1931
Kırşehir Ticaret Bankası	1931
Türkiye Sanayi Kredi Bankası	1932
Sümerbank	1933
Belediyeler Bankası (İller Bankası)	1933
Zonguldak Yardım Bankası	1933
Kayseri Milli İktisat Bankası	1933
Etibank	1935
Denizbank	1937
Türkiye Halk Bankası	1938

Kaynak: Öztin Akgüç, “Atatürk Döneminde Bankacılık”, içinde **Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri**, İstanbul, 1981, s. 177-178.

Yukarıdaki tabloda gösterilen bankalardan özel kanunlarla ve belli sektörleri kredilendirmek amacıyla kurulan ve 1930’lu yılların iktisat politikaları ve bankacılık kesimi açısından belirleyicilik arz eden Sümerbank, İller Bankası, Etibank, Denizbank ve Halk Bankası’na kısaca değinmek faydalı olacaktır.

ii. Sümerbank

Sümerbank, 3 Haziran 1933 tarihinde 2262 sayılı kanuna istinaden 20 milyon TL sermaye ile kurulmuştur. Bankanın kuruluşu, 1932 yılında Sanayi ve Maadin Bankası’ndan Sanayi ve Kredi Bankası’na dönüşen kuruluş ile bankanın işlettiği devlet fabrikalarının bağlandığı Devlet Sanayi Ofisi’nin birleştirilmesi şeklinde gerçekleşmiştir. Bankanın kuruluş kanununda ülkenin sanayi kuruluşlarının projelerinin hazırlanması ve sermayesinin el verdiği ölçüde ülke ekonomisi açısından karlı sınai faaliyetlere katılması veya yardımda bulunması öngörülmüştür. İktisadi Devlet

Teşekkülü olarak kurulan Sümerbank kamu sektörü sanayi kalkınma bankası olarak nitelendirilir.⁷⁶

2262 sayılı kanununun gerekçesinde Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında sanayileşme girişiminin milli ihtiyaç ve menfaatlerin gerektirdiği oranda gerçekleştirilemediği vurgulanmış, tüm ulusal kaynaklardan ve iktisadi faktörlerden yararlanarak sanayileşmenin daha verimli ve uyumlu bir biçimde başarılabilmesi için güçlü bir kuruluşun mevcudiyetine duyulan ihtiyaç belirtilmiştir. Bu kuruluşun, fabrikaların üretim faaliyetleri üzerinde olumsuz etkileri bulunan tüm unsurları ortadan kaldırarak, benzeri özel müesseselerin rasyonel çalışma yöntemleri ile ticari bir serbestiyet içinde gelişmesi öngörülmüştür. Şirket karakterli bu kuruluşun kurulması istenen istenilen sanayi kolları için ulusal ve özel teşebbüslerle bir arada çalışması öngörülmüştür. Sümerbank, kuruluşunun hemen ertesinde Bakırköy Bez Fabrikası, Feshane Fabrikası, Hereke Fabrikası, Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası, Uşak Şeker Fabrikası, Tosya Çeltik Fabrikası ve Unkapanı Değirmeni'ni devralmıştır.⁷⁷

1933 seneli Birinci Sanayi Planı'nda, ağırlıklı olarak imalat sanayiinde faaliyet gösterecek olan 20 fabrikanın kurulması amaçlanmıştır. Sümerbank'ın en önemli işlevi, bu planın uygulandığı 1933-1938 döneminde 13 sınai tesisin kurulmasını sağlamak olmuştur.⁷⁸

16 Temmuz 1993 tarihinde Sümerbank Holding A.Ş.'nin bankacılık birimi bu şirketten ayrılarak "Sümerbank A.O." unvanını almıştır. Sümerbank A.O., 24 Ekim 1995 tarihinde özelleştirilmiş ve "Sümerbank A.Ş." unvanını almış, 22 Aralık 1999 tarihinde Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilen banka hisselerinin Oyak'a satış ve devrine ilişkin sözleşme 9 Ağustos 2001 tarihinde imzalanmış, banka özel sermayeli mevduat

⁷⁶ Nadir Eroğlu-Toktamış Ateş, "Cumhuriyet Dönemi İktisadi Yapı ve Finans Sistemi: 1946-1980", içinde **Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi**, İMKB, Cilt 2, s. 153.

⁷⁷ Toprak, **a.g.e.**, s. 31.

⁷⁸ Akgüç, **a.g.e.**, s. 24; Avni Zarakolu, **a.g.e.**, s. 40.

bankaları grubuna geçmiştir. 3 Ocak 2002 tarihinde Sümerbank A.Ş. ve Oyak Bank A.Ş.'nin birleştirilmesine karar verilmiş ve söz konusu devir ve birleşme işlemleri 11 Ocak 2002 tarihinde tamamlanarak Sümerbank A.Ş. kapatılmıştır.

iii. Belediyeler (İller) Bankası

Belediyeler Bankası, 23 Haziran 1933 tarihli ve 2301 sayılı kanunla şehir ve kasabalarda kamu hizmetlerine ilişkin tesis, inşaat ve diğer işlerin yapımını uzun ve orta vadeli kredilerle desteklemek, şehirlerin imar planlarına yardımcı olmak maksadıyla kurulmuştur. Banka, 1945 yılında yasada yapılan değişiklikle İller Bankası adını alarak, çalışmaları belediyelerin yanısıra, il özel idareleri, köylerin imarı, kalkınması ve kamu hizmetleri yapımının desteklenmesini de kapsıyacak şekilde genişletilmiştir.⁷⁹

İl, belediye ve köylerin orta ve uzun vadeli kredi ihtiyaçlarının karşılanmasında olumlu hizmetleri olan İller Bankası'na 1969 yılında yasada yapılan düzenleme ile klasik ticaret bankacılığına özgü işlemleri yapma yetkisi de tanınmış olmakla birlikte banka özel amaçlı bir ihtisas bankası niteliğindedir.⁸⁰

iv. Etibank

Etibank, 20 Haziran 1935 tarihli 2805 sayılı kanunla faaliyete geçmiştir. Kuruluş sermayesi 20 milyon TL olan banka, ülkenin toprakaltı zenginliklerinin verimli bir biçimde işletilerek değerlendirilmesi, devletin madencilik ve elektrifikasyon alanındaki teşebbüslerini hayata geçirmek ve finanse etmek amaçlarıyla kurulmuştur. İlk kuruluşunda özel sektöre kredi sağlama görevi verilmeyen Etibank'a 1955 yılında yasada yapılan değişiklikle bu olanak sağlanmıştır.⁸¹ Etibank'ın sermayesi, devlet

⁷⁹ Ulutan, **a.g.e.**, s. 183.

⁸⁰ Akgüç, **a.g.e.**, s. 25.

⁸¹ Çivi, **a.g.e.**, s. 101.

bütçesinden yapılan transferler, aynı olarak devredilen değerler ve banka karının sermayeleştirilmesi gibi kaynaklardan oluşmuştur.⁸²

3 Temmuz 1993 tarihinde Etibank'ın bankacılık birimi bu unvanla Etibank'a bağlı anonim ortaklık statüsünde ortaklığa dönüşmüş, "Etibank Bankacılık A.O." unvanını almıştır. Banka, 2 Mart 1998'de özelleştirilerek 20 Mart 1998 tarihinde "Etibank A.Ş." unvanını almıştır. Banka 27 Ekim 2000 tarihinde ise Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilmiştir. 2 Temmuz 2001 tarihinde Eskişehir Bankası T.A.Ş. ve Interbank A.Ş.'yi Etibank bünyesine katılmış, 28 Aralık 2001 tarihi itibari ile Etibank A.Ş.'nin bankacılık işlemleri yapma ve mevduat kabul etme izni kaldırılarak tasfiye edilmiştir. 5 Nisan 2002 tarihinde Tasfiye Halinde Etibank A.Ş.'nin tasfiyesinin kaldırılmasına ve bankanın tüm aktif ve pasifleriyle Bayındırbank A.Ş. bünyesinde devren birleştirilmesine karar verilmiştir.

v. Denizbank

Denizbank, denizyolları işletmelerini finanse etmek maksadıyla 30 Kasım 1937 tarih ve 3295 sayılı kanunla 50 milyon TL sermaye ile kurulmuştur. Kuruluşunda her türlü bankacılık faaliyetini ifa etme yetkisine sahip banka, 1952 yılında kurulan Denizcilik Bankası T.A.O.'na devrolmuştur.⁸³

Banka, 1983 yılında Denizcilik Bankası T.A.Ş. unvanını almıştır. Hükümetin bazı devlet bankalarını birleştirme kararı neticesinde 20 Kasım 1992 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile Türkiye Emlak Bankası A.Ş. çatısı altına girmiştir. 1997 başlarında Türkiye Emlak Bankası A.Ş.'den ayrılarak özelleştirilmiş ve Zorlu Holding bünyesine katılmıştır. Banka Denizbank A.Ş. adı altında günümüzde de faaliyetine devam etmektedir.

⁸² Akgüç, **a.g.e.**, s. 25.

⁸³ Çivi, **a.g.e.**, s. 101.

vi. Halk Bankası

1938 yılında faaliyetine başlayan Halk Bankası'nın temeli esasen, Halk Bankası ve Halk Sandıkları kurmak üzere hükümete yetki veren 18 Haziran 1933 tarihli 2284 sayılı kanuna dayanmaktadır. 3 milyon TL sermaye ile anonim şirket statüsünde faaliyete geçen bankanın kuruluş amacı esnaf ve küçük sanatkarların kredi bulmakta karşılaştıkları güçlükleri ortadan kaldırmak olarak belirlenmiştir.⁸⁴

1938-1950 yılları arasında finansman sağladığı Halk Sandıkları kanalı ile kredi hizmeti veren banka, 1950 yılından sonra doğrudan şube açma ve kredi kullandırma yetkisi ile faaliyetine devam etmiştir. Halk Sandıkları, 24 Aralık 1963 tarih, Türkiye Halk Bankası şubelerine devir suretiyle kapatılmıştır. 1992 yılında Türkiye Öğretmenler Bankası, 1993 yılında Sümerbank, 1998 yılında Etibank, 12 Kasım 2001 tarihinde Türkiye Emlak Bankası A.Ş.'nin 96 şubesi ve 31 Temmuz 2004 tarihli 5230 sayılı yasa kapsamında Pamukbank T.A.Ş., Türkiye Halk Bankası A.Ş.'ye devredilmiştir. Türkiye Halk Bankası A.Ş., 1938-1984 yılları arasında Türk Ticaret Kanunu ve 1984-2000 yılları arasında da 233 Sayılı KHK hükümlerine göre; 15 Kasım 2000'den sonra ise yeniden yapılandırılması ve özelleştirilmesini öngören 4603 sayılı yasa ile Bankacılık Kanunu ve TTK hükümlerine tabi kamusal mevduat bankası olarak faaliyetini sürdürmüş, bankanın hisselerinin %25'i 10 Mayıs 2007 tarihinde halka arz edilmiştir.

Özetlemek gerekirse, 1930'lu yıllar, 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin de etkisiyle liberal iktisadi politikalardan ayrıldığı ve iktisadi kalkınma amacıyla devlet eliyle yatırımlar yapılması husususun öngörüldüğü bir dönem olmuştur. 1933 senesinde kabul edilen Birinci Sanayi Planı'nda ulusal sanayileşme stratejisi belirlenmiş, bu gayeyle devlet eliyle özel kanunlarla yukarıda yer verilen bir dizi kamu bankası hayata geçirilmiştir.

⁸⁴ Akgüç, a.g.e., s. 26.

1930-1944 döneminde sanayileşme için gerekli olan ancak getirisi görece daha düşük olduğu için özel sektör tarafından yapılmayan yatırımların devlet tarafından gerçekleştirilmesi, bu yatırımların finansmanlarının bütçe olanakları zorlanarak ve bazı zorunlu tasarruf imkanlarına başvurularak karşılanmasıyla mümkün olabilmektedir. 1936 yılında kabul edilen 2999 sayılı Bankalar Kanunu ile banka mevduatlarının yüzde 15'i oranında Devlet İç Borçlanma Senetleri'nden veya aynı derecede (yaklaşık yüzde 6-7 oranında) faiz getiren diğer menkul kıymetlerden munzam karşılık ayırma zorunluluğu getirilmiş, bu uygulamanın bir amacı da kamu yatırımları için düşük maliyetli finansman kaynağı sağlamak olmuştur.⁸⁵

Çalışmanın daha önceki kısmında belirtildiği üzere, Dünya Ekonomik Krizi sonucu tarım sektöründe gelirlerin düşmesi ve ticari faaliyetlerin azalması, 1930'lu yılların başlarında, 1923-1929 kesitinde kurulmuş tek şubeli yerel bankaların büyük bir bölümünün kapanmasına neden olmuştur.

Bu dönemde Türkiye İş Bankası şube sayısı, mevduat ve plasman yönünden önemli bir gelişme gösterirken⁸⁶, Ziraat Bankası, buğday fiyatlarının desteklenmesi ve küçük üreticilere kredi verilmesinde önemli işlevleri yerine getirmiştir. 1937 yılında Ziraat Bankası'nın sermayesi artırılarak, kuruluş, iktisadi devlet girişimine dönüştürülmüştür. Bu sermaye artışına rağmen *"2. Dünya Savaşı sırasında askeri harcamaları karşılamakta ciddi güçlük çeken Hükümete, Ziraat Bankası'nın büyük ölçüde borç vermek durumunda kalması, tarımsal kredilerde, 1940-1944 arasında, önemli bir daralma olmasına neden olmuştur."*⁸⁷

1939-1944 yılları arasının II. Dünya Savaşı'nın etkisiyle ekonomik hayat ve bankacılık kesimi açısından nispeten durağan bir dönem olarak kaldığı söylenebilir.⁸⁸

⁸⁵ Zarakolu, **a.g.e.**, s. 53.

⁸⁶ Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 260-298.

⁸⁷ Yahya S. Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, İstanbul, 1986, s. 351.

⁸⁸ Akgüç, **a.g.e.**, s. 27.

Savaş yılları tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye’de de ekonomik daralmaya neden olduğundan dolayı, bankacılık sektörü de bu gelişmelerden olumsuz yönde etkilenmiştir.

Kurumsal açıdan kamu bankalarının doğduğu 1930-1943 döneminin sonunda ülkemizde 33’ü ulusal, 9’u yabancı olmak üzere toplam 42 banka bulunmaktadır ki, toplam 59 bankanın faaliyet gösterdiği 1930 senesine nazaran (yerel bankaların kapanmasının da etkisiyle) gerek banka sayılarında, (Osmanlı Bankası’nın bazı şubelerini kapatmasının etkisiyle) gerekse şube sayılarında bir düşüşün vuku bulduğu aşîkardır.⁸⁹

1944 yılı ve ilerleyen yıllar, II. Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle canlanan ekonomik faaliyetlerin kendini bankacılık kesiminde de hissettirmesine tanıklık edilen ve Savaş yıllarında tarım ve ticaret sektörlerinde ortaya çıkan varlıklı bir özel sektörün bankacılık sektörüne giriş yaptığı yıllar olarak bilinir. Bu dönemde ortaya çıkan ve gelişen çok şubeli özel sektör bankacılığınca karakterize edilen 1944-1960 döneminde Türk bankacılığına geçmeden önce dönemin makroekonomik durumuna ve göstergelerine göz atmak gereklidir.

⁸⁹ Arslan Yüzgün, **Türk Banka Sistemi (1923 -1981)**, İstanbul, 1982, s. 18; Akgüç, **a.g.e.**, s. 27-28.

2. BÖLÜM:

1944-1960 DÖNEMİNDE YAŞANAN İKTİSADİ GELİŞMELER

Çalışmamızın ikinci bölümünde 1944-1960 arası dönemde yaşananan iktisadi gelişmeler ele alınacak, dönemin önemli iktisadi olaylarına ve makroiktisadi göstergelerine değinilecektir. Dönemin incelenmesine geçmeden önce, dönem içerisinde yaşanan iktisadi gelişmelerin temellerinin oluşmaya başladığı II. Dünya Savaşı yıllarına da değinilecektir. Dolayısıyla, bu dönemin iktisadi açıdan incelenmesinde üç ayrı bölümlendirmeye gidilecektir. Birinci bölümde tüm dünyayı, dolayısıyla Türkiye’yi de etkilemiş olan II. Dünya Savaşı yıllarının Türkiye üzerindeki siyasi ve ekonomik yansımalarına göz atılacak, ikinci bölümde ise savaş sonrası dönemde 1930’lu yılların hakim iktisadi görüşü devletçilikten iktisadi liberalizme geçiş süreci, dünya konjonktürü ve Türkiye’nin gerek II. Dünya Savaşı sırasında gerekse savaş sonrası yıllarda kendisini dünya politik arenasında konumlandırması ile bağlantılandırılarak ele alınacaktır. Bu bağlamda, üçüncü bölümde, 1946-1950 arası dönemde ve Cumhuriyet Halk Partisi’nin tek parti yönetiminin sona erdiği ve iktisadi açıdan serbestlik yanlısı Demokrat Parti’nin iktidara geldiği 1950 yılından sonra izlenen iktisadi politikalara özellikle değinilecektir.

I. İkinci Dünya Savaşı Yılları

a. Savaş Yılları Boyunca Genel Durum

1939 yılının Eylül ayında patlak veren II. Dünya Savaşı süresince Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren sağlanan iktisadi gelişme sürecinin kesintiye uğradığı görülmüştür. Türkiye savaşa fiilen katılmamış olmakla birlikte savaş ekonomisi koşullarının getirdiği tüm olumsuzluklardan etkilenmiştir. Özellikle devletçi iktisadi anlayış çerçevesinde 1930’lu yıllarda sağlanan gelişme, bu dönemde duraklamakla

kalmamış, milli gelir azalmaya başlamıştır. 1939-1945 arası 6 yıllık dönemde milli gelir %20'ye yakın bir oranda düşmüştür.¹

Savaştan uzak kalmayı başarmasına karşın Türkiye, ihtiyaten, savaş hazırlıkları yapmaktan geri durmamıştır. Milli gelirden meydana gelen düşüşün ana nedeni, ülkenin üretim kaynaklarının ordunun mevcudunu artırmak ve ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere kullanılması ve tüm gayretlerin iktisadi gelişmeyi sağlayacak üretim alanlarında değil, savunma yönünde sarfedilmesinde yatmaktadır.² Nitekim, 1930 yılında 550 milyon TL olan kamu bütçesinin tutarı 1942 yılı itibarıyla 1 milyar TL'yi aşmış olup, savaş yıllarınca milli savunma giderlerinin yıllık ortalama 650 milyon TL'yi bulduğu bilinmektedir.³

19 Şubat 1940 tarihinde yürürlüğe giren ve savaş yıllarınca alınacak iktisadi önlemlerin ana çerçevesini oluşturan Milli Korunma Kanunu ile üretim düşüşlerinin önlenmesi ve ekonominin yeniden üretim koşullarına geri döndürülmesi amaçlanmış, bu kanun, girişimci kesimin çıkarlarını koruma altına alırken ücretlilere ağır yükümlülükler getirmiştir.⁴ Söz konusu kanun ile işgücü, çalışma hayatı, üretim, tüketim ve dağıtım gibi iktisadi mekanizmalar tamamen devlet denetimine tabi kılınmıştır.

Savaş yılları boyunca ithalat imkanları son derece azalmış ve en zaruri malların ithal edilmesinde bile zorluk çekilmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında Hükümetin ithalatı kısıtlayıcı önlemlerinin etkisi büyük olmuştur. İthalatın ve dolayısıyla, ara malı ve yatırım malı biçimindeki üretim girdilerinin azalması milli gelirin azalmasında diğer bir etken olarak göze çarpmaktadır.⁵

¹ Nevin Coşar, **Kriz, Savaş ve Bütçe Politikası (1926-1950)**, İstanbul, 2004, s. 95.

² Zeyyat Hatiboğlu, **Gelişme İktisadi ve Türkiye'nin İktisadi Gelişmesi**, İstanbul, 1981, s. 62.

³ İlker Parasız, **1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**, Bursa 1998, s. 63.

⁴ Mustafa Sönmez, "Sermaye Birikiminin 75 Yıllık Gelişimi: Kilometre Taşları", içinde **75 Yılda Paranın Serüveni**, İstanbul, 1998, s. 63.

⁵ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007**, Ankara, 2008, s. 86.

İthalat hacminde görülen daralmaya karşılık ihracat miktarında da hafif bir gerileme görülmüş, bununla birlikte ihracat fiyatlarının ithalat fiyatlarından daha hızlı atması sonucu dış ticaret hadleri Türkiye lehine gelişerek, savaş yılları boyunca verilen dış ticaret fazlaları sonucunda Türkiye, 1940'ların ikinci yarısına önemli bir altın ve döviz birikimi ile girebilmiştir.⁶

Türkiye'nin II. Dünya Savaşı yıllarındaki dış ticaret bilançosu aşağıda tablolastırılmıştır:

Tablo 2.1

Savaş Yıllarında Türkiye'nin Dış Ticaret Bilançosu (Milyon TL)

Yıllar	İthalat	İhracat	Fark
1939	118	127	9
1940	69	112	43
1941	75	123	48
1942	148	165	17
1943	203	257	54
1944	165	233	68
1945	126	219	93

Kaynak: Zeyyat Hatiboğlu, **Gelişme İktisadı ve Türkiye'nin İktisadi Gelişmesi**, İstanbul, 1981, s. 64.

Savaş yılları, savaş ekonomisinden kaynaklı olmak üzere devletçilik anlayışının ve devlet müdahalesinin yükseldiği bir dönem olarak göze çarpmaktadır. Temel ve ara malların dağıtımının devlet eliyle yapıldığı ve fiyat kontrollerinin uygulamaya koyulduğu, birçok mal için karaborsacılık ve vurgunculuğun baş gösterdiği görülmüştür. Refik Saydam hükümetinden sonra 1942 yılında kurulan Şükrü Saraçoğlu hükümeti döneminde piyasa üzerindeki devlet denetim mekanizmalarının hafifletilmesi ve fiyat denetimi uygulamasından vazgeçilmesi cihetine gidilmiştir. Bu politika değişiklikleri, şehirlerde fiyatların ve çiftçi - tüccar kesimin gelirlerinin büyük oranda artmasına sebebiyet vermiştir.⁷ Bu bağlamda, 1942 yılında yürürlüğe konan Varlık Vergisi uygulamasını da aşırı kazançlara karşı bir önlem ve fiyat kontrolü yönünde devlet müdahalesi şeklinde değerlendirmek olasıdır. Varlık Vergisi ile servet ve kazanç

⁶ Sönmez, **a.g.m.**, s. 63.

⁷ Eroğlu-Ateş, **a.g.e.**, s. 177.

sahiplerinin servetleri ve aşırı kazançları üzerinden bir defaya mahsus vergi alınması kararlaştırılmıştır. 1944 yılında Varlık Vergisi'nin yürürlükten kaldırılmasından bir yıl sonra Toprak Mahsulleri Vergisi konulmuştur. Toprak Mahsulleri Vergisi, toprak ürünleri üzerinden hesaplanıp aynen veya parasal olarak tahsil edilmiştir. Dönemin Başbakanı Şükrü Saraçoğlu Varlık Vergisi kanunu hakkında Meclis'e bilgi verirken *“savaş sırasında olağanüstü kazançlar sağlayan vurguncular var. Halkta onlara yönelik büyük bir kızgınlık var. Bu vergilendirme o kızgınlığı giderecektir.”* şeklinde konuşmuş, kanun ile artan enflasyonla mücadele için tedavülden para çekmek, savaş yıllarına aşırı kazanç elde edenlerden vergi almak ve devlet gelirlerini artırmak hedeflenmiştir.⁸ Ancak yasanın, keyfi ve vatandaşlar arasında ayrıcalık gözetilerek, özellikle gayrimüslimler üzerine yüklenir biçimde uygulanması, vergi veremeyenlerin mallarına el koyulma biçimleri, borcunu ödemeyenlerin sürgüne gönderilmesi gibi olaylar Varlık Vergisi ile ilgili olarak olumsuz hususlar olarak tarihteki yerini almıştır.⁹ Varlık Vergisi uygulamasının iktisadi bakımdan ziyade siyasi açıdan Tek Parti dönemi ideolojisinin gayimüslim azınlıklar üzerinde kurduğu bir baskı unsuru ve “Türkleştirme” politikası aracı olarak kullanıldığı da söylenir.¹⁰

Savaş yıllarınca üst seviyelerde seyreden savunma giderleri dolayısıyla devletin mali gücü giderleri karşılamaya yetmemiş, kısa vadeli hazine bonoları çıkarılarak halka borçlanılmıştır. Borçların geri ödenmesinde ortaya çıkan darboğazlarda ise Merkez Bankası'na borçlanılarak para arzının şiddetlenmesine sebebiyet verilmiştir. Şiddetlenen emisyon, üretim düşüklüğü ile birlikte fiyatların artışında önemli bir rol oynamıştır.¹¹

Savaş yılları boyunca dolaşımdaki para miktarı, enflasyon ve büyüme hızına ilişkin bilgiler aşağıda tablolastırılmıştır:

⁸ Erdinç Tokgöz, **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi**, Ankara, 2007, s. 120.

⁹ Oktay Yenal, **Cumhuriyetin İktisat Tarihi**, İstanbul, by, s. 117.

¹⁰ Ayhan Aktar, **Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları**, İstanbul, 2000, s. 206-208.

¹¹ Gülden Ülgen, **Türkiye'de Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci ve Sürdürülebilirliği**, İstanbul, 2005, s. 63-64.

Tablo 2.2
Savaş Yıllarında İktisadi Göstergeler

Yıllar	Dolaşımdaki Para (Milyon TL)	Enflasyon (%)	Büyüme Hızı (%)
1939	281	4,8	6,9
1940	395	22,7	-4,9
1941	505	40,7	-10,3
1942	636	92,1	5,6
1943	764	74,0	-9,8
1944	939	22,8	-5,1
1945	986	54,1	-15,3

Kaynak: Zeyyat Hatiboğlu, **Gelişme İktisadi ve Türkiye'nin İktisadi Gelişmesi**, İstanbul, 1981, s. 63.

Özetlemek gerekirse, savaş koşulları içerisinde izlenen iktisadi politikalar 1930'lu yıllarda devlet eliyle gerçekleştirilen sanayileşme hızını düşürmüştür. Korumacı ve ithal ikameci dış ticaret politikası koyulaştırılmış ancak yoğun devlet müdahalesinden ve kontrolünden doğan büyük rantlar özel sermaye için önemli kaynak birikimi sağlamıştır. Dış ticaret politikasının ve dünya ticaret konjoktürünün Türkiye lehine gelişen seyri ise, kullanmaya hazır altın ve döviz birikimini getirmiştir. Savaş yılları, milli gelirin azaldığı, enflasyonun çarpıcı bir biçimde arttığı, ekonominin küçüldüğü, karaborsacılık, vurgunculuk ve spekülatif hareketleri beraberinde getirdiği bir dönem olmakla birlikte, Türkiye'de kapitalizmin gelişmesinde önem taşıyan sermaye birikimi rejimine yol açması bakımından önemlidir. Nitekim, savaş yılları süresinde sermayedarlar ve girişimcilerin sermaye birikimlerindeki yoğunlaşma ve biriken altın ve döviz stokları savaş sonrası yıllarda izlenecek iktisadi politikaları açısından belirleyicilik arz edecektir. İktisadi gelişim süreci açısından savaş yılları Korkut Boratav tarafından "Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007" adlı eserinde aşağıdaki gibi değerlendirilmiştir.

"İktisadi gelişme göstergeleri bakımından bir kesinti ve gerileme dönemi olarak değerlendirilebilecek olan 1940-1945 yılları, 1946'da Türkiye'yi iktisat politikaları, dünya içindeki konumu ve siyasi yapısı bakımından tamamen farklı bir gelişme

doğrultusunda yöneltecek yeni güç dengelerinin kurulmasına yol açan önemli bir 'kuluçka dönemi' olarak da görülebilir.”¹²

b. Savaş Yıllarınca Hazırlanan İktisadi Kalkınma Planları

Savaş yıllarının kendine özgü yanlarından birisi, savaş sonrasında uygulanmak üzere iç ve dış konjonktür çerçevesinde çeşitli kalkınma plan ve programlarının tasarlanmış olmasıdır. 1944-1946 arasında geliştirilen programlar “1946 Planı” veya “İvedili Sanayi Planı” olarak anılır. Bu plan, 1930’lu yılların planlama anlayışının son temsilcisi olarak özellikle 1947 yılından itibaren iktisadi politikalar bakımından dönüşümler sergileyen Türkiye açısından önemli bir konumdadır. Çalışmanın ileriki safhasında değinilecek olan ve Süleyman Vaner tarafınan hazırlanan 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı’nın iktisadi değişimler açısından yeri, 1946 İvedili Sanayi Planı ile yakından ilintilidir.

i. 1946 Planı

Savaş sonrasında yeni uluslararası ekonomik düzeninin atıldığı 1-23 Temmuz 1944 tarihli Bretton Woods anlaşmasını kabul ederek Türkiye, savaş sonrasında tekrar batı kapitalist sistemi içerisinde yer alacağını sinyallerini vermiştir. Nitekim, Türkiye’nin 1920’li yıllar boyunca izlediği liberal politikalar 1930’lu yıllarda kesintiye uğramış, bu dönemde korumacı ve dışa kapalı anlayış benimsenmiştir. Türkiye, savaş yıllarının sonlarına doğru, dönem boyunca sürdürmeye gayret ettiği tarafsızlık siyasetinden hızla uzaklaşmış, 23 Şubat 1945’te yenilen devletlere savaş ilan ederek Batı blokunun yanında yer almış, 26 Haziran 1945’te Birleşmiş Milletler anlaşmasını imzalayan 51 ülkeden birisi olmuştur.¹³

¹² Boratav, **a.g.e.**, s. 83.

¹³ Nadir Nadi, **Perde Aralığından**, İstanbul, 1964, s. 188.

Türkiye'nin bu girişimleri, ileride değinileceği üzere ülkenin savaş sonrası yıllarda Truman Doktrini ve Marshall Yardımı kapsamında olmasına ön ayak olmuş ve iktisadi politikalar açısından dış dinamikler yönünden belirleyicilik arz etmiştir.

Şükrü Saraçoğlu hükümeti, 1944'te henüz savaşa nokta konmamışken savaş sonrası kalkınma planı ve programı hazırlanması kararı almış ve bakanlıklar arası bir Planlama Komisyonu kurulmuştur. 1930'lu yıllardaki devletçi iktisadi anlayış çerçevesinde hazırlanan ve bu yöndeki planlama anlayışının en son ve en önemli halkası olan 1946 Planı kendisinden önceki sanayileşme planlarından farklı olarak;

- Enerji kaynakları etrafında sanayi tesisleri kurmaya dayanan bölgesel ihtisaslaşmayı öngören ,
- Tek tek proje toplamından ziyade geniş kapsamlı bir “iş planı” niteliğinde,
- Piyasa analizine göre değil, üretim hedeflerinin tüketim normlarına göre 10 yıllık hesaplandığı (böylece ikisini de düzenleyen),
- Savaş yıllarında elde edilen sermaye birikimi ile finanse edilecek

bir plandır.¹⁴

Bu dönemde, iç politikada yaşanan iki önemli gelişme, planın uygulanabilirliğini engellemiştir. Bunlardan birincisi, planı hazırlayan Şükrü Saraçoğlu hükümetinin 1946 yılındaki seçim ertesinde görevi 12 Ağustos 1946'da Recep Peker hükümetine devretmesi ve yeni hükümetin plana eski hükümet kadar sahip çıkmaması, diğeri ise 6-7 Eylül 1946'de Türkiye'nin ilk devalüasyonunun gerçekleştirilmiş olmasıdır.¹⁵ Zira, devalüasyonla birlikte planın tüm yatırım hesaplamaları değişmiştir.

Sanayileşme planının dış kaynaklarla değil, devlet kredisi ve savaş yıllarında ortaya açılan sermaye birikimi ile yapılması öngörülse de, ne tarım ne ticaret burjuvazisi

¹⁴ Ergin Günçe, “Türkiye’de Planlamanın Dünü-Bugünü-Yarını”, **ODTÜ Gelişme Dergisi** , 1981, Özel Sayı, s. 117-132.

¹⁵ Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam**, c. 2, İstanbul, 1968, s. 400.

bu birikimini sanayiye aktarmaya yanaşmıştır. Diğer yandan, Soğuk Savaş taraflaşması içerisinde Türkiye'nin siyasi olduğu kadar iktisadi açıdan da Batı ile birlikteliğini belli edecek kurumsal ilişkiler geliştirmesi gerekmektedir. Bu şartlar altında bir Amerikan raporunda 1946 Planı'nın komünist sistemi çağrıştırdığı yönündeki bir değerlendirmenin etkisiyle hükümetçe Ekonomi Bakanlığı'na “*yeniden incelenmesi gerekiyorsa, yeni teklifte bulunulması*” gerekçesiyle geri gönderilen 1946 Planı'dan ağır sanayi yatırımlarını içeren bölümleri atılmış ve müteakip plan 1947'de tamamlanmıştır.¹⁶

Böylece, iç ve dış dinamiklerin etkisiyle 1946 Planı, Kasım 1947 itibariyle ömrünü doldurmuş ve uygulamadan çekilmiştir. Ancak bu plan, kendisine geniş bir uygulama alanı bulamasa da, içinde yer alan birçok proje, bir başka çerçeve içerisinde de olsa 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı'nda kendisine yer bulmuştur.¹⁷

ii. 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı (Vaner Planı)

Vaner Planı, İvedili Sanayi Planı'nda belirlenen projeleri kısmen de olsa kapsamakla birlikte dönemin iç ve dış koşullarına daha yatkın gelebilecek bir şekilde Süleyman Vaner başkanlığında hazırlanmıştır. Plan, kendisinden önceki tüm planlardan hem öncelikleri hem de yönü itibariyle farklıdır. Planın hazırlanması esnasında plancılara ana hedeflerle ilgili kesin ve net bir talimat verilmemiş, yalnızca kredi temini amacıyla dış ekonomilerdeki gelişmelerin göz önünde bulundurulması hatırlatılmıştır.¹⁸ Plan hazırlanırken kalkınma amacıyla özellikle aşağıda yer verilen hususlar kabul görmüştür:

- Öncelikli olarak tarım sektörü seçilmiştir. Diğer sektörler tarımsal gelişmeye yardımcı olacak şekilde ele alınmıştır.

¹⁶ İlhan Tekeli – Selim İlkin, **Savaş Sonrası Ortamında 1947 İktisadi Kalkınma Planı**, Ankara, 1981, s. 6-7.

¹⁷ İlhan Tekeli, “II. Dünya Savaşı Sırasında Hazırlanan Savaş Sonrası Kalkınma Plan ve Programları”, **ODTÜ Gelişme Dergisi**, 1979-1980, Özel Sayı, s. 323.

¹⁸ Parasız, **a.g.e.**, s. 73.

- Başta yol yapımı olmak üzere alt yapı yatırımlarına öncelik verilmiştir.
- Kamucu bir anlayış yerine özel teşebbüslere tam serbestlik ve emniyet çerçevesinden hareket edilmiştir.¹⁹

Vaner Planı'nı, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sonrasında dahil olduğu Batı blokunun Türkiye'den dış dünyaya açılması yönündeki beklentileriyle ilişkilendirmek mümkündür. Zira, Türkiye'den beklenen, özel sermayeye alan açan, dünya piyasasında tarım ve hammadde ihracatçısı ve sınai ürün (başta traktör olmak üzere) ithalatçı bir rol üstlenmesidir. Nitekim, ileride ele alınacağı üzere, Marshall yardımı olarak bilinen hibe ve kredi halinde yabancı sermaye akışından faydalanmak için siyasi ve ekonomik bir yeniden yapılanmaya ihtiyaç duyulmuştur. Bu yüzden, iptal edilen 1946 Planı yerine yazılan Vaner Planı, Batı dünyasına entegre olma yolunda bir "niyet mektubu" niteliğindedir.²⁰ Bununla birlikte, Vaner Planı öncelikleri ve ağırlıkları açısından 1948-1960 dönemi iktisadi politikalarının belirleyicisi konumundadır.²¹ Resmi olarak uygulamaya geçmese de, plan, devletçi-korumacı bir sanayileşme anlayışının terk edildiğinin somut bir belgesidir.²²

II. Savaş Sonrası Dönem (1946-1950)

II. Dünya Savaşı sonrası dönem, genel olarak Amerika Birleşik Devletleri önderliğinde kurulan yeni dünya düzeni tasarımı ve Türkiye'nin iç dinamiklerinin etkisiyle iktisadi yapıdaki ve buna bağlı olarak finans yapısındaki dönüşümlere tanıklık edilen bir dönemdir. Yukarıda da ele alındığı üzere, Türkiye II. Dünya Savaşı sırasında dünya ekonomik sistemi açısından belirleyicilik arz eden Bretton Woods anlaşmasına imza atarak, Birleşmiş Milletler'e dahil olarak ve devletçi anlayışla tasarlanmış 1946 Planı'nı tasfiye ederek dış dinamiklerle uyumlu 1947 Vaner Planı'nı ortaya koyarak

¹⁹ Tekeli – İlkın, **a.g.e.**, s. 16 -18.

²⁰ Yalçın Küçük, "Türkiye'de Planlama Kavramının Gelişimi Üzerine", **ODTÜ Gelişme Dergisi**, 1981, Özel Sayı, s. 79 -115.

²¹ Günçe, **a.g.m.**, s. 121.

²² Boratav, **a.g.e.**, s. 98.

savaş sonrasında ortaya çıkan çift kutuplu dünyada siyasi ve iktisadi bakımdan kapitalist Batı bloku içerisinde saf tuttuğunun emarelerini göstermiştir.

a. Türkiye'nin Uluslararası Kurumlara Katılımı

II. Dünya Savaşı sonrasında, içeride savaş döneminde kontrol edilemeyen fiyat artışları ve tüketim mallarındaki kıtlıklardan yararlanarak yeni oluşan tüccar ve toprak sahibi büyük çiftçi kökenli “milli burjuvazi”nin; dışarıda ise yeni uluslararası bir düzen kurmaya hazırlanan Amerika Birleşik Devletleri'nin etkisi, Türkiye'nin 1930'lardan bu yana dışa kapalı, korumacı ekonomisinin dışa açılmasında başat rol oynamıştır.²³

Esasında, II. Dünya Savaşı boyunca ekonomide meydana gelen daralmalar, devletçilik anlayışının yeni dünya düzeni ile entegre olmakta yetersiz kalması, savaş yıllarınca İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nden asker yardımı alınması, ülke içinde meydana gelen buğday kıtlığının giderilmesi için dünyanın çeşitli yerlerinden buğday yardımı aranması, Türkiye'de iktisadi ve siyasi dönüşümlerin gerçekleşeceğinin ve dış dünya ile entegre olunacağını habercisiydi.

Türkiye, 1944 Bretton Woods Konferansı'nda alınan kararlara istinaden 1944 yılında kurulan Dünya Bankası (IBRD)'na 14 Şubat 1947'de, 1945 yılında kurulan Uluslararası Para Fonu (IMF) ve 11 Mart 1947'de dahil olmuştur. Savaş sonrası yeni ekonomik düzenin iki temel kurumundan Uluslararası Para Fonu'nun amacı dünya ekonomisinin 1929 benzeri bir krize girmesini önlemek ve istikrarı devam ettirmek gayesiyle uluslararası ticarete liberalizmi ve gerçekçi kur uygulamalarını saptamak, Dünya Bankası'nın amacı ise üye ülkelerin kalkınma ve yeniden yapılanma planlarına verimli sermaye yatırımları kanalıyla yardımcı olmak şeklinde saptanmıştır.²⁴ Türkiye,

²³ Gülten Kazgan, *Tanzimat'tan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul, 2006, s. 79.

²⁴ Eroğlu- Ateş, *a.g.e.*, s. 240-241.

savaşın hemen sonrasında kapitalist sistemin bu iki önemli kurumuna dahil olarak liberalleşme ve dış sermayeye açılım yolunda bir dönüşüm sergileyecektir.

Dönemin ABD Başkanı Truman, 12 Mart 1947 yılında Kongre’de yaptığı konuşma ile Soğuk Savaş Dönemi’nin başladığını açıkça ilan etmiştir. Türkiye, ABD’nin karşı kutbu olarak belirlenen Sovyetler Birliği’ne karşı desteklenmesi gereken ülkelerden sayılmış, doktrin kapsamında Türkiye ve Yunanistan’a 400 milyon dolarlık yardım yapılacağı açıklanmış, ne var ki devlet öncülüğünde sanayileşme çalışmaları nedeniyle Türkiye’ye ekonomik yardım yapılmamış, Yunanistan’a 300 milyon dolarlık yardım yapılırken Türkiye’ye 100 milyon dolarlık askeri teçhizat kredisi açılmıştır. Yine ABD Dışişleri Bakanı General Marshall, 1947 yılında yaptığı konuşmada, ABD’nin Avrupa ülkelerinin ekonomik canlanmasına ön ayak olmak için karşılıksız olarak Batı Avrupa ülkelerine yardıma hazır olduğunu belirtmiştir. Zira, Avrupa’nın ekonomik canlanması ABD’nin çıkarlarına da uygundu. 1948-1951 yılları arasında uygulanan plana istinaden aralarında Türkiye’nin de bulunduğu 16 ülkenin katılımıyla 22 Eylül 1947’de kurulan Avrupa Ekonomik İşbirliği Komisyonu (OECC) Komisyonu kurulmuştur. Türkiye, Marshall Yardımı çerçevesinde Truman Doktrini ile 1947-1948 döneminde 100 milyon dolar askeri yardım aldıktan sonra 1948-1952 döneminde 175 milyon dolar doğrudan, 176 milyon dolar da dolaylı olmak üzere toplam 351 milyon dolar kredi sağlamıştır.²⁵

II. Dünya Savaşı sonrası askeri örgütlenme ise 9 Nisan 1949 tarihinde Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı (NATO) adı altında oluşturulmuştur. Türkiye’nin uluslararası sisteme katılımının bir sonraki halkasını 1950 yılında Kore Savaşı’na asker göndermesi sonrası 1952 yılında NATO’ya dahil olması oluşturmaktadır.²⁶

²⁵ Tokgöz, **a.g.e.**, s.131- 132.

²⁶ Sönmez, **a.g.m.**, s. 65.

Ezcümle, II. Dünya Savaşı sonrası dönem, savaş yıllarında yaşanan gelişmelere doğal bir devamlılık sağlayacak şekilde Türkiye'nin dışarıya açılarak uluslararası ekonomik sistemle gerek uluslararası kurumlara katılarak gerekse dış yardımlar sağlayarak bir eklemlenme çabasını gösterdiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde ve özellikle 1950'li yıllardan sonra ABD'nin Türkiye'nin dış ticaretindeki payı hızlanarak artmıştır. Ne var ki, 1946'dan sonra hala iktisadi devletçilik anlayışı hakim olmakla birlikte ileride ele alınacağı üzere iç ve dış konjonktürün etkisiyle bu anlayış tasfiye sürecine girmeye başlamıştır.

Bu dönemde, yabancı ülkelerin Türkiye'nin dış ticaretindeki paylarına ilişkin tabloya aşağıda yer verilmiştir:

Tablo 2.3

Türkiye'nin Dış Ticaretinde Başlıca Ülkelerin Payı (1940-1950)

	Almanya - Avusturya		İtalya		İngiltere		Fransa		ABD		SSCB	
	İhr.(%)	İth.(%)	İhr.(%)	İth.(%)	İhr.(%)	İth.(%)	İhr.(%)	İth.(%)	İhr.(%)	İth.(%)	İhr.(%)	İth.(%)
1940	9	12	16	16	10	14	6	3	14	11	1	1
1941	22	12	2	3	16	25	1	0	13	5	1	0
1942	25	28	3	3	15	23	0	0	17	5	0	1
1943	24	38	2	2	11	16	1	0	21	2	0	0
1944	23	30	0	0	22	18	0	0	24	5	1	0
1945	0	1	0	0	15	23	1	0	44	18	0	0
1946	0	0	3	6	18	19	4	1	20	31	0	0
1947	1	0	11	14	16	13	5	2	24	33	0	0
1948	6	2	6	9	15	24	6	4	22	23	0	0
1949	19	8	2	5	12	17	5	6	14	20	0	0
1950	25	20	6	5	14	10	4	5	17	25	0	0

Kaynak: Türkiye Ekonomisi Tarihsel Veriler, www.ceterisparibus.net.

b. 7 Eylül Kararları

Öteden beri, Türkiye'nin dış ticaretinde önemli bir paya sahip olan Almanya'nın savaş sonrası çöküşü, ülkenin dış ticaretinde bir darboğaza sebebiyet vermiştir. Yeni kurulan dünya düzenindeki fiyat yapıları Türkiye'nin ihracatını etkilemeye başlamış, Türkiye'nin batı yanlısı bir tutum belirlemesi, dış ticaret serbestisinin sağlanması yönündeki dış baskıları da beraberinde getirmiştir. Dönemin Başbakanı Recep Peker,

yeni hükümet programında, ithalat üzerindeki kısıtlamalardan vazgeçileceğini, Türkiye'nin dönüştürülebilir paralarla sürdürülen liberal dünya ticaret sistemine katılacağını açıklamıştır.²⁷

Bu bağlamda, 1946 yılında 7 Eylül Kararları olarak bilinen programla, Türk Lirası'nın değeri Cumhuriyet tarihinde ilk defa devalüe edilerek 1 dolar karşılığı 1,28 den 2,80'e çıkarılmış, ithalattaki bazı sınırlamalar kaldırılmış, altının satışı serbest bırakılmış ve Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisi ile entegrasyonuna yönelik liberalizasyon tedbirleri uygulamaya konulmuştur.²⁸

7 Eylül kararlarının gerekçeleri arasında, TL'nin değerinin sabit tutulurken savaş yıllarında yüksek enflasyon olgusu ile karşılaşılması ve ihracatın azalma tehlikesi ve savaş yıllarında yüksek fiyatlarla sürdürülen ihracatın aynı fiyatlarla sürdürülme güçlüğü bulunmaktadır. Bununla beraber, söz konusu kararlar, daha çok Türkiye'nin 1946 sonrası temel tercihlerini yansıtır bir program olarak göze çarpmaktadır.²⁹

Dolayısıyla 7 Eylül kararları, devletçi anlayışla hazırlanmış 1946 Planı'nın uygulamadan kaldırılarak daha liberal bir kalkınma politikasını öngören 1947 Planı'nın hazırlanması, Türkiye'nin uluslararası kurumlara katılımı ve dış yardım çabaları ile birlikte Türkiye'nin dünya ekonomik sistemi ile eklemlenme gayretleri minvalinde beraberce değerlendirilmelidir.

Bu dönemde, Türkiye'nin dış ticaret dengesine ilişkin tabloya aşağıda yer verilmiştir:

²⁷ Tezel, **a.g.e.**, s. 184 -185.

²⁸ Boratav, **a.g.e.**, s. 98.

²⁹ Parasız, **a.g.e.**, s. 67-70.

Tablo 2.4

1946-1950 Arasında Türkiye Dış Ticaret Bilançosu (Milyon Dolar)

Yıllar	İthalat	İhracat	Fark
1946	119,7	215,8	96,1
1947	244,6	223,3	-21,3
1948	275,1	196,8	-78,3
1949	290,1	247,8	-42,3
1950	285,7	263,4	-22,3

Kaynak: Türkiye Ekonomisi Tarihsel Veriler, www.ceterisparibus.net.

c. Devletçilik Anlayışının Terkedilmesi

1946 senesi, Cumhuriyet Halk Partisi içinden çıkan Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuad Köprülü'nün 7 Ocak 1946'da Demokrat Parti'yi kurması sonucu çok partili rejime geçiş yılı olarak anılır. Dolayısıyla, 1946 yılı gerek Türk siyasi tarihi açısından gerekse iktisat tarihi açısından kritik bir yıldır. Zira, bu seneden itibaren başlayan dönem, 1930'ların başından beri ülkenin ekonomik hayatına egemen olmuş olan devletçilik anlayışının gerilemeye yüz tuttuğu ve nihayetinde 1950 yılında iktisadi liberalizm yanlısı Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ile birlikte son bulduğu bir dönemdir.³⁰

Demokrat Parti'nin programında, özel teşebbüsü ve sermayeyi teşvik edeceği, aynı zamanda devletçilik ilkesini muhafaza edeceği belirtilmiştir. Parti tüzüğünde bu konudaki anlayış 17. maddede şu şekilde belirtilmektedir: *"Devletçiliği, ekonomik alanda uzun zamandan beri devam eden boşluğu bir an önce doldurmak, iş hacmini genişleterek yurttaşların geçim ve refah düzeyini yükseltmek için, devletin, gerek doğrudan doğruya ekonomik faaliyetlere girişmesi, gerekse teşvik ve yardım yolları ile özel teşebbüs ve sermayenin genel yararlarına en uygun şekilde ve hızla gelişmesinde görev alması anlamında anlıyoruz. Özel teşebbüs menfaatleri genel menfaatin te'lifi ve korunması zaruretinden ileri gelmektedir. Bizim devletçiliğimiz, ekonomik koşullarımızın*

³⁰ Aydemir, a.g.e., s. 435-487.

*çizdiği yoldur.”*³¹ Muhalefetin baskısı ve dış konjonktürün de etkisiyle Cumhuriyet Halk Partisi’nin devletçilik ilkesi de yeniden yorumlanarak liberalleştirilmiştir. Demokrat Parti’nin kuruluşundan sonra yapılan 21 Temmuz 1946 tarihli ilk seçimden sonra kurulan hükümetin başbakanı Recep Peker, 14 Ağustos 1946 tarihli hükümet programında, *“iktisadi faaliyetlerimizde hususi teşebbüs ve sermayeden faydalanmak, hususi teşebbüslerle devlet işletmeleri arasında farklı bir muameleye meydan vermemek, onların emniyetle çalışmalarına ve gelişmelerine yardım etmek, devlet teşebbüsleriyle hususi sermaye arasında işbirliği sağlamak, devlet işletmelerinin hususi teşebbüslerle başarılabilecek sahalara yayılmasını önlemek ve buna aykırı durumları gidermek kararındayız.”*³² diyerek devletçilik anlayışındaki yeni yorumlamaya işaret etmektedir ki, Recep Peker’in 1930’lu yıllarda devletçiliğin en ateşli savunucularından olması dikkate değerdir. Recep Peker hükümeti sonrasında kurulan Hasan Saka hükümeti liberalleşme yönünde adımlar atarken, 1949 yılında Şemsettin Günaltay hükümeti programında da hükümetin temel ilkesinin özel girişimleri özendirmek ve kolaylaştırmak olacağı belirtilmiştir.³³

II. Dünya Savaşı yıllarında, özellikle toprak sahibi büyük çiftçi kesimin zenginleşmesi, ticaret sermayesi birikiminde görülen artış ve bu kesimin iç ve dış etmenlerin katkısıyla toplumsal ve iktisadi gelişmelerde ön plana çıkması, 1946 yılından itibaren baş gösteren dönüşümün belirleyici özelliği olmuştur. Bu özellik, tarım kesiminde hızlı makineleşme, yeni alanların tarıma açılması, fiyat destekleme politikaları ile kırsal kesimin pazara yönelmesi ile destek kazanmıştır.³⁴

Kırsal alanın pazara açılması ve II. Dünya Savaşı sonrasında dünyada esen tüketim rüzgarlarının etkisiyle Türkiye’nin tüketim kalıplarındaki değişiklikler, iç pazarın genişlemesine önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Cumhuriyetin kuruluşundan 1929 yılına

³¹ **Demokrat Parti Tüzük ve Programı**, İstanbul, 1946, s. 50-51.

³² Bilsay Kuruç, **Belgelerle Türkiye İktisat Politikası**, Ankara, 1988, s. 95.

³³ Tevfik Çavdar, **Türkiye’de Liberalizm**, Ankara, 1992, s. 221.

³⁴ Yakup Kepenek-Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, 1996, s. 80-81.

kadar gözlenmiş olan ekonomide serbest, dışa açık politikaların 1946 yılından itibaren, fakat farklı bir ortamda yeniden gündeme geldiği söylenebilir³⁵. Zira, dönemin iktisadi açıdan güçlü sınıfları olan tüccar ve büyük toprak sahiplerinin ortaya çıkabilecek iktisadi olanaklardan yararlanabilmek maksadıyla dışa açılma ve serbestleşme yönündeki talep ve baskıları gerek Cumhuriyet Halk Partisi'nde ve iktisadi anlayışta bir yeniden yapılanmaya sebebiyet vermiş, gerekse bu sınıfların önderliğini eline alan Demokrat Parti'nin 1950 yılında iktidara gelmesiyle hakim sınıflarca talep edilen koşulların yerine getirilmesi işlevi hız kazanmıştır.³⁶

i. 1947 C.H.P. Kurultayı

Devletçilik anlayışının yeniden yorumlanmasını iktidardaki Cumhuriyet Halk Partisi açısından belgeleyen olay 1947 yılında Parti iktidardayken yapılan son kurultay olan 1947 Kurultayı'dır. Bu kurultayda C.H.P.'nin yeni programı açıklanmış ve devletçiliğin sınırı çizilerek özel sektörü tedirgin etmeyecek bir hale sokulmuştur.³⁷ Programda, devletçilikle ilgili olarak bazı maddeler aşağıda sıralanmıştır:

- Devletçilik, ulusal ekonominin geliştirilmesi amacı ile doğmuştur. Ulusal sermayenin ülke ekonomisine yararlı alanlarda çalışmasını sağlamayı gerekli sayar. (Madde 7)
- Bu amaçlara ulaşmak ve kamu çıkarlarını ve hizmetlerini ve ulusal savunmayı korumak adına devlet doğrudan doğruya kendisi tarafından yapılmasını gerekli gördüğü teşebbüsleri, kurduğu ve kuracağı teşekküllerle üzerine almakla görevlidir. Bu işler, büyük maden işletmeleri, büyük enerji santrallerinin ve ağır sanayinin kurulması, savunma sanayi, bayındırlık işleri gibi büyük teşebbüslerle, ulaştırma ve PTT gibi teşebbüslerden ibarettir. (Madde 8)
- Bu işler dışında kalan her türlü iktisadi faaliyetin özel teşebbüsler eliyle gerçekleştirilmesi, devletin bu teşebbüsleri teşvik etmesi, koruması ve bunlara

³⁵ Boratav, **a.g.e.**, s. 95.

³⁶ Kazgan, **a.g.e.**, s. 77- 82.

³⁷ Boratav, **a.g.e.**, s. 356.

gerekli yardımda bulunması esastır. Devlet, özel teşebbüslerin başarmaya imkan bulamadığı veya kazançlı bulmadığı işleri üzerine alabilir. (Madde 9)³⁸

Netice itibariyle, 1947 Kurultayı sonucunda, iktidar partisinin devletçilik anlayışı dönemin koşullarına uygun hale getirilmiş, devletçilik yine “devletçilik” adı altında bir iktisat politikası olmaktan çıkarılarak özel sektörün korunması ve teşvik edilmesi şeklinde çerçevelenmiştir.

ii. 1948 Türkiye İktisat Kongresi

Türkiye’de savaş sonrası yıllarda özel girişimi temsil eden kesimin toplantısı 22-27 Kasım 1948 İkinci Türkiye İktisat Kongresi’nde yapılmıştır. Bu kongrede, devletçilik anlayışı ağır eleştirilere uğrarken, İstanbul Tüccar Derneği, devletin ekonomik işlevlerinin tek tek sayılarak sınırlandırılmasını talep etmiştir. Kongrenin gündemi;

- Devletçilik ve devlet müdahalesi
- Dış ticaret rejimi
- Vergi reformu

ile sınırlandırılmıştır. Kongreye hükümet ve kamu kesimi ile işçi ve tarım kesiminden katılım olmamıştır.³⁹

Kongrede, özel sektör yeterince güçlendiği için devletçiliğin artık işlevini yitirdiği, devletçi yaklaşımın sürdürülmesinin Türkiye’nin iktisadi çıkarlarını zedeleyeceği öne sürülmüş⁴⁰, “devlet tarımsal ve sınai nitelikteki işlerden peyderpey elini çekmeli ve özellikle hiçbir suretle serbest piyasadaki teşebbüsler karşısında hem rakip hem de denetleyen durumunda bulunmamalıdır.” görüşüne yer verilmiştir.⁴¹

³⁸ CHP Program ve Tüzüğü, 1947, s. 7 -10.

³⁹ Tunç Tayanç, *Sanayileşme Sürecinde 50 Yıl*, Ankara, 1973, s. 119.

⁴⁰ Kenan Mortan – Cemil Çakmaklı, *Geçmişten Geleceğe Kalkınma Arayışları*, İstanbul, 1987, s. 62-63.

⁴¹ “1948 Türkiye İktisat Kongresi’nde Kabul Edilen Rapor ve Kararlar”, içinde **Türkiye İktisat Kongresi, İstanbul, 22-27 Kasım 1948**, <http://ekutup.dpt.gov.tr>.

Dönemin gazetecilerinden Ahmet Emin Yalman, İkinci Türkiye İktisat Kongresi için şöyle yazmaktadır : “Eğer devlet kendi vazifelerini yolunda yaparsa, vazifesi olmayan sahalarda gölge etmezse, iktisadi hayatta emniyet ve istikrar kurulmasına göz göre göre engel olmazsa, memlekette az zamanda, umumi bir refah ve inkişaf uyanır, her vatandaşın karına ortak olan Hazinesinin de kasaları dolar.”⁴²

1946-1950 arasında gerileme dönemine giren devletçilik anlayışı, 1950 yılında yapılan genel seçimlerde Demokrat Parti’nin iktidara gelmesiyle birlikte son bulmuştur. 1946-1950 döneminde temelleri atılmaya başlayan dışa açılım ve serbest piyasa ekonomisine geçiş anlayışı, 1950’den sonra -özellikle 1954 yılına değin- kendisine uygulama alanı bulmuştur. Türkiye’de devletçilik anlayışının terkedilerek “dış sermayeye açılması programı, dış dünyada kurulan yeni sistemle içeride etkinliği atmış olan toplum katmanlarının ortak görüşlerinin bir ürünü sayılmalıdır.”⁴³

Kısacası, devletçilik anlayışının tasfiye sürecine girdiği 1946-1950 arası dönemde iktisadi açıdan dönüşümler sergileyen Türkiye’nin belli başlı makroiktisadi göstergelerine aşağıdaki tabloda yer verilmiştir:

Tablo 2.5
1946-1950 Döneminde İktisadi Göstergeler

Yıllar	Enflasyon (%)	Büyüme Hızı (%)
1946	104,4	31,9
1947	1,1	4,2
1948	7,5	15,9
1949	8,0	-5,0
1950	-10,2	9,1

Kaynak: DİE, İstatistik Göstergeler 1923-1995, Temmuz 1996, s. 334.

⁴² Ahmet Emin Yalman, **Vatan Gazetesi**, 27.11.1948.

⁴³ Kazgan, **a.g.e.**, s. 82.

III. 1950-1960 Arası Dönemin Genel Görünümü

1946-1950 arasında devletçilik karşıtı görüşlerle savaş yıllarınca Cumhuriyet Halk Partisi tarafından uygulanan politikalardan yorgun düşmüş halk kitlelerini ardından sürükleyen Demokrat Parti, 14 Mayıs 1950 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi'nden iktidarı devralmıştır. İlk hükümet programında *“İktisadi ve mali görüşlerimizin esası bir taraftan devlet müdahalelerini asgariye indirmek, diğer taraftan iktisadi sahada devlet sektörünü mümkün olduğu kadar daraltmak ve buna mukabil emniyet vermek suretiyle hususi teşebbüs sahasını mümkün olduğu kadar genişletmek olarak ifade olunabilir.”* denilerek 1950’li yıllardan sonra izlenecek iktisadi politikaların çerçevesi çizilmiştir. Demokrat Parti’nin iktidarı devralması ile ortaya üç temel iktisat politikası çıkmıştır. Bunlar, tarım sektörüne öncelik, sanayileşmeyi özel sektöre bırakmak ve dış ticarete serbestleşme olarak sıralanabilir.⁴⁴

Fuad Köprülü, yeni hükümetin izleyeceği politikalara ilişkin olarak Agence France Press’e verdiği demeçte *“yeni tesisler kurmayı düşünmüyoruz, fakat mevcut olanların daha iyi işlemesini temin edeceğiz. Hakiki bir bütçe muvazenesi sağlayacağız ve memlekete yabancı sermayeler celbedeceğiz. Eğer sadece kendi kaynaklarımızla iktifa edersek şimdikinden biraz yüksek hayat seviyesine varmak için uzun seneler beklemek icap eder”* demiştir.⁴⁵

Bu dönemde, özel sektör azımsanmayacak bir gelişme göstermiş, ancak kamuya ait sınai kuruluşlar da gelişme gösterdiğinden kamunun sanayi sektöründeki payında azalma meydana gelmemiştir. Dönemin sonlarında özel sektör yatırımları ekonomideki düzensizlikler nedeniyle üretici olmayan alanlara kayınca kamu kesiminin sanayi sektöründe sabit sermaye yatırımlarındaki nisbi payı dönem başındaki %49,75 düzeyinden %59,3’e yükselmiştir. Bununla birlikte, kamu sektörünün istihdam, ücret,

⁴⁴ Tokgöz, a.g.e., s. 140-141.

⁴⁵ Cumhuriyet Gazetesi, 17.06.1950.

katma değer ve çıktı içindeki payı azalmış olup, bu husus dönemin bir “özelleşme” dönemi olduğunu gösterir niteliktedir.⁴⁶

1946 yılında yapılan devalüasyonla dış ticaret politikalarında serbestleşme yolunda büyük bir adım atılmış, Demokrat Parti iktidarı ile birlikte söz konusu politikalar iyice serbestleştirilmiştir. Serbestleşmenin doğal sonucu, ithalatın artması olmuş, ancak ihracatın aynı oranda artmaması, savaş yıllarında birikimi sağlanan döviz rezervinin 1950-1952 döneminde hızla azalması sonucunu beraberinde getirmiştir. Aynı dönemde, ithalat %100 artarken, ihracat %37 artmış, böylece 1952’de dış ticaret açığı aynı yılın ihracat gelirlerinin %50’sini aşmış, yoğun bir ödemeler dengesi bunalımı ortaya çıkmıştır. İthalat artışının dış açıkları kronik hale getirmesiyle, ekonomik yapı, dış yardım, kredi ve yabancı sermaye yatırımlarına dayanarak ayakta durabilen bir duruma gelmiştir. Bu durumda, 1953 yılından itibaren liberal nitelikli dış ticaret politikası terk edilerek korumacı nitelikli bir politika benimsenmiştir. Bu doğrultuda serbestleşme politikaları 1953’te daraltılmış, 1955’te ise durdurulmuştur.⁴⁷

Bu dönemin başlarında Türkiye, ithalatla yaşanan serbestleşmenin getirdiği bolluk, ticaret hadlerinin tarım ürünleri lehine dönmesiyle yaşanan dikkat çekici bir büyüme oranı sağlayarak 1950-1953 arasında ortalama %11’lik bir büyüme yaşamış, ancak 1953’ten sonra büyüme oranının düşmesiyle birlikte durgunluk baş göstermiştir.⁴⁸ Bu dönemde yaşanan müsbet gelişmelerin nedenleri arasında 1950-1953 arasında olumlu seyreden iklim koşullarının etkisiyle tarımda büyük oranda hasat elde edilmesi, Kore Savaşı’nın dünya piyasalarında tarımsal ve madensel hammadde fiyatlarını yükseltmesi ve ABD’den sağlanan dış yardımlar sayılabilir. Türkiye 1948-1953 döneminde ABD’den 420 milyon dolar tutarında dış kaynağı ucuz kredi ve hibe olarak

⁴⁶ Morris Singer, **The Economic Advance of Turkey 1938-1960**, Ankara, 1977, s. 8.

⁴⁷ Sönmez, **a.g.m.**, s. 66-67.

⁴⁸ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye’nin Oluşumu**, İstanbul, 1995, s. 165.

almış, yatırımların önemli bir bölümü ve dış ticaret açıkları bu yardımlarla finanse edilmiştir.⁴⁹

1954 yılından itibaren gerek dış ticarete gerek tarım sektöründe meydana gelen darboğazlar sonucunda tarıma ve dış ticarete dayalı sanayileşme politikası bırakılarak, sanayileşmeye öncelik veren korumacı, ithal ikamesine yönelik politikalar uygulamaya konmuştur. Nitekim, Demokrat Parti döneminde izlenen liberal iktisadi politikalar hızlı büyümeyi sağlarken diğer yandan enflasyon ve döviz kurlarında önlenemeyen artışı beraberinde getirmiştir. Hükümetin liberalizm anlayışı, özel sektörün yanısıra devlet sektörünün de ekonomide rol alması gerektiği şeklinde değişmiştir. Bir yandan geleneksel tarım ekonomisinin devam ettirilmesi için devlet tarafından destek verileceği vurgulanırken diğer yandan da özellikle sanayi kuruluşlarında özel sektörün yer alacağından söz edilmiştir. Konuyla ilgili olarak Başbakan Adnan Menderes'in Demokrat Parti'nin 26 Mayıs 1954 tarihinde hükümet programı dolayısıyla yaptığı konuşmada hükümetin gerçekleştireceği ekonomik icraatlar şöyle sıralanmıştır:

- *“Nüfusumuzun %80'inin iştilal mevzuunu ve geçim vasıtasını, milli ekonomimizin temelini, sanayi ve ticaretimizin ana kaynağını teşkil eden ziraatımız büyük bir dikkat ve ehemmiyetle ve ön planda ele alınacaktır.*
- *Ülkenin iktisadi cihazlandırılması süratlendirilecek, bütün malî ve iktisadî imkânlarımız, azami nispette iktisadi kalkınmanın emrine tahsis olunacaktır.*
- *Hususi teşebbüsün çalışması ve gelişmesi için lüzumlu hukuki ve fiili emniyet havasının yerleşmesini temine matuf bütün tedbirler alınacaktır.*
- *Yabancı teşebbüs, sermaye ve tekniğinden geniş ölçüde faydalanmanın şartları tahakkuk ettirilecek ve icapları yerine getirilecektir.*
- *Devlet bütçelerinin cari hizmetler ve sarfiyatında azami tasarrufla hareket edilecek, memleketin iktisadi takatiyle mütenasip denk ve muvazeneli bütçeler getirilecek, buna mukabil iktisadi kalkınmaya ve bir kül halinde*

⁴⁹ Attila Sönmez, “Türk Ekonomisinin Altın Yılları ve Chenery Raporu”, **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Sayı: 4, 1996, s. 669.

vatandaşların istihsal gayretleri ve faaliyetlerini desteklemeye matuf sermaye yatırımlarına mümkün olan en geniş hissenin ayrılması temin edilecektir.”⁵⁰

Türkiye 1954’ten itibaren iç pazara yönelik, tüketim malları üretimini ön plana çıkaran bir ithal ikameci sanayileşme sürecinde yol almaya başlamıştır. Ancak, ithal ikameci sanayileşmenin uygulandığı dönem içerisinde de enflasyon oranı düşürülememiş, dış ticaret açıkları kapatılamamıştır. 1958 yılına doğru Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı dış yardımların gereken düzeyde sürdürülebilmesi için bir istikrar programının uygulanması gerektiğini ileri sürmüştür. Türkiye, 4 Ağustos 1958’de istikrar programını uygulamaya koymuştur. Programla devalüasyon yapılmış, dış ticaret rejimi yeniden düzenlenmiş, para arzı kontrol altına alınmış, KİT ürünlerinin fiyatları artırılmıştır. Ancak bu yıllarda devalüasyon ve KİT fiyatlarının yükseltilmesi enflasyonun 1958 ve 1959 yılları boyunca artışına sebebiyet vermiştir. Neticede, 1958 istikrar programı, enflasyonu önlemede ve ödemeler dengesi açıklarını gidermede başarılı olamamış ve 1959 yılında ekonomide bir durgunluk baş göstermiştir.⁵¹ 1950-1960 arasında büyüme ve enflasyon oranları aşağıda tablolastırılmıştır:

Tablo2.6
1950-1960 Döneminde İktisadi Göstergeler

Yıllar	Enflasyon (%)	Büyüme Hızı (%)
1950	-10,2	9,1
1951	6,2	12,8
1952	1	11,9
1953	2,9	11,2
1954	10,3	-3
1955	7,6	7,9
1956	16,5	3,2
1957	18,9	7,8
1958	14,8	4,5
1959	19,8	4,1
1960	5,4	3,4

Kaynak: DİE, İstatistik Göstergeler 1923-1995, Temmuz 1996, s. 334.

⁵⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 10, c.I, 24.05.1954, s. 26.

⁵¹ Nadir Eroğlu, “Türkiye’de İktisat Politikalarının Gelişimi (1923-2003)”, içinde **80. Yılında Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu**, İstanbul, 29-31 Ekim 2003, s. 8.

a. Tarım Politikaları

Demokrat Parti'nin 1950'li yılların başında tarım ve dış ticaret temelli gelişim stratejisini, tarım sektörünün piyasa üretimine açılması yönündeki iktisat politikaları belirlemiştir. Bu amaçla tarım sektörüne yönelik kredilerin artırılması, destekleme politikalarının yaygınlaştırılması ve tarımda makinalaşmanın teşvik edildiği görülmüştür.⁵² Esasında, 1950 yılından önce başlayan tarımsal gelişme odaklı büyüme modeli Demokrat Parti iktidarı ile birlikte hız kazanmıştır. Özellikle 1946-1953 yıllarının tarımsal gelişme yılları olduğunu söylemek yanlış olmaz. Tarım kesiminin milli hasıla içindeki payı 1946-47 ortalaması olarak %42 iken, bu oran 1952-53 itibarıyla %45'e yükselmiştir.⁵³

Bu dönemdeki hükümetlerin tarım sektörüne ilişkin olarak temel amaçları;

- Dışa kapalı üretim yapan tarım sektörünü piyasa ekonomisine yönlendirmek,
- Bazı endüstriler için gerekli hammaddenin sağlanması için tarımsal üretimin artırılması,
- Tarım sektöründe yaşayan kesimin yaşam düzeyinin artırılması⁵⁴

olmuştur.

1948 Marshall Yardımı'nın uygulamaya girmesi ile birlikte tarım sektöründe hızlı bir makinalaşmaya girilmiştir. Traktör ithalatları ile birlikte 1950'de traktör sayısı 16 bini, 1955'te 40 bini aşmıştır. 1950-1953 döneminde olumlu iklim koşullarının da etkisiyle tarımsal hasılda yılda ortalama %12 civarında artış gerçekleşmiştir. Bununla beraber, makinalaşmanın etkisiyle tarımdaki istihdam oranında bir düşüş görülmüş, 1950

⁵² Eroğlu-Ateş, **a.g.e.**, s. 245.

⁵³ Boratav, **a.g.e.**, s. 101.

⁵⁴ Parasız, **a.g.e.**, s. 103.

yılında toplam işgücünün %86'ya yakını istihdam eden sektör 1960 yılı itibariyle %75 istihdam sağlamıştır.⁵⁵

1954 yılı itibariyle, tarım sektöründe meydana gelen olumsuz gelişmeler neticesinde üretim %20 oranında düşmüştür. Ekonominin lokomotif olan sektörde ortaya çıkan daralma, ekonominin iç ve dış dengelerini kötü yönde etkilemiş, tarım ürünleri ihracatçısı konumunda olan Türkiye'nin ihracatı azalırken arz eksikliğini karşılamak üzere ithalatı artmış, bu durum dış ödemeler dengesinin bozulmasında büyük rol oynamıştır. Bu dönemden itibaren ekonomide tarım yerine sanayiye öncelik verilmeye başlanmış, kamu iktisadi teşekkülleri aracılığı ile sınai yatırımlara yönelinmiştir.⁵⁶

b. Sanayi Politikaları

1950-1960 döneminde Türkiye'de sınai üretim özellikle 1950-56 kesitinde olmak üzere %30 oranında çarpıcı bir artış göstermiştir. En çarpıcı artışlar tekstil, çimento, şeker, kauçuk ve demir-çelikte olmuştur. Sınai üretimin yarısı kamu fabrikalarınca karşılanmış, diğer yarısını karşılayan özel işletmeler ise küçük işletmeler şeklinde katkıda bulunmuşlardır. 1955 yılından itibaren sınai gelişme gözle görülür bir biçimde yavaşlamıştır. Yavaşlamanın ana nedeni, 1954 yılından itibaren baş gösteren döviz darboğazını aşmak için ithalata kısıtlar getirilmesi sonucu hammadde ve yedek parça ithalatının yapılamaması olmuştur.⁵⁷

Bu dönemde, Demokrat Parti hükümetinin, büyümede duraklamanın baş göstermesi ile birlikte aldığı tedbirlerden biri 18 Ocak 1954 tarihli “Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu”nu çıkarmak olmuştur. Söz konusu kanun ile Türkiye'de sanayii harekete geçirmek ve teşvik etmek amaçlanmış ve tek parti döneminde ekonomik açıdan

⁵⁵ Hüseyin Şahin, **Türkiye Ekonomisi**, Bursa, 1998, s. 101.

⁵⁶ Tokgöz, **a.g.e.**, s. 144.

⁵⁷ Parasız, **a.g.e.**, s. 107.

özel sektörün aleyhinde olduğu ileri sürülen engeller kaldırılmıştır.⁵⁸ Özel sektörün ekonomide yer alması için yapılan bir diğer düzenleme ise “Petrol Kanunu” olmuştur. Kanunun amacı, Türkiye'nin petrol kaynaklarının özel teşebbüs eli ve yatırımları ile süratle, kesintisiz ve verimli bir şekilde geliştirilip değerlendirilmesini sağlamak olarak belirlenmiştir. Kanun tasarısının gerekçesinde, mevcut Petrol Kanunu'nun yerli ve yabancı özel kuruluşlar için daha teşvik edici hale getirilmesinin amaçlandığı ileri sürülmüş, kanun 7 Mart 1954 tarihinde TBMM'de kabul edilmiştir.⁵⁹

Sanayi sektörünün bu dönemdeki hakim özelliği, tüketim malları üretiminin ağırlıklı konumda olmasıdır. Tüketim malları üreten sanayilerin sınai üretim içerisindeki payı katma değeri bakımından 1950 yılında %73 iken, 1960'ta %65'e düşmüş olsa da, en büyük bileşen olma özelliğini korumuştur.⁶⁰ Liberal politikalar uygulamak vaadiyle iktidara gelen Demokrat Parti, 1954 yılından itibaren kontrollü dış ticaret rejimine geri dönüş yapmış ve tüketim malı ithalatındaki daralmaları telafi etmek gayesiyle ithal ikameci bir sanayileşme politikası benimsemiştir. Sanayi kesimi, dönemin ortalarında bir durağanlık içerisine girmiş olsa da, tarım sektörüne göre daha büyük bir büyüme hızı yakalamıştır.⁶¹

Netice itibariyle, 1950-1960 arası dönem, özel sektörün sanayi sektörüne girişinin başlamasının yanı sıra kamu kesiminin de sanayi konusundaki faaliyetinin artış sağladığı, tarım sektörünün milli gelirdeki payı azalırken, sanayi sektörünün önemli bir pay artışının olduğu dönem olarak göze çarpmaktadır. Dönem içerisinde üretim faaliyet kollarının milli gelir içindeki paylarına ve milli gelir ile başlıca sektörlerin büyüme hızlarına ilişkin tablolara aşağıda yer verilmiştir.

⁵⁸ Stefanos Yerasimos, *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, İstanbul, 2005, s. 205.

⁵⁹ *Düstur*, III. Tertip, c. XXXV, Kanun No: 6326. s. 1390.

⁶⁰ Şahin, *a.g.e.*, s. 105.

⁶¹ Boratav, *a.g.e.*, s. 107-108.

Tablo 2.7
Üretim Faaliyet Kollarının Milli Gelir İçindeki Payı (%)

	1948	1953	1956	1960
Tarım	53,2	49,2	42,9	43,4
Sanayi	10,5	12,5	15,5	15,5
İnşaat Sanayi	3,2	4,7	5,8	6,5
Ticaret	10,9	11,2	10,1	7,8
Ulaştırma	4,9	5,9	6,9	6,8
Mali Müesseseler	1,4	2,1	3,0	3,2
Serbest Meslek ve Hizmetler	3,7	3,7	4,7	4,8
Mesken Gelirleri	2,7	2,4	3,4	4,6
Kamu hizmetleri	10,0	8,5	8,1	8,1
Dış Alem Gelirleri	-0,2	-0,2	-0,4	-0,7
Safi Milli Hasıla	100	100	100	100

Kaynak: Zeyyat Hatiboğlu, *Gelişme İktisadı ve Türkiye'nin İktisadi Gelişmesi*, İstanbul, 1981, s. 68.

Tablo 2.8
Milli Gelirin ve Ekonomik Sektörlerin Büyüme Hızları (1949 -1960) (%)

	Tarım	Sanayi	Hizmetler	GSMH
1949	-13,5	-2,7	3,1	-5
1950 - 1953	12,2	10,5	11	11,3
1954	-13,9	9,2	3,6	-3
1955 - 1958	7,6	9,3	3,4	5,6
1959 - 1960	1,3	2	6,4	3,8
1950 - 1960 Toplam	68,7	119,6	87,5	84

Kaynak: Hüseyin Şahin, *Türkiye Ekonomisi*, Bursa, 1998, s. 105.

c. Dış Ticaret Politikaları

1946-1953 döneminin en belirleyici özelliği, dışa açılım yolu ile küresel ekonomik sistemle eklemlenme çabaları olarak görünmektedir. 1946 döneminde bu yönde başlayan çabalar, 1950 yılından itibaren hız kazanmış, serbestleşme yolundaki politikalar ödemeler dengesinde darboğaza girilen 1954 yılına kadar uygulamada kalmıştır.

Türkiye’de dış ticaret, 1946 devalüasyonunu takiben 1950 yılında alınan kararlarla önemli ölçüde serbestleştirilmiştir. Bu yıldan itibaren uygun döviz rezervi, dış

kredi ve yardımlarla birlikte ithalatta sağlanan serbestleşme sonucu ithalat hızlı bir artış eğilimine girmiştir. Bu durum, yüksek ihracat fiyatlarına karşın, 1950 yılında ihracatın ithalatı karşılama oranı %92,2 iken, 1952’de %65,3’e gerilemesine, dış ticaret açıklarının büyümesine sebebiyet vermiştir.⁶²

Özellikle 1954 yılına kadar, dışa kapalı ve korumacı, içe dönük iktisat politikaları hızla terk edilmiş, serbest dış ticaret rejimi benimsenerek, dış pazarlara yönelik bir kalkınma anlayışı izlenmiştir. Ne var ki, kronik hale gelmeye başlayan dış ticaret açıkları dış krediler ve hibelerle kapatılmaya çalışılmıştır. Ülke ekonomisi, dış krediler ve bağışlarla ayakta durabilen kırılgan bir yapıya bürünmüştür. Bu dönemde, dış sermaye kaynaklarına ilişkin tabloya aşağıda yer verilmiştir:

Tablo 2.9
Dış Sermaye Kaynakları (1946-1960)

	ABD Ekonomik Yardımları (Milyon USD)			Diğer Yardım Kuruluşları (Milyon USD)	Özel Yabancı Sermaye Girişi (Bin TL)
	Borç	Bağış	Toplam		
1946-1948	45	-	45	5	-
1949	34	-	34	-	-
1950	40	32	72	80	-
1951	-	50	50	-	3.400
1952	11	59	70	35	2.993
1953	-	59	59	20	1.148
1954	-	79	79	4	2.598
1955	26	84	110	-	8.002
1956	25	104	129	-	21.605
1957	25	62	87	14	10.531
1958	23	90	113	126	15.068
1959	97	107	204	-	19.825
1960	27	99	126	37	18.711

Kaynak: Yakup Kepenek-Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, 1996, s. 324.

Türkiye’nin 1950-1960 arası giderek büyüyen dış ticaret bilançosu aşağıda tablolatırılmıştır:

⁶² Adil Temel, “Büyüme, Ekonomik Yapı Değişimleri (1946 -1997)”, içinde **Bilanço 1923-1998**, Ed.: Zeynep Rona, Ankara, 1998, s. 76.

Tablo 2.10

1950-1960 Dönemi Dış Ticaret Bilançosu (Milyon USD)

Yıllar	İthalat	İhracat	Fark
1950	286	263	-23
1951	402	314	-88
1952	556	363	-193
1953	533	396	-137
1954	478	335	-143
1955	498	313	-185
1956	407	305	-102
1957	397	345	-52
1958	315	247	-68
1959	470	354	-116
1960	468	321	-147

Kaynak: Zeyyat Hatiboğlu, **Gelişme İktisadı ve Türkiye'nin İktisadi Gelişmesi**, İstanbul, 1981, s. 72.

İhracat, dönemin ilk yıllarında tarımsal gelişme ve Kore Savaşı'nın olumlu etkisi ile artış göstermiş olsa da, dış ticaret açıklarının kapanmasına yetmemiştir. 1954 yılından itibaren tarımsal üretimde görülen düşüş ve Kore Savaşı'nın yarattığı müsbet dış konjonktürün son bulmasıyla birlikte dış ticaret açığı daha da büyümüş, hükümet çareyi ithalatın sınırlandırılmasında aramıştır. 1954 yılında getirilen sınırlamalar ile sonraki yılların dış ticaret politikalarını belirleyen ana hususlar ortaya atılmıştır. Bu bağlamda, gümrük tarifesinin yeniden düzenlemesi, ithalatta kota listesi belirlenmesi, ithal malları fiyat kontrol dairesinin kurulması ve piyasaları daha iyi denetleyebilmek, stokçuları ve karaborsacıları şiddetle cezalandırmak için 6 Haziran 1956 tarihinde Milli Korunma Kanunu'nun yeniden çıkarılması gibi gelişmeler vuku bularak, Türkiye 1930'lardaki gibi ithal ikameci, korumacı bir iktisadi anlayışı benimsemiştir.⁶³

d. 4 Ağustos 1958 İktisadi İstikrar Kararları

1954 yılından itibaren ekonomide büyük gerilemeler yaşanmış, yukarıda da değinildiği üzere milli gelir ve üretimde düşüşler gerçekleşmiş, dış ticaret dengesi ülkenin aleyhine bozulmuştur. Bütçe açıkları, hazine avanslarındaki artış, destekleme

⁶³ Boratav, **a.g.e.**, s. 107 – 110.

alımları gibi nedenlerle para arzının artışı yönünde izlenen politikalar fiyatların da önemli oranda yükselmesine yol açmıştır. Fiyatlardaki hızlı artış, yatırımlardaki plansızlık, dış yardım ve kredilerin azalması, dış ticaret açıklarının giderek büyümesi 4 Ağustos 1958’de istikrar programının uygulanmasına zemin hazırlamıştır.⁶⁴

IMF’nin 1954 yılında önerdiği devalüasyon ve ekonomiyi daraltıcı iktisadi politikalar hükümet tarafından kabul görmemiştir. 1956 yılında hükümet tarafından turist ve benzeri dövizlerde TL’nin dolar karşısındaki değeri 2,80 TL yerine 5,25 - 5,5 TL olarak belirlenmiş, Milli Koruma Kanunu ile fiyat denetimleri arttırılmış, ticari banka kredileri sınırlandırılmış ve faiz oranları yükseltilmiştir. Bu önlemlerin iki yıl uygulanması ile dış ticaret açığı büyük oranda azalmasına rağmen, enflasyondaki artış engelenemeyerek mal darlıkları sonucu karaborsa ortaya çıkarken dış ödemeler bilançosu daha da ağırlaşmıştır.⁶⁵

Alınan önlemlerin ekonomide bir iyileşmeyi getirememiş olması ve dış denge sorununu arttırması neticesinde 1958 yılında IMF standart reçeteleri ile benzeşecek şekilde istikrar programının uygulamaya konması kaçınılmaz olmuştur. İstikrar programı ile birlikte 350 milyon dolarlık kredi sağlanmış, 600 milyon dolarlık dış borç ise ertelenmiştir. 4 Ağustos 1958 tarihinde alınan kararlara göre;

- Türk parasının yabancı paralar karşısındaki değeri 1 dolar 280 kuruştan, 1 dolar 900 kuruşa devalüe edilmiştir.
- Para arzı ve bütçe harcamalarının kısılmasına karar verilmiştir. İthalata liberalizasyon getirilmiştir. KİT ürünleri ve hizmetlerinin fiyatının yükseltilmesi kararlaştırılmıştır.⁶⁶

⁶⁴ Nazif Ekzen, **1946-1958-1970 Devalüasyonları**, Ankara, 1972, s. 3.

⁶⁵ Kepenek-Yentürk, **a.g.e.**, s. 121.

⁶⁶ Taner Berksoy, “Türkiye’de İstikrar Arayışları ve IMF”, içinde **IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye**, Ankara, 1982, s. 151.

4 Ağustos 1958 İktisadi İstikrar Kararları ile bankaların plasmanları toplamının 30 Haziran 1958'deki plasman seviyesini aşamayacağı esası getirilmiştir. Bankaların bu tarih itibarıyla plasman toplamı 9.232.000.000 lira seviyesinde iken dondurulmuştur. Alınan kararlar birçok işletmenin iflasına sebebiyet verebileceği gerekçesiyle eleştirilirken Maliye Bakanı Hasan Polatkan, eleştirilere karşılık olarak *“ileri sürülen şikayetler sırf banka kredisiyle iş çevirmek veya elde mevcut sermayeyi altına veya gayrimenkule yatırarak, ticaret muameleleri için banka kredisine dayanmak itiyadından ileri geliyor. Kredinin tarifini hatıra getirelim. Ticarete esas, sermayeye dayanmak, kredilerle bunu ancak tamamlamaktır. Bunlar klasik kaidelerdir. Sırf kredi ile iş görmek ticaretimizin bünyesi bakımından bir istikrar ve selamet yolu sayılmaz”*⁶⁷ demiştir. Banka kredilerinin dondurulması ile tedavüldeki para miktarının daraltılması amaçlanmış, 1958 senesi içerisinde para miktarında düşüş görülse de müteakip yılda artış devam etmiştir.⁶⁸

Ağustos 1958 devalüasyonu sonrasında dünya piyasalarında fiyatlar düşerken ihracat yine de çarpıcı bir artış göstermemiştir. Bununla birlikte, artan dış krediler nedeniyle ithalatta artış başlamış ve dış ticaret açığı büyümüştür. Ülke içinde ekonominin giderek daralması ve geri dönmeyen krediler nedeniyle yedi banka ile pek çok küçük özel şirket iflas etmiştir. Dolayısıyla, kısa vadeli dış kredilere dayanarak ithalatı serbestleştirme yolundaki deneme önemli bir krizle sona ermiştir.⁶⁹

e. Para ve Maliye Politikaları

1950 sonrası yıllar “her ne koşulda olursa olsun” iktisadi kalkınmanın sağlanması yolunda adımların atıldığı bir dönem olarak göze çarpmaktadır. Hızlı iktisadi büyüme amacıyla dönemin hükümetleri genişletici bir para politikası izlemişlerdir. Para arzında görülen artış, kendisine para talebi yönünden veya üretim

⁶⁷ **Vatan Gazetesi**, 02.11.1958.

⁶⁸ Necdet Serin, “İktisadi İstikrar Programı”, **SBF Dergisi**, Ankara Üniversitesi, 1959, Cilt:14, Sayı:4, s.37-38.

⁶⁹ Kazgan, **a.g.e.**, s. 107.

artışı ile karşılık bulmadığından dolayı fiyatlarda artış kaçınılmaz olmuştur. Hükümetler bu dönemde para ve kredi yaratarak senyoraj hakkı elde etmeye veya kaynak arayışına girişmişlerdir.⁷⁰

1950'li yıllara değin izlenen sıkı para politikaları ve denk bütçe ilkelerinden ayrılmak suretiyle ekonomide atılımlar yapmak için bu dönemde devlet harcamaları artırılmıştır. Kamu harcamaları %606 oranına artmış ve 1950 yılında 1.682 milyon TL olan harcamalar 1960 yılında 10.190 milyon TL'ye yükselmiştir.⁷¹ Artan kamu harcamaları kamu gelirlerinden daha hızlı artınca ortaya çıkan kamu açıkları borçlanma yoluyla ve Merkez Bankası'nın parasal genişlemeci politikalarıyla karşılanmaya çalışılmıştır. Bu dönem, daha fazla para yaratılarak hızlı büyümenin amaçlandığı, dönemin başlarında enflasyona neden olmamakla birlikte daha sonra artan enflasyonla birlikte ödemeler dengesinin bozulduğu ve 1958 istikrar paketine kadar uzanan bir dönem olarak özetlenebilir.⁷²

Programın desteklenmesi amacıyla Avrupa ülkelerinden dış kredi de sağlanmış olmasına rağmen, kamu harcamalarında kısıntıya gidilmesinin başarılammaması ve Merkez Bankası kaynaklarına başvurulmasına devam edilmesi, enflasyonun 1959 yılında da artarak devam etmesine neden olmuştur. Dolayısıyla, dönem boyunca artan kamu harcamalarının genişlemeci para politikaları ile karşılanmaya çalışılması neticesinde para arzının üretim artışı ve para talebi ile karşılanmaması neticesinde önlenemeyen yüksek enflasyon olgusu ile karşılaşmıştır.

Gerek mali politikalar gerekse para politikaları açısından genişlemeci bir anlayışın benimsendiği 1950-1960 döneminde kamu gelir ve giderlerine, bütçe

⁷⁰ Parasız, **a.g.e.**, s. 81.

⁷¹ Şahin, **a.g.e.**, s. 116.

⁷² Hurşit Güneş, "Dünden Bugüne Para Politikaları", içinde **75 Yılda Paranın Serüveni**, İstanbul, 1998, s. 189.

denmesine ve dolaşımdaki para, Merkez Bankası ve bankalar kredilerine ilişkin tablolara aşağıda yer verilmiştir:

Tablo 2.11

1950-1960 Dönemi Kamu Harcamaları ve Gelirleri

Toplam	Milyon TL	%
Toplam Kamu Harcamaları	52.569	100
Cari Harcamalar	26.810	51
Yatırım Harcamaları	20.239	38,5
Transfer Harcamaları	5.520	10,5
Toplam Kamu Gelirleri	37.176	100
Vergi Gelirleri	24.761	66,6
Gümrük Vergileri ve Harçlar	2.054	5,5
Tekel Gelirleri	4.175	11,2
Diğer Kamu Gelirleri	6.184	16,6
Kamu Kesimi Açığı	15.392	-

Kaynak: Morris Singer, *The Economic Advance of Turkey 1938-1960*, Ankara, 1977, s. 326.

Tablo 2.12

1950-1960 Dönemi Kamu Bütçe Dengesi (Milyon TL)

	Kamu Harcamaları	Kamu Gelirleri	Bütçe Dengesi
1950	1.467	1.419	-48
1951	1.591	1.646	55
1952	2.249	2.236	-13
1953	2.294	2.272	-22
1954	2.565	2.391	-174
1955	3.309	3.148	-161
1956	3.487	3.305	-182
1957	4.163	3.967	-196
1958	4.977	4.822	-155
1959	6.728	6.385	-343
1960	7.320	6.933	-387

Kaynak: Ekrem Pakdemirli, *Ekonomimizin Sayısal Görünümü (1923-1990)*, İstanbul, 1994, s. 124-125.

Tablo 2.13

**1950-1960 Dönemi Dolaşımdaki Para, MB Kredileri, Banka Mevduat/Kredileri
(Milyon TL)**

	Dolaşımdaki Para	Merkez Bankası Kredileri	Banka Mevduatları	Banka Kredileri
1950	1.003	1.140	1.226	1.301
1951	1.191	1.448	1.719	1.779
1952	1.298	1.866	2.252	2.620
1953	1.519	2.103	2.960	3.429
1954	1.589	2.810	3.365	4.311
1955	2.071	3.078	3.987	5.062
1956	2.621	3.723	4.917	5.885
1957	3.304	4.727	6.078	7.349
1958	3.570	5.472	6.685	8.737
1959	4.003	5.823	7.103	9.511
1960	4.588	6.124	7.659	9.640

Kaynak: Ekrem Pakdemirli, **Ekonomimizin Sayısal Görünümü (1923-1990)**, İstanbul, 1994, s. 185-186.

Özetle, 1944-1960 arası dönemin iktisadi görünümü daha savaş yıllarında şekillenmeye başlamıştır. Savaş yıllarının sonlarında Türkiye kapitalist Batı blokunda yer alacağını sinyallerini vermiş, kapitalist sistemin uluslararası kurumlarına katılım göstermiştir. Savaş sonrası yıllar Türkiye'nin 1930'lu yıllardan beri sürdürmekte olduğu devletçilik anlayışının gerek ülke içi gerekse ülke dışı unsurların etkisiyle tasfiye sürecine girdiği ve iktisadi liberalizm anlayışının güç kazandığı yıllar olarak özetlenebilir. İktisadi liberalizm yanlısı Demokrat Parti iktidarının başladığı 1950 yılında ticarete serbestleşme yaşanmış, dış ticaret serbestisi açısından 7 Eylül 1946 devalüasyonundan sonra ikinci aşama gerçekleşmiştir.

1950'li yılların başları, temelleri savaş sonrasında atılan politikaların kendisine daha geniş bir uygulama alanı bulduğu yıllar olmuştur. 1946-1953 döneminde uygulamaya konan serbest dış ticaret ve tarımsal gelişme politikası ile çarpıcı iktisadi büyüme sağlanmış, ancak ithalatın ihracattan fazla artış göstermesi ile birlikte ödemeler dengesi sorunları ve savaş yıllarınca biriken dövizin tükenmesi sonucu doğmuştur. Tarımsal gelişim açısından darboğazların doğmasıyla birlikte ihracatta sorunlar baş

göstermiş, 1954 yılından itibaren iktisadi liberalizm anlayışı kısmen terkedilerek yeniden korumacı bir iktisadi anlayış çerçevesinde ithal ikameci bir sanayileşme politikası izlenmeye başlanmıştır. 1953 yılından itibaren tarımsal üretimin düşmesiyle sınai yatırımlara girilmiş, özel sektör ve kamu sektörü sanayi sektöründe beraber yer almışlardır.

Dönemin ikinci yarısında fiyat artışının önlenememesi ve ödemeler dengesindeki sorunların giderilememesi ile birlikte 1958 yılında iktisadi istikrar programı hazırlanmış, TL dönem içerisinde ikinci kez devalüe edilmiş, para arzının ve bütçe harcamalarının kısıtlanmasına karar verilmiştir. Ne var ki, 1958 kararları ile iktisadi darboğazları gidermede başarı sağlanamamış, müteakip yıllarda da ekonomide durgunluk, enflasyonda artış yaşanmıştır.

1946-1960 dönemi 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi ile birlikte son bulmuştur. Özellikle dönemin ikinci yarısında serbest piyasa ekonomisinden sapma yaşanmış ve devletin iktisadi hayattaki faaliyetlerinin daraltılması vaadiyle iktidara gelen hükümetin devlet girişimciliğini tasfiye etme girişimleri uygulama alanı bulamamış, karma bir ekonomik model benimsenmiştir. Gülten Kazgan, Türkiye Ekonomisinde Krizler 1923-2001 adlı eserinde konuyla ilgili olarak aşağıdaki yorumu yapmaktadır:

“1950’li yılların gelişigüzel devlet müdahaleciliğinin serbest piyasa ekonomisinin yerini alması ve iş kesiminin buna gösterdiği tepki 1960’lı yıllarda geçilen planlı kalkınma döneminin hazırlayıcısı sayılabilir.”⁷³

Bu dönemin çalışmamız açısından belirleyici özelliği, özellikle savaş yılları boyunca ülkede devletin döviz birikiminin sağlanmış olması, kapitalist ekonomik sistemle eklemlenme çabaları ve iktisadi hayatın “merkezine” geçecek şekilde zengin toprak sahibi ve tüccar bir sınıfın doğmuş olmasıdır. Yukarıda ana hatlarıyla değinilen

⁷³ Gülten Kazgan, **Türkiye Ekonomisinde Krizler (1923-2001)**, İstanbul, 2008, s. 125.

iktisadi gelişmelerden bankacılık sektörü de etkilenmiş, sermaye birikimi sağlayan ve serbestleşmeyle birlikte ortaya çıkan ekonomik kazanç olanaklarından faydalanmak isteyen özel sektörün ülke ekonomisine katılımı gerçekleşmiştir. Özel sektör, kendisini 1944 yılından itibaren ve özellikle 1950 sonrasında bankacılık sektöründe de göstermiştir. Dolayısıyla, 1944-1960 arası dönem, Türk Bankacılık Tarihi açısından çok şubeli özel sektör bankalarının faaliyete geçtiği dönem olarak anılmaktadır.

3. BÖLÜM :

1944-1960 DÖNEMİNDE TÜRK BANKACILIĞI

1944-1960 arası Türk Bankacılık Tarihi, yukarıda ana hatlarıyla değinilen dönemin iktisadi görünümü ve dönem içerisinde yaşanan gelişmelerin ışığında incelenecektir. Özel sektör bankacılığının ortaya çıktığı bu dönemin incelenmesinde, bankacılık kesimi makro analize tabi tutulacak, dönem içerisinde kurulan özel sektör bankalarına değinilecektir. Bu bölümde, dönem içerisinde bankacılık sektörüne ilişkin yapılan yasal düzenlemelere de yer verilecektir. Bu bağlamda, günümüzde halen faaliyetine devam etmekte olan Türkiye Bankalar Birliği'nin kuruluşuna ve kuruluş amaçlarına özellikle değinilecektir. Son olarak, dönemin bankacılık kesimi ile günümüz bankacılık kesimi arasında karşılaştırmalı bir değerlendirme yapılacaktır.

I. 1944-1960 Döneminde Bankacılık Sektörünün Genel Değerlendirmesi

1944-1960 arası dönemde devletçilik anlayışının tasfiyesi ve özel sektör eliyle iktisadi kalkınma sağlama çabaları kendisine bankacılık sektöründe de yer bulmuştur. II. Dünya Savaşını izleyen yıllarda görülen ekonomik canlanmanın etkisiyle iş hacminin ve ödemelerinin hızla artması yeni bankalara olan gereksinimi ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla bu dönemde, Türkiye ekonomisinde 1930'lu yıllarda izlenen kapalı, korumacı ekonomi politikalarının yerini, daha liberal ve özel sektörü destekleyen, dışa açık politikaların almış olması bankacılık sektörünü de olumlu yönde etkilemiştir. Özellikle 1950'den sonra özel girişimin ön plana çıkması, özel bankaların da gelişmesinde önemli rol oynamıştır.¹

1944-1960 döneminin iktisadi gelişme tarihi açısından önemi, günümüze değin izlenen iktisat politikalarını temelden etkileyecek değişikliklerin başlangıç dönemi

¹ İlker Parasız, "Türkiye'de Bankacılığın Tarihsel Gelişimi", içinde **75 Yılda Paranın Serüveni**, İstanbul, 1998, s. 110 -111.

olmasında yatmaktadır. İzlenenen ekonomi polititikalarına yön veren değişiklikleri üç ana başlık altında toparlamak mümkündür:

- İç Ekonomik Etken : Savaş yıllarında yaşanan kıtlıklar ve yüksek enflasyon olgusu, özellikle tarım ve ticaret sektörlerinde varlıklı bir özel kesimin doğmasına sebep olmuş, özel kesimde sermaye birikimi hızlanmıştır. Kamu iktisadi kuruluşlarına karşı özel kesimin güçlenmesi 1950’li yıllardan itibaren iktisat politikalarını belirleyen önemli etkenlerden olmuştur.
- İç Politik Etken: İktisadi devletçilik anlayışına karşı iktisadi liberalizm ve özel sektörü destekleyen politikaları benimseyen Demokrat Parti’nin kuruluşu ve iktidara gelmesi, iktisat politikaları açısından dönemeç niteliğindedir.
- Dış Etken : Batı ülkeleri ile yakın ekonomik ve politik ilişkilere girilmesi, yabancı ülkelere ve uluslararası finansman kuruluşlarından kredi sağlama olanaklarının artması, iktisat politikalarını da etkilemiş, dış etkiler bu politikaları belirleyen etkenler arasında yerini almıştır.²

Dolayısıyla, özel kesimin gelişmesi, Batı bloku ile yakın ilişkiler ve tek parti düzeninden çok partili yaşama geçiş savaş sonrası yıllarda yaşanan temel gelişmeler olmuştur. Bu dönemde özel sermaye ile kurulan banka sayısındaki artış günümüzün bankacılık kesiminin temellerinin atılması bakımından önemlidir.

Savaş yıllarında gerek savaş yıllarının kısıtlamaları, gerek korumacı ticaret politikaları sonucu ortaya çıkan birikim, dönemin sınai gelişimi açısından önemli potansiyel oluşturmuştur. Bunun yanı sıra, fiyatlardaki artış ve gelir dağılımının tüccar kesim lehine değişmesi ile birlikte Cumhuriyetin kuruluşundan savaş yıllarına değin hızla gelişen ticaret kesimindeki sermaye birikimi büyük bir sıçrama yapmıştır. Ticaret kesiminin elinde toplanan özel sermaye ile devlet kasasında savaş yıllarınca toparlanan

² Öztin Akgüç, **100 Soruda Türkiye’de Bankacılık**, İstanbul, 1987, s. 38- 39.

altın ve döviz birikimi sonraki dönemin iktisadi gelişmelerinin finansman kaynağını oluşturmuştur.³

Savaş yıllarında artan savunma giderlerini karşılamak amacıyla dönemin başında bankalar aracılığıyla iç ve dış borçlanmanın arttığı gözlemlenmiştir. Devletin artan kamu harcamalarını Merkez Bankası'na başvurarak karşılama cihetine gitmesi neticesinde emisyonda artış görülmüş, bu artış mevduat artışının yanısıra kredilerin de çoğalmasına sebebiyet vermiştir. 1944-1950 arasında 5 yeni özel sektör bankası (Yapı Kredi Bankası-1944, Garanti Bankası-1946, Akbank-1948, Türkiye Kredi Bankası-1948, Tutum Bankası-1948) kurulmuştur. Adı anılan bankalardan ilk üçü günümüz özel sektör bankacılığının da omurgasını oluşturmakta olup, 1940'lı yılları özel sektör bankacılığının oluşum yılları olarak nitelendirmek yanlış olmaz.⁴

1945-1960 yılları arasında iktisadi devletçilik anlayışının terk edilerek özel kesime ve piyasa ekonomisine daha fazla önem verilmesi çerçevesinde yatırımların, modern işletmelerin, milli gelir ve nüfusun hızla artması, şehirlerin büyümesi, sanayi sektörünün milli gelirden daha çok pay almaya başlaması ve piyasa için üretimin genişlemesi, ekonomide para ve kredi ihtiyacının artmasına neden olmuştur. Ulusal sermayenin yoğunlaştığı ve merkezileşme sürecinin hız kazandığı bu dönem, yatırım getirileri yükselmiş olan bankacılık kesimine özel sektörün girişini de beraberinde getirmiştir: *“Bu süreç, herşeyden önce bankacılıkta ve ticarete, daha sonra da sanayide görülmüştür. Türk sermayesindeki gelişmenin en belirleyici özelliği ulusal banka sermayesinin büyümesi ve güçlenmesidir.”*⁵

1950 yılından itibaren özel sektör bankacılığında görülen hızlı gelişmenin nedenleri arasında dış kredilerin ve ihracat gelirlerinin artması, 1954 yılında Yabancı

³ Aydın Çeçen-A. Suut Doğruel-Fatma Doğruel, **Türkiye’de Ekonomik Büyüme, Yapısal Dönüşüm ve Kriz**, İstanbul, 1990, s. 30-32.

⁴ Tuncay Artun, **Türkiye’de Bankacılık**, Ankara, 1983, s. 45-46.

⁵ Y.N. Rozaliyev, **Türkiye’de Kapitalizmin Gelişme Özellikleri, 1923-1960**, Ankara, 1978, s. 205.

Sermayeyi Teşvik Yasası'nın yürürlüğe girmesi, ekonomide hızlı bir büyümenin sağlanmış olması ve ülkede tasarrufların giderek artış göstermesi bulunmaktadır.⁶ Bunun yanı sıra, yaşanan gelişmeler Demokrat Parti hükümetinin iktidara gelmesiyle izlenen maliye ve para politikaları ile yakından ilintilidir. Özel girişimciliği desteklemek, özellikle köylü ve tüccar sınıfı hoşnut tutmak, tarımsal gelişmelere paralel olarak genişleyen iktisadi faaliyetlerin ve hızlanan altyapı hizmetlerinin artan likidite gereksinimini karşılamak üzere izlenen genişlemeci para politikaları emisyonla artışla birlikte mevduatta ve dolayısıyla kredilerde artışa neden olmuştur(bkz. Tablo 2.13). 1950 yılındaki banka mevduat ve kredileri 100 kabul edildiğinde, 1960 yılında mevduat indeksinin 639'a, kredi indeksinin ise 677'ye yükseldiği görülmektedir.⁷

Bu dönemde kurulan özel sermayeli bankaların en önemlileri arasında , Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (1950), Doğubank (1952), İstanbul Bankası (1953), Türk Ekspres Bank (1953), Şekerbank (1954), İşçi Kredi Bankası (1954), Pamukbank (1955), Raybank (1956), Tümsubank (1957), Çaybank (1958), Maden ve Kredi Bankası (1958) ve Sanayi Bankası (1958) bulunmaktadır. Yine bu dönemde, 1952 yılında Denizbank, Denizcilik Bankası'na dönüştürülmüş, özel yasalarla Türkiye Vakıflar Bankası (1954), Turizm Bankası (1955) ve Türkiye Öğretmenler Bankası (1959) kurulmuştur.

Bu dönemde bankacılığın en önemli özelliklerinden biri bankaların ticaret ve sanayi sermayeler ile giderek bütünleşmiş olmasıdır. Türkiye İş Bankası'nın kuruluşuyla başlatılan banka sermayesi ile ticaret ve sanayi sermayesi bütünleşmesi kurulan diğer özel bankalarla birlikte hız kazanmıştır. Bu bağlamda, dönem içerisinde kurulan önemli bankalardan biri Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'dır. Bankanın kuruluş amacı ülkede özel girişimciliğin geliştirilmesi için özel sanayi işletmelerinin kurulmasına, kurulu olanların geliştirilmesine yardım etmek, yabancı özel sermayenin Türkiye'de kurulan sanayi işletmelerine katılımını kolaylaştırmak olarak belirtilmiştir. Bu banka, savaş

⁶ Öztin Akgüç, "Cumhuriyet Dönemi'nde Bankacılık Alanında Kurumsal Gelişmeler", **Banka ve Ekonomik Yorumlar**, İstanbul ,1974, s. 87.

⁷ Avni Zarakolu, **Cumhuriyetin 50. Yılında Memleketimizde Bankacılık**, Ankara, 1973, s. 63.

sonrası Batı ülkeleri ile yakın ekonomik ve politik ilişkilere girildiği ve yabancı ülkelerden ve uluslararası finans kuruluşlarından kredi alma olanaklarının arttığı bir ortamda kurulmuştur.⁸

Yine bu dönemde, yasal açıdan iki önemli gelişme meydana gelmiştir. Bunlardan biri 1958 tarih ve 7129 sayılı Bankalar Kanunu'nun kabulü, diğeri yine aynı yılda Türkiye Bankalar Birliği'nin kurulmasıdır. Dönemin başlarında ekonomide ve bankacılık sektöründeki görülen olumlu gelişmelere rağmen 1950'li ikinci yarısında Türkiye ekonomisinin yaşadığı bunalım ve durgunluk, birçok işletmenin iflasının yanısıra çok sayıda bankanın kapanmasına neden olmuştur.⁹

Netice itibariyle, savaş sonrası dönemde ve özellikle 1950 sonrasında ortaya çıkan ekonomik canlanma, dışa açılım, serbestleşme, tarımsal gelişim, sanayileşmede atılım, özel sektörün desteklenmesi yönündeki politikalar, sermaye birikimi sağlamış olan zengin tüccar ve toprak sahibi bir kesimin ortaya çıkmış olması ve ekonomideki gelişme ve genişleme ortamı bir araya gelince başlıca faaliyetleri para ve kredi ticareti olan bankaların gelişmesi için elverişli bir zemin doğmuştur. Dönemin koşullarına uygun olarak, sermaye birikimi sağlamış olan özel kesim, bu elverişli ortamdan faydalananarak özel sektör bankacılığının gelişimini sağlamıştır.

II. 1944-1960 Arası Bankacılık Sektörünün Makro Analizi

Yukarıda da değinildiği üzere, 1944-1960 arası dönemin Türk bankacılığı açısından önemi, çok şubeli özel sektör bankacılığının gelişiminde yatmaktadır. Çalışmanın bu kısmında, sektörün geneli ele alınarak, dönemin iktisadi gelişmeleri ile ilişkilendirilmek suretiyle dönem içerisinde bankacılık kesiminin belli başlı bilanço rakamlarına değinilecek, şube - personel sayıları verileri sunulacaktır.

⁸ Akgüç, **a.g.e.**, s. 32.

⁹ Tezer Öcal, **Türk Banka Sistemi**, Ankara, 1973, s. 27; Akgüç, **a.g.m.**, s. 88.

a. Banka Sayıları

Savaş sonrasında iktisadi faaliyetlerin canlanmasına paralel olarak bankacılık faaliyetlerinde de artış olmuş, bir yandan özel ticari bankalar, diğer yandan özel yasalarla kamu bankaları kurulmuştur. Dönem içerisindeki banka sayıları gelişimi aşağıda tablolatırılmıştır :

Tablo 3.1

1944-1960 Döneminde Banka Sayıları

	Ulusal	Yabancı	Toplam
1944	34	9	43
1945	33	7	40
1946	35	7	42
1947	36	7	43
1948	35	7	42
1949	36	7	43
1950	37	7	44
1951	37	6	42
1952	39	6	45
1953	43	6	49
1954	46	6	52
1955	49	7	56
1956	52	6	58
1957	54	6	60
1958	56	6	62
1959	54	6	60
1960	53	6	59

Kaynak: Arslan Yüzgün, **Türk Banka Sistemi (1923 -1981)**, İstanbul, 1982, s.18 - 19

1944-1960 arası dönemde yeni kurulan bankalara ilişkin tabloya aşağıda yer verilmiştir:

Tablo 3.2

1944-1960 Döneminde Kurulan Bankalar

Bankanın Adı	Kuruluş Tarihi
Yapı ve Kredi Bankası	1944
Türkiye Garanti Bankası	1946
Akbank	1948
Türkiye Kredi Bankası	1948

Tutum Bankası	1948
Niğde Bankası	1948
Türkiye Eski Muharipler Bankası	1950
Türkiye Sınai Kalkınma Bankası	1950
Göynük Sanayi ve Kredi Bankası	1951
Doğubank	1952
Denizcilik Bankası	1952
Türk Ekpres Bankası	1953
İstanbul Bankası	1953
Demirbank	1954
Türk Yapı Bankası	1954
Şekerbank	1954
Türkiye Vakıflar Bankası	1954
İşçi Kredi Bankası	1954
Buğday Bankası	1955
Pamukbank	1956
Raybank	1956
Esnaf Kredi Bankası	1957
Tümsubank	1957
İzmir Halk Sandığı	1957
Sanayi Bankası	1958
Maden Kredi Bankası	1958
Çaybank	1958
Türkiye Birleşik ve Tasarruf Bankası	1959
Türkiye Öğretmenler Bankası	1959

Kaynak: Öztin Akgüç, **Cumhuriyet Dönemi'nde Bankacılık Alanında Gelişmeler**, Ankara, 1975, s. 29-30.

Aynı dönemde, faaliyeti sona eren ulusal ve yabancı bankalara ilişkin tabloya aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 3.3

1944-1960 Döneminde Faaliyeti Sona Eren Bankalar

Bankanın Adı	Kuruluş Yılı	Faaliyete Son Verme Yılı
Deutsche Orient Bank	1906	1945
Deutshe Bank	1909	1945
Konya Ahali Bankası	1917	1945
Nevşehir Bankası	1927	1948
Ürgüp Zürra ve Tüccar Bankası	1928	1949
Bor Esnaf Bankası	1928	1950
S.S.C.İ. Ticareti Hariciye Bankası	1925	1951
Şarki Karip Ticaret Bankası	1922	1956
Göynük Sanayi ve Kredi Bankası	1951	1957
Türk Yapı Bankası	1954	1958

Konya İktisadi Milli Bankası	1912	1959
Akseki Ticaret Bankası	1927	1959
Türkiye Eski Muharipler Bankası	1950	1959
Tümsubank	1957	1959

Kaynak: Öztin Akgüç, **Cumhuriyet Dönemi'nde Bankacılık Alanında Gelişmeler**, Ankara, 1975, s. 32-33.

Yukarıdaki tablolardan da anlaşılacağı üzere, 1944-1960 arası dönemde 3'ü özel kanunlarla olmak üzere 29 yeni banka kurulmuş, 4'ü yabancı olmak üzere 14 banka kapanmıştır. Kapanan bankalara karşın, dönem içerisinde banka sayılarında bir artış yaşanmış, toplam banka sayısı 62'ye ulaşarak 1958 yılında tavan yapmıştır. 1958 krizinin de etkisiyle bu yıldan itibaren banka sayısında bir düşüş görülmektedir.

Bu dönemde, ulusal banka sayısında artış, yabancı banka sayısında düşüş gözlemlenirken, Türk bankacılığında meydana gelen hızlı gelişmenin temelinde, artan dış yardımlar ve yatırımlar, ulaştırma ve alt yapı alanlarındaki gelişmeler, tarımda makinalaşma sonucu kaydedilen ilerlemeler, sermaye yoğun şirketlerde görülen artış, piyasa için üretimin genişlemesi gibi etkenlerle ortaya çıkan para ve kredi ihtiyacını karşılamak üzere bankacılık alanındaki özel kesim yatırımlarının artışı bulunmaktadır. Dönem içerisinde bankalar iki temel fonksiyonu üstlenmişlerdir. Bunlardan birincisi, halkın parasını saklamak, diğeri ise sermaye piyasasının henüz kurulmamış olması sebebiyle, özel sektör ve kamu sektörünün kredi ihtiyacının büyük kısmını sağlamak olmuştur. Birkaç özel sektör bankası dışında kamu bankalarının iktisadi hayata tamamen hakim oldukları söylenebilir. Dünyada anonim şirketler tarafından karşılanan faaliyet konuları, Türkiye'de zorunlu olarak bankalar tarafından yürütülmekte veya kurulmuş şirketlerin takviyesi yoluna gidilmektedir. Sümerbank'ın tekstil sanayi, Etibank'ın maden işletme konuları ile uğraşması, tarım sektörünün büyük ölçüde Ziraat Bankası tarafından finanse edilmesi buna örnek olarak verilebilir.¹⁰

Bu dönemde kurulan bazı bankaların halktan toplanan paraların usulsüz bir biçimde banka sahiplerinin veya belirli şahısların finansmanı amacıyla kuruldukları

¹⁰ Teoman Yazgan, **Türkiye'de Bankacılık**, İstanbul, s. 21-22.

görülmüştür. 1944-1960 arasında faaliyet gösteren bankaların bir bölümünün aktiflerinde geri dönmesi olanaksız yüksek tutarlı krediler yer almıştır. Dönem sonu itibariyle bankaların “diğer aktifler” hesabında izlenmekte olan kredilerin %80’i batmıştır. Lotaryacılık ve artan reklam kampanyaları ile mevduat toplama yarışına giren bu bankalar topladıkları mevduatı geri dönüşü şüpheli veya olanaksız olacak şekilde plase etmişler ve batık kredilere sebebiyet vermişlerdir.¹¹ Yasalara aykırı bir biçimde, topladıkları mevduatı belli kişilere veya paravan şirketlere plase eden bankalardan Doğubank, Türkiye Birleşik ve Tasarruf Bankası, Tutum Bankası, Raybank, Türkiye Kredi Bankası, Esnaf ve Kredi Bankası, Sanayi Bankası ve Maden Kredi Bankası 1960 sonrasında tasfiye edilmişlerdir.¹²

Netice itibariyle, bu dönemde bankacılık sektöründe özel sermayeli banka sayısındaki artışı, önceki dönemlerin devletçilik politikasına duyulan tepkinin bankacılık sektöründeki bir uzantısı olarak görmek mümkündür. Ne var ki, bu dönem içerisinde kurulan bankaların kısa süre içerisinde tasfiye olmaları, söz konusu gelişmelerin sıhhsizliğine ve sektörün denetimsizliğine bir işaret olarak görülebilir.

b. Şube Sayıları

1944-1960 döneminde bankacılık faaliyetlerinin ayırt edici özelliklerinden biri, şube bankacılığının giderek yaygınlaşmasıdır. Bu dönemde, şube sayısı dört mislinden fazla bir artış göstererek 405’ten 1759’a yükselmiştir.¹³

1950’li yıllarda banka ve şube sayılarında görülen artış, bankacılık sektöründeki artan kar marjının doğal bir sonucu olarak görülebilir. Dönem içerisinde kaydedilen hızlı büyüme oranları ile birlikte ortaya çıkan enflasyonist baskı, yasal faiz oranları ile efektif

¹¹ Doğan Avcıoğlu, **Türkiye’nin Düzeni**, c. 2, İstanbul, 2003, s. 742 -743.

¹² Artun, **a.g.e.**, s. 48.

¹³ Serdar Şahinkaya, “1946-1979 Dönemi Türkiye’inde Bankalar, İhtisas Bankaları ve İktisat Politikaları”, içinde **Bilanço 1923-1998**, Ed.:Zeynep Rona, İstanbul, 1998, s. 95.

faiz oranları arasında ayrışmaya yol açmış, efektif faiz oranları yasal faiz oranlarının üzerinde seyretmiş, bankacılık sektörü artan kar marjlarıyla birlikte cazip bir sektör halini almıştır.¹⁴

Bu dönemde, faiz oranları ve bankacılık işlemlerinden alınacak komisyon oranlarının hükümetçe belirlenmesi ve dövize dayalı işlem yapma yetkisinin sadece Merkez Bankası'nda bulunmasının etkisiyle, şube bankacılığına ve mevduat toplamaya dayalı bir rekabet önem kazanmıştır. Şube bankacılığının yaygınlaşması, bölgesel nitelikli yerel bankaların tasfiyesi sürecini hızlandırmıştır.¹⁵

Bu dönemde yıllar itibariyle bankaların şube ve personel sayısı gelişimine ilişkin tabloya aşağıda yer verilmiştir:

Tablo 3.4
1944-1960 Döneminde Bankaların Şube ve Personel Sayıları

Yıllar	Şube Sayısı	Banka Başına Ortalama Şube	Personel Sayısı
1944	405	9,4	-
1945	411	10,3	-
1946	444	10,6	-
1947	469	10,9	-
1948	521	12,4	-
1949	594	13,8	-
1950	611	13,9	10.166
1951	694	16,5	11.677
1952	763	17,0	13.604
1953	863	17,6	16.552
1954	1.079	20,8	20.133
1955	1.235	22,1	22.542
1956	1.364	23,5	23.533
1957	1.506	25,1	24.845
1958	1.653	26,7	27.470
1959	1.720	28,7	28.967
1960	1.759	29,8	30.922

Kaynak: Arslan Yüzgün, **Türk Banka Sistemi (1923 -1981)**, İstanbul, 1982, s.34-35, 320.

¹⁴ Uygur Kocabaşoğlu, **Türkiye İş Bankası Tarihi**, İstanbul 2001, s. 378-379.

¹⁵ **50. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türk Bankacılık Sistemi**, Yayın No:262, Kasım 2008, s. 6.

Bankaların şube sayılarında görülen bu artışa karşın, toplam şube sayılarının büyük bir kısmının Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası ve Türkiye İş Bankası tarafından oluşturulduğunu da belirtmek gerekir. 1944 yılında toplam 405 şubenin, 268'i (%66) Ziraat Bankası, 47'si (%12) Türkiye İş Bankası şubesi iken, 1960 yılına gelindiğinde, 1.759 şubenin 602'si (%34) Ziraat Bankası ve 242'si (%14) Türkiye İş Bankası şubesinden oluşmaktadır. Bu dönemde Yapı Kredi Bankası, dönem başında 1 olan şube sayısını dönem sonunda 130'a çıkarmış, Garanti Bankası 1 şube adedinden 51 şube adedine ulaşmış, Akbank ise 1948 yılındaki 2 olan şube sayısını dönem sonunda 59'a yükseltmiştir.¹⁶

c. Bankaların Bilanço Büyüklükleri

Türkiye'de 1944-1960 döneminde faaliyette bulunan bankaların bilanço büyüklüklerine ilişkin olarak ele alınan kalemler sırasıyla sermaye, mevduat ve kredi hacmi ile kar rakamlarıdır. Bu dönem, Türk bankacılık sektörünün gerek mevduat, gerek kredi hacmi, gerekse sermaye bakımından gelişim gösterdiği, karların arttığı bir dönem olarak göze çarpmaktadır. Banka bilançolarında meydana gelen gelişim, dönemin bankacılık sektörünün gelişimi açısından elverişli olması çerçevesinde iktisadi koşullar ve izlenen politikalarla paralel bir seyir izlemiştir.

i. Sermaye

Yukarıda da değinildiği üzere, dönem içerisinde DP'nin iktidara gelmesiyle birlikte banka sermayesi ile sanayi ve ticaret sermayesi arasındaki bütünleşme hız kazanmış, bunun göstergesi olan banka iştirakleri 1948'de 134 milyon TL iken 1960

¹⁶ Arslan Yüzgün, **Türk Banka Sistemi (1923 -1981)**, İstanbul, 1982, s. 34-35.

sonunda 1.8 milyar TL olmuştur. Bu bütünleşme devlet öncülüğünde kurulan İş Bankası ile başlatılmış ve dönem içerisinde kurulan özel bankalarla sürdürülmüştür.¹⁷

Türkiye’de bankacılık sektöründe en büyük sermaye artışı 1953 yılında görülmüştür. Bu yıldaki %54,2’lik sermaye artışından sonra 1957 yılında %0,7’lik düşüş yaşanmıştır. ¹⁸ 1944-1960 arası bankaların itibari ve ödenmiş sermayelerine, ihtiyat akçesi ve özkaynaklarına ilişkin bilgilere aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 3.5

1944-1960 Döneminde Bankaların Sermaye Yapıları (Milyon TL)

Yıllar	Ödenmiş Sermaye	İhtiyat Akçesi	Özkaynak
1944	227	38	270
1945	251	47	301
1946	297	63	366
1947	331	76	413
1948	367	97	464
1949	409	219	628
1950	515	220	735
1951	627	275	902
1952	730	314	1.044
1953	1.126	367	1.493
1954	1.269	458	1.727
1955	1.350	457	1.807
1956	1.529	505	2.034
1957	1.518	539	2.057
1958	1.757	601	2.358
1959	1.961	659	2.620
1960	2.148	730	2.878

Kaynak: Arslan Yüzgün, **Türk Banka Sistemi (1923 -1981)**, İstanbul, 1982, s. 56-57.

1958 yılında yürürlüğe giren Bankalar Kanunu, bankaları yüksek sermaye ile çalışmaya sevketmiştir. İlgili hükümlere göre, bankaların şubelerine tahsis edecekleri sermaye miktarlarının faaliyet gösterdikleri şehirlerin nüfusları ile doğru orantılı olarak

¹⁷ Nadir Eroğlu-Toktamış Ateş, ‘‘Cumhuriyet Dönemi İktisadi Yapı ve Finans Sistemi: 1946-1980’’, içinde **Osmanlı’dan Günümüze Türk Finans**, İMKB, Cilt 2, s. 270.

¹⁸ Yüzgün, **a.g.e.**, s. 59.

belirlenmesinden dolayı, nüfus artış hızının %3 olduğu ülkede yeni şube açmak isteyen bankaların sermaye artışına gitmeleri gerekliliği doğmuştur.¹⁹

1950-1960 döneminde reel sermaye indeksi aşağıdaki tabloda yer verildiği gibi bir gelişim izlemiştir.

Tablo 3.6
1950-1960 Döneminde Reel Sermaye İndeksi (1950=100)

Yıllar	1950	1951	1952	1953	1954	1954	1956	1957	1958	1959	1960
İndeks	100	113	129	183	189	189	184	157	156	144	150

Kaynak: Zeyyat Hatiboğlu, **Türkiye’de Bankacılık**, İstanbul , 1964, s. 17.

ii. Mevduat

II. Dünya Savaşı’nı izleyen yıllarda yabancı bankaların mevduatlarındaki artış, 1940’lı yılların sonlarına doğru azalmaya başlamış, milli bankaların mevduatlarındaki artış hızlanmıştır. Bu artışta, 1951 yılından sonra izlenen ucuz para ve kredi politikasının ve 1953’ten sonra da devlet yatırımlarının artan bir biçimde açık finansmanla karşılanmasının rolü büyüktür.²⁰ 1944-1960 döneminde bankalardaki mevduata ilişkin tabloya aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 3.7
1944-1960 Döneminde Bankaların Mevduat Yapısı (Milyon TL)

Yıllar	Milli Bankalar	%	Yabancı Bankalar	%	Toplam
1944	406	83,8	90	16,2	496
1945	487	84,2	91	15,8	578
1946	613	83,2	124	16,8	737
1947	677	81,9	150	18,1	827
1948	838	84,2	158	15,8	996
1949	836	84,8	150	15,2	986
1950	1.068	87,1	158	12,9	1.226
1951	1.530	89,0	189	11,0	1.719
1952	2.042	90,7	210	9,3	2.252

¹⁹ Zeyyat Hatiboğlu, **Türkiye’de Bankacılık**, İstanbul , 1964, s. 38-39.

²⁰ Eroğlu - Ateş, **a.g.e.**, s. 267.

1953	2.713	91,7	246	8,3	2.959
1954	3.108	92,4	257	7,6	3.365
1955	3.698	92,8	289	7,2	3.987
1956	4.586	93,3	331	6,7	4.917
1957	5.750	94,6	328	5,4	6.078
1958	6.286	94,0	399	6,0	6.685
1959	6.682	94,1	421	5,9	7.103
1960	7.224	94,3	435	5,7	7.657

Kaynak: Öztin Akgüç, **Cumhuriyet Dönemi'nde Bankacılık Alanında Gelişmeler**, Ankara, 1975, s. 71-72.

1950-1954 yıllarında reel mevduat hızla artmış, 1954'ten sonra ise reel mevduat artışı durmuştur. Zira, 1950-1954 yılları ülkede milli gelirin hızlı bir artış sergilediği, fiyatların ise nisbi olarak daha az yükseldiği bir devredir. Bu dönemde fiyatlar %3,5 civarında artarken, reel milli gelir %11 civarında yükselmiştir. Dolayısıyla, reel mevduat hacminin şiddetli enflasyon yıllarında artış göstermediği, ancak fiyatların istikrar halinde olduğu yıllarda milli gelir artışı ile de birlikte mevduatta çarpıcı artışların gerçekleştiği yorumunu yapmak mümkündür.²¹ 1950-1960 arasında reel mevduat indeksine ilişkin tabloya aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 3.8

1950-1960 Döneminde Reel Mevduat İndeksi (1950=100)

Yıllar	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
İndeks	100	130	170	218	224	247	261	273	260	239	242

Kaynak: Zeyyat Hatiboğlu, **Gelişme İktisadı ve Türkiye'nin İktisadi Gelişmesi**, İstanbul, 1981, s. 181.

1949-1960 döneminde mevduatın türlerine göre dağılımına ilişkin tabloya aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 3.9

1949-1960 Döneminde Mevduatın Türlerine Göre Dağılımı (%)

Yıllar	Tasarruf	Ticari	Resmi	Bankalar
1949	49,9	26,5	20,3	3,3
1950	48,7	27,3	19,3	4,7
1951	45,3	26,0	22,5	6,2
1952	41,4	24,5	26,1	8,0
1953	41,3	27,6	22,9	8,2

²¹ Hatiboğlu, **a.g.e.**, s. 181.

1954	44,7	26,0	24,1	5,2
1955	45,7	26,2	23,9	4,2
1956	48,1	25,3	22,9	3,7
1957	53,3	22,8	21,2	2,7
1958	53,3	22,4	21,5	2,8
1959	52,8	21,8	22,1	3,3
1960	53,4	20,9	23,2	2,5

Kaynak: Öztin Akgüç, *Cumhuriyet Dönemi'nde Bankacılık Alanında Gelişmeler*, Ankara, 1975, s. 47.

Tablodan da anlaşılabileceği üzere, dönem içerisinde tasarruf mevduatı payında bir artış eğilimi göze çarpmaktadır. Bu artış, dönem içerisinde kişi başına düşen milli gelirin yükselmesi, tasarruf eğiliminin ve şube bankacılığının yaygınlaşması, şubelerin yurt geneline yayılması, ülkenin bazı yörelerinin kapalı ev ekonomisi olmaktan çıkıp piyasa ekonomisine geçişi ile açıklanabilir. Tasarruf mevduatının vadeler itibariyle dağılımına ilişkin tabloya aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 3.10

1949-1960 Döneminde Tasarruf Mevduatının Kompozisyonu

Yıllar	Vadesiz (Milyon TL)	%	Vadeli (Milyon TL)	%	Toplam (Milyon TL)
1949	353	75,0	118	25,0	471
1950	449	77,7	129	22,3	578
1951	626	83,9	120	16,1	746
1952	775	87,2	114	12,8	889
1953	1.044	89,5	122	10,5	1.166
1954	1.294	90,9	130	9,1	1.424
1955	1.563	90,5	165	9,5	1.728
1956	2.037	89,6	237	10,4	2.274
1957	2.788	90,1	307	9,9	3.095
1958	2.997	89,2	365	10,8	3.362
1959	3.610	89,4	430	10,6	4.040
1960	3.682	84,3	684	15,7	4.366

Kaynak: Öztin Akgüç, *Cumhuriyet Dönemi'nde Bankacılık Alanında Gelişmeler*, Ankara, 1975, s. 50.

Vadeli tasarruf mevduatının toplam mevduat içerisindeki oranının 1950 yılından itibaren hızlı bir düşüş gösterdiği görülmektedir. Vadeli mevduattaki düşüşün faiz oranları ile birebir ilişkisi bulunmaktadır. Nitekim, ileride de ele alınacağı üzere 15 Ağustos 1951 tarih ve 5841 sayılı kanunla mevduat kabulünde uygulanacak azami faiz oranları %6,5'tan mevduatın vadelerine göre %3'e, %3,5'a ve %4'e düşürülmüş; faiz

oranlarının düşürülmesi, 1951 ve 1952 yıllarında vadeli mevduatı yalnızca oransal olarak değil, mutlak olarak da düşürmüştür.²²

1950-1953 toplam mevduat hacminin dolaşımdaki paraya oranla hızlı bir biçimde arttığı, 1954'ten itibaren ise dolaşımdaki paranın seyrine paralel bir seyir izlediğini eklemek gerekir.²³

iii. Kredi

II. Dünya Savaşı yıllarında toplam banka kredilerinde devlet bankası kredilerinin payında artış görülmüştür. Savaş yılları öncesinde yabancı bankaların toplam kredilerdeki payı %25 iken, 1945 yılı itibariyle %15'e gerilemiştir. Aynı dönemde ulusal bankaların toplam krediler içindeki payı %75'ten %85'e çıkmıştır. Devlet bankalarının kredilerdeki gelişimi dikkat çekici olmuştur. Savaş öncesinde toplam kredi hacminin %49'u devlet bankaları kredileri tarafından oluşturulurken, bu oran 1945 yılı itibariyle %57'ye yükselmiştir. Bu dönemin ayırt edici özelliklerinden birisi, savaş ekonomisi nedeniyle bankaların kredilerinin büyük kısmını devlete tahsis etmeleri olmuştur. Devletin toplam krediler içindeki payı savaş öncesinde %9 iken, 1945'e değin %35'e çıkmıştır. Tarım ve mesken kredilerinin payı savaş öncesine göre değişmezken tarım dışı iş sektörlerinin kredilerdeki payı %73'ten %46'ya gerilemiştir. Ne var ki, savaş yılları ortamında yüksek enflasyonun etkisiyle birikim sağlayan ticaret ve sanayi kesiminin tarım dışı sektörlerdeki kredi daralmasından olumsuz etkilendiği söylenemez.²⁴

1946 sonrasında tarıma dayalı büyüme stratejisinin etkisiyle tarım kredilerinde hızlı bir artış görülmüştür. Ağırlıklı olarak Ziraat Bankası tarafından tahsis edilen tarımsal kredilerin sektör üzerindeki etkileri, 1953 yılında yayınlanan banka faaliyetleri raporunda 4 yıllık tarımsal kredi politikaları sayesinde tarımsal gelişmenin yönünün

²² Akgüç, **a.g.e.**, s. 51.

²³ Öcal, **a.g.e.**, s. 49.

²⁴ Yahya S. Tezel, **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, İstanbul, 1986, s. 127-128.

değiştii, tarımsal gelişimin beklenenin üzerinde bir şekilde gerçekleştiği, toprak fiyatlarının ve köylü kesimin gelirlerinin arttığı ve ilkel tarımsal yöntemlerden uzaklaşarak makinalı tarıma geçildiği şeklinde ifade edilmiştir.²⁵ 1949-1960 yılları arasında Ziraat Bankası tarafından tahsis edilen tarım kredilerine aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 3.11

1949 – 1960 Döneminde Ziraat Bankası Tarım Kredileri (Milyon TL)

Yıllar	1949	1950	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960
Krediler	337	412	646	1.067	1.213	1.497	1.558	1.888	2.108	2.161	2.313	2.392

Kaynak: Nadir Eroğlu-Toktamış Ateş, “Cumhuriyet Dönemi İktisadi Yapı ve Finans Sistemi: 1946-1980”, içinde **Osmanlı’dan Günümüze Türk Finans Tarihi**, İMKB, Cilt 2, s. 256.

1950 yılında yaşanan iktidar değişimi ile birlikte gerçekleşen genişleyici para politikasının para arzı, gelir ve üretimi artırması, devlet yatırımlarının Merkez Bankası kaynaklarına başvurulmasıyla kapatılmaya çalışılması, kredi talebini artırmıştır. Bu dönemde bankaların Merkez Bankası’ndan sağladıkları kredilerde büyük artışlar olmuştur. Dönem içerisinde özel kanunlarla kurulan bankaların Merkez Bankası’ndan senet ve tahvil karşılığı sağladıkları kredilerin özkaynaklarına oranı 1949’da %42 iken, 1959’da %97’ye yükselmiştir. Ticaret bankalarında ise aynı oranlar sırasıyla %24 ve %33 olarak tespit edilmiştir.²⁶

Merkez Bankası kredileri, daha çok kamu sektörünün finansman açıklarını karşılamaya yönelik olmuştur. 1949-1960 döneminde Merkez Bankası kredilerinin kamu ve özel sektör ayırımında kamu sektöründeki payı %68 ile %88 arasında değişmiştir. Kamu finansmanlarının kapatılmasına yönelik bir kredi politikasının Türkiye’nin dönem içerisinde yaşadığı yüksek enflasyon olgusunun başlıca nedenlerinden olduğu söylenebilir. Merkez Bankası tarafından özel sektöre açılan krediler içerisinde ise tarım satış ve tarım kredi kooperatiflerine açılan kredilerin ağırlığı bulunmaktadır.²⁷ 1949-1960 döneminde Merkez Bankası kredilerine ilişkin tabloya aşağıda yer verilmiştir.

²⁵ Serdar Turgut, **Demokrat Parti Döneminde Türkiye Ekonomisi**, Ankara, 1991, s. 157 -158.

²⁶ Eroğlu – Ateş, **a.g.e.**, s. 267.

²⁷ Akgüç, **a.g.e.**, s. 58.

Tablo 3.12

1949-1960 Döneminde Merkez Bankası Kredileri (Milyon TL)

Yıllar	Kamu Sektörü	%	Özel Sektör	%	Toplam
1949	712	83	142	17	854
1950	1.008	88	132	12	1.140
1951	1.231	85	217	15	1.448
1952	1.408	76	454	24	1.862
1953	1.686	78	478	22	2.164
1954	2.001	68	927	32	2.928
1955	2.259	73	818	27	3.077
1956	2.736	73	987	27	3.723
1957	3.587	76	1.139	24	4.726
1958	4.247	78	1.226	22	5.473
1959	4.622	79	1.200	21	5.822
1960	4.973	81	1.151	19	6.124

Kaynak: Öztin Akgüç, *Cumhuriyet Dönemi'nde Bankacılık Alanında Gelişmeler*, Ankara, 1975, s. 76.

1950 yılından itibaren yaşanan gelişmelerle birlikte banka kredilerinde önemli artışlar olmuştur. 1949-1960 arasında özel sermayeli bankaların sağladıkları sanayi kredilerinin toplam kredilerdeki payı sürekli artış göstermiştir. Özel sektör bankaları tarafından tahsis edilen ve sanayi sektörünün işletme sermayesi için kullanılan kısa vadeli kredilerin döneme ait özel yatırımların gelişimi açısından büyük önemi vardır.²⁸ 1944-1960 döneminde bankaların kredi hacmine ve reel kredi endeksine ilişkin tablolara aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 3.13

1944-1960 Döneminde Toplam Kredi Hacmi (Milyon TL)

Yıllar	Kredi Hacmi
1944	361
1945	496
1946	682
1947	950
1948	1.044
1949	1.069
1950	1.301
1951	1.779
1952	2.620
1953	3.429

²⁸ Şahinkaya, **a.g.m.**, s. 97.

1954	4.311
1955	5.062
1956	5.885
1957	7.849
1958	8.737
1959	9.511
1960	9.640

Kaynak: Arslan Yüzgün, **Türk Banka Sistemi (1923 -1981)**, İstanbul, 1982, s. 226.

Tablo 3.14

1950-1960 Döneminde Reel Kredi İndeksi (1950=100)

Yıllar	1950	1951	1952	1953	1954	1954	1956	1957	1958	1959	1960
İndeks	100	129	179	225	250	272	276	298	287	265	257

Kaynak: Zeyyat Hatiboğlu, **Türkiye’de Bankacılık**, İstanbul , 1964, s. 17.

15 Ağustos 1951 tarihinde 5841 sayılı kanun ile bankaların kredi verme işlemlerinde uygulayacakları azami faiz oranı %8,5’tan %7’ye, açık kredilerde ise %12’den %9’a çekilmiş, faiz oranlarındaki düşüş, kredilerin genişlemesine katkıda bulunmuştur. Kredi hacminin genişlemesinde diğer bir etken ise karlılık koşulları olmuştur. Bu dönemde özel birikim sağlama güdüsü ile para-sermayenin yönü üretim dışı olan ticaret sektörüne doğru olmuş, kredi hacminin genişlemesi ise bu alanlara doğru gerçekleşmiştir. 1950 yılından itibaren krediler ekseriyetle üretim kesimleri yerine ticaret, ulaştırma ve konut gibi hizmet kesimlerine açılmıştır. ²⁹

Tablo 3.15

1950-1960 Döneminde Kredilerin İşlevsel Dağılımı (%)

Yıllar	Tarım	Sanayi	Diğer
1950	31,67	-	68,33
1955	30,78	2,73	66,49
1960	24,81	2,31	72,88

Kaynak: Yakup Kepenek-Nurhan Yentürk, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, 1996, s. 88.

1950-1960 döneminde ticaret bankalarında kredilerin tüm aktiflere oranı %50 civarında seyretmiş, dönem başındaki %46’lık bir orandan dönem sonunda %45’e

²⁹ Eroğlu - Ateş, **a.g.e.**, s. 269.

gerilediği görülmüştür. Özel kanunlarla kurulmuş bankalarda ise aynı oran dönem başı %56 iken, dönem sonunda %58'e yükselmiştir. Aynı dönemde, özel kanunlarla kurulmuş bankalarda kredi hacminin mevduat hacmine oranı daha yüksek gerçekleşmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında, bu bankaların daha fazla sermayeye sahip olmaları ve Merkez Bankası kaynaklarından daha fazla yararlanmış olmaları etkili olmuştur.³⁰ İlgili dönemde kredi hacminin mevduat hacmine oranına ilişkin tabloya aşağıda yer verilmiştir.

Tablo 3.16
1950-1960 Döneminde Kredi - Mevduat Oranı

Yıllar	Ticaret Bankaları	Özel Kanunlarla Kurulmuş Bankalar	Tüm Bankalar
1950	0,632	1,981	1,27
1951	0,606	1,748	1,25
1952	0,709	1,844	1,34
1953	0,822	1,705	1,31
1954	0,779	1,974	1,42
1955	0,756	1,928	1,40
1956	0,617	2,019	1,34
1957	0,665	2,046	1,39
1958	0,681	2,088	1,40
1959	0,632	2,329	1,41
1960	0,591	2,241	1,35

Kaynak: Zeyyat Hatiboğlu, *Türkiye'de Bankacılık*, İstanbul , 1964, s. 67.

a. Karlılık

1944-1960 döneminde bankacılık sektörü kar rakamlarına aşağıdaki tabloda yer verilmiştir. Dönem içerisinde banka karlarının yükselen bir seyir izlediği görülmektedir.

Tablo 3.17
1944-1960 Döneminde Banka Karları (Milyon TL)

Yıllar	Kar
1944	25,5
1945	29,3
1946	33,7

³⁰ Hatiboğlu, **a.g.e.**, s. 66-67.

1947	35,0
1948	41,0
1949	41,8
1950	36,0
1951	68,3
1952	99,0
1953	120
1954	109
1955	149
1956	134
1957	122
1958	194
1959	328
1960	278

Kaynak: Arslan Yüzgün, **Türk Banka Sistemi (1923 -1981)**, İstanbul, 1982, s. 348.

5841 sayılı kanun ile bankaların resmi kar marjları belirlenmiş olsa da bankalar genel itibariyle marjlara uymamışlardır. Dönem içerisinde bankaların kredi getiri oranları, 1951’de %7 iken, 1956’da %9,8’e, 1960’ta ise %12’ye yükselmiştir. Kredi maliyet oranları ise aynı yıllarda sırasıyla %7,2, %11,28 ve %13,8 olarak gerçekleşmiştir. Özel ticaret bankalarında faiz ile komisyon toplamının kredilere oranının 1953-1960 kesitinde yükselme eğiliminde olduğu, 1953’te %8,8 düzeyinden 1960’ta %18,5’a yükseldiği görülmüştür.³¹

Bununla birlikte, banka karlarının banka sermaye ve ihtiyatları ile karşılaştırılması neticesinde bankaların çok yüksek karlar elde ettiğini söylemek mümkün değildir. Yüksek faiz ve komisyon oranları ile çalışan bankaların özkaynaklarına oranla düşük karla faaliyet göstermeleri dikkat çekicidir. Bu durumun ortaya çıkmasında, 1950-1960 döneminde fiyatlar genel düzeyinin, reel milli gelirin ve bankacılık iş hacmi artışının yükselen rekabet koşulları ile birlikte bankacılık masraflarının yükselmesine sebebiyet vermesi; bankacılık iş hacmi nominal olarak 7 misli artarken masrafların 14 misli artması etken olmuştur.³² Aşağıdaki tabloda 1950-1960 döneminde banka karlarının özsermayelere oranlarına yer verilmiştir.

³¹ Kocabaşoğlu, **a.g.e.**, s. 379.

³² Hatiboğlu, **a.g.e.**, s. 95-103.

Tablo 3.18

1950-1960 Döneminde Banka Karlarının Özkaynaklara Oranı

Yıllar	Ticaret Bankaları	Özel Kanunlarla Kurulmuş Bankalar	Tüm Bankalar
1950	0,14	0,048	0,05
1951	0,14	0,074	0,08
1952	0,13	0,098	0,10
1953	0,14	0,078	0,08
1954	0,16	0,057	0,07
1955	0,13	0,075	0,09
1956	0,09	0,076	0,08
1957	0,09	0,076	0,08
1958	0,07	0,092	0,10
1959	0,11	0,144	0,14
1960	0,13	0,097	0,10

Kaynak: Zeyyat Hatiboğlu, **Türkiye’de Bankacılık**, İstanbul , 1964, s. 95.

Özetle, 1944-1960 arası dönem, inceleme altına alınan bilanço kalemlerinden sermaye, mevduat ve kredi rakamlarının gerek nominal gerek reel olarak yükseliş eğiliminde olduğu bir dönem olarak göze çarmaktadır. Savaş yılları sonrasında özellikle 1953 yılına değin görülen hızlı iktisadi büyüme, kişi başına düşen milli geliri arttırırken, bu durum, başta tasarruf mevduatı olmak üzere banka mevduatlarının yükselmesi sonucunu doğurmuştur. Savaş sonrası yıllarda iktisadi kalkınma açısından öncü sektör olarak seçilen tarım sektörüne tahsis edilen kredilerde bir artış görülmüştür. Canlanan ekonomik faaliyetlerle birlikte artan para-kredi ihtiyacı bankaların plasman artışıyla karşılanmıştır. Bu dönemde artan kamu kesimi finansman ihtiyacı ile birlikte Merkez Bankası kredilerinde de artış gözlemlenmiş, bu husus dönem içerisinde ortaya çıkan yüksek enflasyon olgusunun etmenleri arasında değerlendirilmiştir. Banka karlarında nominal olarak bir artış görülürken, bankaların faaliyetleri sonucunda elde ettikleri karların özsermayelerine oranları görece düşük kalmıştır.

III. 1944-1960 Arası Özel Sektör Bankalarının Kuruluşu

1944 yılı başında Türkiye’de 33’ü ulusal, 9’u yabancı olmak üzere 43 banka faaliyet göstermektedir. II. Dünya Savaşı yılları iktisadi faaliyetler açısından olduğu kadar bankacılık sektörü açısından da durgun bir dönem olarak kalmıştır. Çalışmanın önceki bölümlerinde de değinildiği üzere, savaş yıllarınca gerek devlet kasasında gerekse özel sektör kesiminde toplanan döviz, altın, sermaye birikimi savaş yılları sonrasında ülkenin iktisadi faaliyetlerinin şekillenmesi açısından belirleyicilik arz eden etmenlerden olmuştur. Özel sektörün iktisadi hayatta desteklenmesi anlayışı, kendisini bankacılık sektöründe de göstermiştir. 1944 yılına gelindiğinde, bankacılık sektöründe halihazırda faaliyet gösteren belli başlı bankaların incelenmesi neticesinde, Ziraat Bankası, Sümerbank, Etibank, Emlak ve Eytam Bankası, Denizbank ve Halk Bankası’nın kamu sermayeli mevduat bankaları; İller Bankası’nın kamu sermayeli ihtisas bankası; İzmir Esnaf ve Ahali Bankası, Eskişehir Bankası, Selanik Bankası, Denizli İktisat Bankası, Milli Aydın Bankası, Kocaeli Halk Bankası, Türk Ticaret Bankası, Türkiye İmar Bankası, Türkiye İş Bankası ve Akhisar Tütüncüler Bankası’nın özel sermayeli mevduat bankaları olarak faaliyet gösterdikleri görülmektedir. Özel sermayeli mevduat bankalarının daha çok yerel nitelikli olduğunu, söz konusu bankalar arasında Cumhuriyet’in başında kurulan Türkiye İş Bankası’nın farklı bir konumda bulunduğunu belirtmek gerekir.

1944 yılında Yapı Kredi Bankası’nın kurulması ile başlayan dönem, Türk bankacılık tarihi açısından çok şubeli özel sektör bankalarının faaliyete geçiş dönemi olarak anılmaktadır. Bu yıldan itibaren, ardarda önemli özel sermayeli bankalar faaliyete geçmiş olup, bunların bir kısmı günümüz bankacılık sektörünün de önde gelen bankalarındandır. Bu bölümde, 1944-1960 döneminde kurulan belli başlı özel sektör bankalarına ve dönem sonu itibari ile bilanço büyüklüklerine değinilecektir.

a. Yapı Kredi Bankası

Sermayesinde herhangi bir devlet katkısı bulunmayan Yapı Kredi Bankası, Türkiye'nin özel sermayeli ilk bankalarındandır. Banka, 9 Eylül 1944 yılında Kazım Taşkent tarafından kurulmuş ve özel sektör bankalarının kuruluşuna öncülük etmiştir. Kuruluş sermayesi 1 milyon TL olan Yapı Kredi Bankası, kuruluşunun yedinci yılında T.C. Ziraat Bankası ve Türkiye İş Bankası'ndan sonra Türkiye'nin üçüncü büyük bankası haline gelmiştir.³³

Yapı Kredi Bankası, II. Dünya Savaşı sona ererken halka konut edinme olanağı getirerek tasarrufların bankaya aktarılmasını ve bu tasarrufların önemli bir kısmının mesken, işyeri yatırımı ve diğer yatırımlar olarak kullanılmasını sağlamıştır. 1944 yılı bilançosunda 1,3 milyon TL olan tasarruf mevduatı 1951 yılında 46 milyon TL'ye çıkarak 40 misline yakın bir artış sağlamıştır. Yapı Kredi Bankası, 1950'lerden sonra devletin mali ve politik desteği ile gelişme gösteren Türk bankacılık sistemi içerisinde destek almaksızın faaliyetini sürdürmüştür.³⁴

Bankanın faaliyetleri, yalnızca konut ihtiyacını sağlamakla kalmamış, Kazım Taşkent bankanın kuruluşuyla ve amaçlarıyla ilgili olarak şu ifadeleri kullanmıştır:

“Banka, diğer bankacılık şubelerinde de, ağabey bankaların yanbaşımda yardımcı yerini alacaktır. Faaliyet ve hareket sahaları gittikçe genişlemekte olduğu şüphesiz bulunan iktisadi alemimize şimdiye kadar milli bankalarımızın yapmış oldukları büyük ve verimli hizmetlere, bu banka da, bir kıymet katabilirse, gerçek bir başarı sevinci duyacaktır. Atatürk'ün ve İnönü'nün şahsiyetleri, emelleri ve hamleleri, Türk ideallerinin her sahada sembolleridir. Bize medenî şartlar içinde yaşamayı ilham eden ve hayatı boyunca bunun için uğraşan Atatürk'ün aziz hatırasından ve bütün bu idealleri, emelleri tahakkuk sahasına çıkarma azim ve teşebbüsünün timsali olan İnönü'nün yaratıcılığından kuvvet alarak bu işi kuruyoruz. Vazifelerimizi başarabilmek için, başta Hükümetimiz olmak üzere, bankalarımızın, iktisadi teşekkül ve müesseselerin, matbuatımızın ve

³³ Celal Kargılı - Armağan Akar, **Türkiye’de Bankacılık ve Bankalarımız**, Ankara, 1967, s. 160.

³⁴ Haydar Kazgan, “Yapı ve Kredi Bankası’nın Hızlı Gelişimi: Türk Halkının Tasarruf ile Tanışması”, **Finans Dünyası**, Aralık 1998, Sayı:108, s.113-114.

mevzularımızla ilgililerin yardım ve itimatlarına ihtiyacımız vardır. Bunu esirgemeyeceklerine emin olarak bu çetin yola atılmış bulunuyoruz.”³⁵

Yapı Kredi Bankası’nın ilk şubesi Bahçekapı’da açılmıştır. 1944 yılında 14 personeli bulunan banka 1945 yılında yeni açtığı şubelerle Türkiye’de “semt şubeciliği” akımını başlatmış, 1946 yılında ise şube sayısı bakımından ciddi bir artış göstermiştir.³⁶

Yapı Kredi Bankası’nın belli başlı bilanço büyüklüklerine 1944 ve 1960 yılları itibariyle aşağıdaki tabloda yer verilmiştir:

Tablo 3.19
Yapı Kredi Bankası’nın 1944 ve 1960 Yılları Bilanço Büyüklükleri ve Karlılık Durumu
(Milyon TL)

	1944	Sektör Payı (%)	Grup Payı (%)	1960	Sektör Payı (%)	Grup Payı (%)
Ödenmiş Sermaye	1,2	1	15	40	1	12
Mevduat	6	1	3	816	10	21
Kredi	1	0	2	434	5	19
Kar	-10	0	-1	91	5	19
Aktif-Pasif Büyüklüğü	11	0	3	1.012	5	19

Kaynak: 7129 Sayılı Bankalar Kanunun Hükümlerine Tabi Bulunan Bankalarımızın 1960 Yılı Sonu Bilançoları, www.tbb.org.tr.

Bankanın, dönem içerisinde özellikle 1954 öncesinde, sık sık sermaye artışına gittiği, mevduat ve kredilerdeki ve karlılıktaki payını sürekli arttırdığı görülmüştür.³⁷

Yapı Kredi Bankası, öğretici ve eğitici yayınlar yapmak, sergiler açmak yoluyla çeşitli kültür ve sanat alanında ülke kalkınmasına hizmet etmesinin yanısıra, yüksek tahsil yapan öğrencilerin yabancı ülkelere gitmelerine veya işyeri açmalarına imkan

³⁵ “Yapı ve Kredi Bankası Faaliyete Geçti”, **Cumhuriyet, Ulus, Vatan Gazeteleri**, 10.9.1944.

³⁶ Naci Yılmaz, **1930-1946 Döneminde Türk Bankacılık Tarihi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 186-187.

³⁷ Yüzgün, **a.g.e.**, s. 31 – 85.

verecek faaliyetlerde de bulunmuş, esnaf kredileri, meslek kredileri, teknik staj kredileri ve sağlık kredileri tahsis etmiştir.³⁸

b. Türkiye Garanti Bankası

Türkiye Garanti Bankası 1946 yılında, 103 tüccar ve iş adamının iştirakiyle merkezi Ankara’da olmak üzere özel sermayeli anonim şirket şeklinde kurulmuştur. Bankanın Genel Müdürlük merkezi 1950 yılında İstanbul’a taşınmıştır.³⁹

Bankanın ilk Genel Müdürü Muammer Eriş, bankanın kuruluşu ile ilgili olarak “Bankamız, her çeşit banka muameleleri ile uğraşmaktadır. Sayın halkımızın alıştığı tasarruf hareketlerini hızlandırmaya uğraşacağız. Statümüzde memleketimizin İngiltere ve Amerika ile olan ticari münasebetlerinin inkişafına hizmet etmek gayesi de vardır.” diyerek Garanti Bankası’nın kuruluş amacını ve hedeflerini açıklamıştır.⁴⁰ Bankanın 1946 ve 1960 yılları bilanço büyüklükleri ile karlılık durumuna ilişkin tabloya aşağıda yer verilmiştir:

Tablo 3.20

Garanti Bankası’nın 1944 ve 1960 Yılları Bilanço Büyüklükleri ve Karlılık Durumu
(Milyon TL)

	1946	Sektör Payı (%)	Grup Payı (%)	1960	Sektör Payı (%)	Grup Payı (%)
Ödenmiş Sermaye	3	0	11	15	0.5	6
Mevduat	5	0	1	137	3	4
Kredi	6	0	1	109	1	5
Kar	0	0	0	22	1	5
Aktif-Pasif Büyüklüğü	17	0	1	197	0.9	4

Kaynak: 7129 Sayılı Bankalar Kanunun Hükümlerine Tabi Bulunan Bankalarımızın 1960 Yılı Sonu Bilançoları, www.tbb.org.tr

³⁸ Kargılı - Akar, **a.g.e.**, s. 160.

³⁹ Mustafa Atalay, **Türk Milli Bankacılığı**, Ankara, 1954, s. 140 – 141.

⁴⁰ “Türkiye Garanti Bankası Açıldı”, **Tasvir**, 22.06.1946.

c. Akbank

1948 yılında Adana’da kurulan Akbank T.A.Ş. faaliyetlerine detaylı olarak çalışmanın ileriki bölümünde değinilecektir.

Yukarıda yer verilen ve 1950 öncesinde kurulan 3 banka, kuruluşlarından itibaren Türk özel sektör bankacılığının omurgasını oluşturmuşlardır. Bu dönemde, bu 3 banka haricinde yine özel sermaye ile çok sayıda banka daha kurulmuştur. Bunlar arasında özel sektör girişimciliğinin desteklenmesi maksadıyla kurulan kalkınma bankası niteliğindeki Türkiye Sınai Kalkınma Bankası’na ve diğer belli başlı mevduat bankalarına değinmekte fayda vardır.

d. Türkiye Sınai Kalkınma Bankası

4 Ağustos 1950 tarihinde kurulan Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, 1925 yılında kurulan fakat başarılı ve uzun ömürlü olamayan Türkiye Sınai ve Maadin bankası bir yana bırakılacak olursa, ülkemizde kurulan ilk gerçek kalkınma bankasıdır. Banka, Türkiye’de özel sermaye ile kurulan ilk kalkınma bankasıdır. Bankanın amacı Türkiye’de özel sanayinin kurulmasına ve geliştirilmesine yardım etmek, sermaye piyasasının kurulmasına önderlik etmektir. Bu amaçlar doğrultusunda banka, özel sanayi teşebbüslerine orta ve uzun vadeli krediler vermekte, özel sanayi teşebbüslerine sermaye iştirakinde bulunmakta, yeni sınai teşebbüslerinin kurulmasını desteklemekte, müteşebbislere yatırım projelerinin hazırlanması ve gerçekleştirilmesinde teknik yardım sağlamaktadır.⁴¹

⁴¹ Akgüç, a.g.e., s. 32.

12,5 milyon TL sermaye ile kurulan bankanın faaliyete geçişi, II .Dünya Savaşı sonrasında Türkiye'deki sanayileşme politikasındaki değişikliğe işaret etmektedir. ⁴² Sermayenin yarısı hükümetçe, diğer yarısı Dünya Bankası, Türk bankaları ve yerli sanayiciler tarafından sağlanmıştır. Banka, ödünç şeklindeki yabancı sermayenin özel kesime en işlek şekilde giriş kanalı olmuştur. 1950-1960 döneminde 200 milyon TL civarı kredi veren bankanın tahsis ettiği kredilerden özellikle tekstil, taşımacılık, çanak çömlek, cam ve seramik, yiyecek maddeleri işleme, kimya, makine ve makina parçaları sektörleri yararlanmıştır. Bankanın özel sektörün finansmanına yönelik diğer bir uygulaması da imalat sanayiine sermaye iştiraki şeklinde olmuştur. Bunun yanında banka, Türkiye'de sermaye piyasasının gelişmesine yardımcı olmak görevini de üstlenmiştir. Bankanın bu yöndeki uygulaması, banka portföyünden halka hisse senedi satışı ve özel sanayi kuruluşlarının ihraç edecekleri tahvillerin anapara ve faiz ödemelerini garanti etmek şeklinde olmuştur. ⁴³

e. Diğer Özel Sermayeli Bankalar

Yukarıda adı anılan bankalar dışında, 1948 yılında 5 milyon TL sermaye ile merkezi İstanbul olmak üzere anonim şirket bünyeli Türkiye Kredi Bankası kurulmuştur. Banka, 1966 yılında Türkiye İş Bankası tarafından tasfiye edilmiştir.⁴⁴ Banka, dönem içerisinde gerek iç ticaret gerekse dış ticaretteki tesirlere kapılmış olmakla birlikte müsbet ilerlemeler kaydetmiştir. Banka, 1956 yılı itibari ile şube sayısını 8'e çıkarmıştır.⁴⁵ Bankanın 1960 yılı itibari ile belli başlı bilanço büyüklüklerine aşağıda yer verilmiştir:

⁴² Tezel, **a.g.e.**, s. 333.

⁴³ Eroğlu -Ateş, **a.g.e.**, s. 272 -273.

⁴⁴ Burhan Ulutan, **Bankacılığın Tekamülü**, Ankara, 1957, s. 188.

⁴⁵ Atalay, **a.g.e.**, s. 158 – 162.

Tablo 3.21
Türkiye Kredi Bankası'nın 1960 Yılı Bilanço Büyüklükleri ve Karlılık Durumu
(Milyon TL)

	1960	Sektör Payı (%)	Grup Payı (%)
Ödenmiş Sermaye	13	0.5	6
Mevduat	72	0.8	2
Kredi	76	1	4
Kar	16	0.8	3
Aktif-Pasif Büyüklüğü	149	0.7	3

Kaynak: 7129 Sayılı Bankalar Kanunun Hükümlerine Tabi Bulunan Bankalarımızın 1960 Yılı Sonu Bilançoları, www.tbb.org.tr

1948 yılında kurulan diğer bir özel sermayeli ticari banka Tutum Bankası olmuştur. Merkezi İstanbul'da olmak üzere Tekel Memurları Tasarruf Sandığı mensupları tarafından kurulan bankanın mali kaynakları Türkiye Emlak ve Kredi Bankası'nın⁴⁶ iştirakiyle takviye edilmiştir.⁴⁷ Banka, 1963 yılında Türkiye Emlak Bankası nezaretinde tasfiye edilmiştir. Bankanın 1960 yılı itibari ile belli başlı bilanço büyüklüklerine aşağıda yer verilmiştir:

Tablo 3.22
Tutum Bankası'nın 1960 Yılı Bilanço Büyüklükleri ve Karlılık Durumu
(Milyon TL)

	1960	Sektör Payı (%)	Grup Payı (%)
Ödenmiş Sermaye	10	0.3	3
Mevduat	16	0.3	0.4
Kredi	20	0.3	1
Kar	5	0.2	1
Aktif-Pasif Büyüklüğü	50	0.2	0.9

Kaynak: 7129 Sayılı Bankalar Kanunun Hükümlerine Tabi Bulunan Bankalarımızın

⁴⁶ 1926 yılında Emlak ve Eytam Bankası unvanı ile kurulan banka 1 Eylül 1946 tarihinde Türkiye Emlak Kredi Bankası A.O. unvanını almıştır.

⁴⁷ Ulutan, **a.g.e.**, s. 188.

1960 Yılı Sonu Bilançoları, www.tbb.org.tr

1952 yılında İstanbul’da özel sermaye ile kurulan Doğubank’ın şube sayısı 1956 yılı itibari ile 6’ya çıkmıştır.⁴⁸ 5 Aralık 1961 tarihinde Maliye Bakanlığı Kararı ile 2 Ocak 1962 tarihinden itibaren tedrici tasfiyeye gidilmiştir. Tasfiye işlemlerine Türkiye İş Bankası nezaret etmiştir. Bankanın 1960 yılı itibari ile bilanço rakamlarına aşağıdaki tabloda yer verilmiştir:

Tablo 3.23
Doğubank’ın 1960 Yılı Bilanço Büyüklükleri ve Karlılık Durumu
(Milyon TL)

	1960	Sektör Payı (%)	Grup Payı (%)
Ödenmiş Sermaye	6	0.1	1
Mevduat	40	0.09	1
Kredi	31	0.4	2
Kar	11	0.5	2
Aktif-Pasif Büyüklüğü	62	0.3	2

Kaynak: 7129 Sayılı Bankalar Kanunun Hükümlerine Tabi Bulunan Bankalarımızın 1960 Yılı Sonu Bilançoları, www.tbb.org.tr.

1953 yılında anonim ortaklık olarak Galata’da demir ticaretini geliştirmek maksadı ile kurulan Demirbank, kısa sürede mevduat ve plasmanlarda ilerlemeler kaydetmiştir. Banka, 6 Aralık 2000 tarihinde Bankacılık Denetleme ve Düzenleme Kurulu Kararı ile Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu’na devredilmiştir. Daha sonra, BDDK’nın 11 Aralık 2001 tarihli kararı ile HSBC Bank A.Ş.’ye devredilmiştir. Bankanın 1960 yılı itibari ile bilanço rakamlarına aşağıdaki tabloda yer verilmiştir:

⁴⁸ Atalay, a.g.e., s.199.

Tablo 3.24
Demirbank'ın 1960 Yılı Bilanço Büyüklükleri ve Karlılık Durumu
(Milyon TL)

	1960	Sektör Payı (%)	Grup Payı (%)
Ödenmiş Sermaye	7	0.2	3
Mevduat	31	0.3	0.7
Kredi	19	0.2	0.8
Kar	5	0.2	1
Aktif-Pasif Büyüklüğü	45	0.2	0.8

Kaynak: 7129 Sayılı Bankalar Kanunun Hükümlerine Tabi Bulunan Bankalarımızın 1960 Yılı Sonu Bilançoları, www.tbb.org.tr

1953 yılında özel sermaye ile kurulan İstanbul Bankası, 24 Kasım 1983 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile tüm aktif ve pasifleri ile birlikte Ziraat Bankası'na devrolunmuştur. Bankanın 1960 yılı itibari ile bilanço rakamlarına aşağıdaki tabloda yer verilmiştir:

Tablo 3.25
İstanbul Bankası'nın 1960 Yılı Bilanço Büyüklükleri ve Karlılık Durumu
(Milyon TL)

	1960	Sektör Payı (%)	Grup Payı (%)
Ödenmiş Sermaye	10	0.5	6
Mevduat	28	0.6	1
Kredi	29	0.4	1
Kar	7	0.3	1
Aktif-Pasif Büyüklüğü	59	0.2	1

Kaynak: 7129 Sayılı Bankalar Kanunun Hükümlerine Tabi Bulunan Bankalarımızın 1960 Yılı Sonu Bilançoları, www.tbb.org.tr.

1953 yılında Eskişehir'de Pancar Ekicileri Kooperatifleri tarafından 2,5 milyon TL sermaye ile kurulan Pancar Kooperatifleri Bankası 1955'de Türkiye İş Bankası ve Şeker Şirketinin de iştiraki ile sermayesini 5 milyon TL'ye yükselterek merkezini Ankara'ya nakletmiş ve Şekerbank adını almıştır.⁴⁹ Banka günümüzde de faaliyetini

⁴⁹ Ulutan, a.g.e., s. 188.

sürdürmekte olup, 1960 yılı itibari ile bilanço rakamlarına aşağıdaki tabloda yer verilmiştir:

Tablo 3.26
Şekerbank'ın 1960 Yılı Bilanço Büyüklükleri ve Karlılık Durumu
(Milyon TL)

	1960	Sektör Payı (%)	Grup Payı (%)
Ödenmiş Sermaye	13	0.5	6
Mevduat	61	1	2
Kredi	38	0.4	1
Kar	16	0.8	3
Aktif-Pasif Büyüklüğü	107	0.5	2

Kaynak: 7129 Sayılı Bankalar Kanunun Hükümlerine Tabi Bulunan Bankalarımızın 1960 Yılı Sonu Bilançoları, www.tbb.org.tr.

1953 yılında İstanbul'da özel sermayedarlar tarafından kurulan Türk Ekspres Bank 1962 yılında Buğday Bankası ve Hazine'nin iştiraki ile Anadolu Bankası A.Ş. unvanı ile faaliyetlerini sürdürmüştür. 8 Ocak 1988 tarihinde Türkiye Emlak Kredi Bankası A.O. çatısı altına girmiştir. 1997 yılında Özelleştirme İdaresi'nce Etibank A.Ş.'nin 3'e ayrılarak Etibank A.Ş., Denizcilik Bankası T.A.Ş. ve Anadolu Bankası T.A.Ş. adı altında 3 ayrı özelleştirme işlemine tabi tutulması sonucunda açılan özelleştirme ihalesi kapsamında Anadolu Bankası T.A.Ş.'nin isim ve lisans haklarının Anadolubank A.Ş.'ye devri gerçekleştirilmiştir. Anadolubank, halihazırda bankacılık faaliyetini sürdürmektedir. Bankanın 1960 yılı itibari ile bilanço rakamlarına aşağıdaki tabloda yer verilmiştir:

Tablo 3.27

Türk Ekspres Bank'ın 1960 Yılı Bilanço Büyüklükleri ve Karlılık Durumu
(Milyon TL)

	1960	Sektör Payı (%)	Grup Payı (%)
Ödenmiş Sermaye	6	0.3	3
Mevduat	22	0.2	0.5
Kredi	16	0.2	0.8
Kar	4	0.2	0.8
Aktif-Pasif Büyüklüğü	39	0.1	0.7

Kaynak: 7129 Sayılı Bankalar Kanunun Hükümlerine Tabi Bulunan Bankalarımızın 1960 Yılı Sonu Bilançoları, www.tbb.org.tr.

1955 yılında Çukurovalı pamuk ve pamuklu dokuma üreticilerinin teşebbüsü ile İstanbul'da kurulan Pamukbank 2002'de BDDK Kararı ile banka Tasarruf Mevduatı sigorta Fonu'na devredilmiştir. 2005 yılında ise Halk Bankası A.Ş. ve Pamukbank T.A.Ş. Genel Kurullarının devre dair kararlarının tesciline onay verilmesine karar verilmiştir. 12 Kasım 2004 tarihinde Pamukbank T.A.Ş.'nin Türkiye Halk Bankası A.Ş.'ye fiili devir işlemleri gerçekleştirilmiştir. 17 Kasım 2004 tarihinden itibaren tüm Pamukbank T.A.Ş. şubeleri Türkiye Halk Bankası A.Ş. olarak hizmet vermeye başlamıştır.⁵⁰ Bankanın 1960 yılı itibari ile bilanço rakamlarına aşağıdaki tabloda yer verilmiştir:

Tablo 3.28

Pamukbank'ın 1960 Yılı Bilanço Büyüklükleri ve Karlılık Durumu
(Milyon TL)

	1960	Sektör Payı (%)	Grup Payı (%)
Ödenmiş Sermaye	9	0.5	5
Mevduat	44	0.5	1
Kredi	40	0.06	0.2
Kar	8	0.4	2
Aktif-Pasif Büyüklüğü	79	0.3	2

Kaynak: 7129 Sayılı Bankalar Kanunun Hükümlerine Tabi Bulunan Bankalarımızın 1960 Yılı Sonu Bilançoları, www.tbb.org.tr.

⁵⁰ Ulutan, a.g.e., s. 189,

1944-1960 döneminde kurulan ve dönem sonu itibari ile bilanço rakamlarına yer verilen özel sermayeli bankalar dışında yine özel sermaye ile Niğde Bankası, Muhabank, Göynük Sanayi ve Kredi Bankası, Türk Yapı Bankası, İşçi Kredi Bankası, Buğday Bankası, Raybank, Esnaf Kredi Bankası, Tümsubank, İzmir Halk Sandığı, Çaybank, Sanayi Bankası gibi bankalar da kurulmuştur. Netice itibariyle bu dönem, çok sayıda özel sermayeli bankanın faaliyete geçtiği ve yurt geneline yayıldığı bir dönem olarak göze çarpmaktadır. Bu dönemde kurulan bankalardan Yapı Kredi Bankası, Garanti Bankası, Akbank, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası ve Şekerbank günümüzde de faaliyetlerine devam etmektedirler.

IV. 1944-1960 Döneminde Özel Yasalarla Kurulan Bankalar

1944-1960 arası dönem literatürde özel sektör tarafından kurulan bankaların geliştiği dönem olarak anılmakla birlikte bu dönemde özel kanunlarla kamu bankaları da hayata geçmiştir. Bu bankalar Denizcilik Bankası, Türkiye Vakıflar Bankası ve Türkiye Öğretmenler Bankası'dır.

a. Denizcilik Bankası

1952 yılında 5842 sayılı yasa ile kurulan Denizcilik Bankası devletin deniz ulaşımı alanında teşebbüslerini gerçekleştirmek amacıyla deniz ulaştırmasıyla ilgili hususlarda her türlü banka işlemini yapmaya ve özellikle gemi yapımı, alımı, onarımı ve deniz işletmeciliği yapan gerçek ve tüzel kişilere kısa veya orta süreli denizcilik kredileri açmaya ve her türlü mevduat toplamaya yetkili kılınmıştır. Denizcilik Bankası, denizcilik kredileri dışında da krediler vermiş ve her türlü bankacılık işlemini ifa etmiştir.⁵¹ 1937 yılında kurulan Denizbank'ın devrolunduğu Denizcilik Bankası T.A.O. unvanlı banka 1983 yılında Denizcilik Bankası T.A.Ş. unvanını almıştır. Hükümetin bazı devlet bankalarını birleştirme kararı neticesinde 20 Kasım 1992 tarihli

⁵¹ Akgüç, a.g.e., s. 42.

Bakanlar Kurulu Kararı ile Türkiye Emlak Bankası A.Ş. çatısı altına girmiştir. 1997 başlarında Türkiye Emlak Bankası A.Ş.'den ayrılarak özelleştirilmiş ve Zorlu Holding bünyesine katılmıştır. Banka Denizbank A.Ş. adı altında günümüzde faaliyet göstermektedir. Bankanın 1960 yılı itibari ile bilanço büyüklükleri aşağıda tablolastırılmıştır:

Tablo 3.29

**Denizcilik Bankası'nın 1960 Yılı Bilanço Büyüklükleri ve Karlılık Durumu
(Milyon TL)**

	1960	Sektör Payı (%)	Grup Payı (%)
Ödenmiş Sermaye	268	13	15
Mevduat	92	1	3
Kredi	17	0.2	0.3
Kar	494	25	36
Aktif-Pasif Büyüklüğü	1.548	7	10

Kaynak: 7129 Sayılı Bankalar Kanunun Hükümlerine Tabi Bulunan Bankalarımızın 1960 Yılı Sonu Bilançoları, www.tbb.org.tr.

b. Türkiye Vakıflar Bankası

Türkiye Vakıflar Bankası, taşınır ve taşınmaz mal ve değerler karşılığında kredi açmak, ortaklıklar kurmak veya kurulmuş olan ortaklıklara iştirak etmek, taşınmaz mal – alıp satmak, her türlü bankacılık işlem ve hizmetleri yapmak, Vakıflar Genel Müdürlüğü ile Mülhak Vakıflar İdaresi'nin Bankaya vermede yarar gördüğü gayrimenkulleri ve işletmeleri yönetmek, devam ettirmek ve işletilmeleri için gerekli tüm işlem ve girişimleri yapmak üzere 11 Ocak 1954 tarihli 6129 sayılı yasa ile 50 milyon TL itibari sermaye ile kurulmuştur. Banka sermayesinin %55'i Vakıflar Genel Müdürlüğü'ne, %20'si Mülhak Vakıflara ve %25'i diğer gerçek ve tüzel kişilere ayrılmıştır. Ticaret bankası niteliğindeki Vakıflar Bankası sermaye yapısı bakımından kamu payının ağırlıkta olduğu karma nitelikte bir banka olarak kurulmuştur.⁵² Bankanın hisse senetleri 2005 yılında halka arz edilmiştir. Bankanın 1960 yılı itibari ile bilanço büyüklükleri aşağıda tablolastırılmıştır:

⁵² Akgüç, a.g.e., s. 31.

Tablo 3.30
Vakıflar Bankası'nın 1960 Yılı Bilanço Büyüklükleri ve Karlılık Durumu
(Milyon TL)

	1960	Sektör Payı (%)	Grup Payı (%)
Ödenmiş Sermaye	39	1	1
Mevduat	155	2	4
Kredi	109	1	2
Kar	27	0.9	2
Aktif-Pasif Büyüklüğü	240	1	2

Kaynak: 7129 Sayılı Bankalar Kanunun Hükümlerine Tabi Bulunan Bankalarımızın 1960 Yılı Sonu Bilançoları, www.tbb.org.tr.

c. Türkiye Öğretmenler Bankası

Türkiye Öğretmenler Bankası, 7118 sayılı yasa ile memur ve öğretmenlere konut inşaatı için taşınmaz mal ipoteği karşılığında krediler açmak, Milli Eğitim Bakanlığı merkez ve taşra örgütünde görevli memurlara ait arsalar üzerinde konutlar inşa etmek ve bunları peşin veya ipotek karşılığı, öğretmen ve memurlara satmak veya bu amaçla arsalar ve meskenler satın almak, yapı onarım, taahhüt ve proje işleriyle uğraşmak, yapı malzemesi ve ders aletleri endüstrisi kurmak ve ticaretini yapmak ve bu amaçla ortaklıklar oluşturmak veya kurulmuş ortaklıklara katılmak ve diğer bütün bankacılık işlemleriyle uğraşmak üzere 1959 yılında kurulmuştur.⁵³ Merkezi Ankara olacak şekilde kurulan banka, merkezini 1985'de İstanbul'a taşınmıştır. Banka, 2 Mayıs 1992 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile Türkiye Halk Bankası A.Ş.'ye devredilmiştir. Bankanın 1960 yılı itibarı ile bilanço büyüklükleri aşağıda tablolatırılmıştır:

⁵³ Akgüç, a.g.e., s. 31.

Tablo 3.31

**Türkiye Öğretmenler Bankası'nın 1960 Yılı Bilanço Büyüklükleri ve Karlılık Durumu
(Milyon TL)**

	1960	Sektör Payı (%)	Grup Payı (%)
Ödenmiş Sermaye	16	1	1
Mevduat	6	0.07	0.02
Kredi	5	0.08	0.1
Kar	2	0.09	0.1
Aktif-Pasif Büyüklüğü	37	0.2	0.3

Kaynak: 7129 Sayılı Bankalar Kanunun Hükümlerine Tabi Bulunan Bankalarımızın 1960 Yılı Sonu Bilançoları, www.tbb.org.tr.

V. 1944-1960 Döneminde Bankacılık Sektörü ile İlgili Yasal Çerçeve

Türkiye’de 1944-1960 dönemi içerisinde iki farklı Bankalar Kanunu yürürlükte bulunmuştur. Bunlardan birincisi 01.06.1936 tarihli 2999 sayılı Bankalar Kanunu ile 23.06.1958 tarih ve 7129 sayılı Bankalar Kanunu’dur. 7129 sayılı Bankalar Kanunu’na geçmeden önce dönem içerisinde mevcut 2999 sayılı kanunda ve 2279 no.lu Ödünç Para Verme İşleri Kanunu’da yapılan bazı değişikliklere değinmek yerinde olacaktır.

a. 5841 Sayılı Kanun

1933 tarihli Ödünç Para Verme İşleri Kanunu, 10 Ağustos 1951 tarihli 5841 sayılı kanun ile tadil edilmiştir. Söz konusu kanun 15 Ağustos 1951 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanun ile, “*ödünç para verme işlemlerinde %7’den fazla faiz almak yasaktır. Ancak açık kredi şeklindeki muamelelerde %9’a kadar (9 dahil) faiz alınabilir.*” esası getirilmiştir. Kabul edilecek mevduata ilişkin düzenlemelerde de bulunan kanun ile azami faiz hadleri aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

- Vadesiz mevduat ile 3 aya kadar vadeli mevduata 2,50
- 3 aydan 6 aya kadar vadeli mevduata 2,75

- 6 aydan 1 seneye kadar vadeli mevduata 3
- 1 sene vadeli mevduata 3,50
- 1,5 sene ve daha fazla vadeli mevduata 4⁵⁴

b. 6112 Sayılı Kanun

6112 sayılı kanun 2199 sayılı Bankalar Kanunu'na ek olarak 03.07.1953 tarihinde kabul edilmiş ve 10.07.1953 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanmıştır. Kanun ile Bankaların 2199 sayılı kanunun 26. maddesi gereğince tesis edecekleri %20 oranındaki mevduat munzam karşılıklarının Amortisman Sandığı hesabına Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'na nakden yatırmakla mükellef oldukları, Amortisman Sandığı'nın ise hesabına yatırılan karşılıklara mukabil bankalara;

- Vadesiz ve bir seneye kadar vadeli olarak kabul ettikleri mevduata takabül eden kısımlar için %3,
- Bir sene ve daha fazla vadeli mevduata tekabül eden kısımlar için %4 faiz ödeyeceği esasları getirilmiştir.⁵⁵

c. 7129 Sayılı Bankalar Kanunu

4 Ağustos 1958 tarihinde açıklanan istikrar kararlarının öncesinde 23 Haziran 1958 tarihinde 22 yıldır yürürlükte olan 2999 sayılı Bankalar Kanunu'nun yerini alan 7129 sayılı Bankalar Kanunu kabul edilmiş ve 2 Temmuz 1958 tarihli Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.⁵⁶ Kanunun bazı maddeleri kanunun yayınlandığı tarihte, diğerleri ise 2 Ekim 1958'de uygulamaya konmuştur. Kanun gerekçesinde ortaya konulan "*bankacılık*

⁵⁴ Ödünç Para Verme İşleri Kanununun Bazı Maddelerini Değiştiren 3399 sayılı Kanunun 1. Maddesinin Değiştirilmesi ve Bu Kanuna İki Madde İlavesi ve 2279 Sayılı Kanunun 17. Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında 5841 no.lu Kanun, **T.C. Resmi Gazete**, 10.08.1951, Sayı:7885, Madde: 3

⁵⁵ 2999 Sayılı Bankalar Kanununa Ek Kanun, Kanun No:6112, **T.C. Resmi Gazete**, 03.07.1953, Sayı: 8454, Madde: 1

⁵⁶ 7129 Sayılı Bankalar Kanunu, T.C.Resmi Gazete, 02.07.1958, Sayı: 9944.

bugün ulaştığı tekamül safhasında yalnız ortakların menfaatini istihdaf eden alelumum ticaret şirketlerinden farklı bir mahiyet iktisab eylemiştir. Bu bakımdan, iktisadi hayattaki yeri ve ehemmiyeti gittikçe artan bu müesseseler için idare ve murakabelerindeki demokratik esaslar ve temsil ettikleri sermaye kudreti ile anonim şirketler, bankaların bünye ve fonksiyonları ile en iyi tarzda imtizaç edebilecek şirket şekli olarak görülmektedir.” şeklindeki görüş yeni kanunun içeriğini de yansıtmaktadır.⁵⁷

7129 sayılı Bankalar Kanunu, kendisinden önce uygulamada bulunan 2999 sayılı Bankalar Kanunu ile 2243 sayılı Mevduatı Koruma Kanunu’ndan farklı bir anlayışla hazırlanmıştır. Söz konusu kanunlarda bankalara aşırı müdahalelerden kaçınılırken, 7129 no.lu kanunda yeni kamusal düzenlemeler yapılmaktadır. Yeni Bankalar Kanunu, *“yalnızca banka alacaklılarının yararlarının korunması ile yetinmemekte, aynı zamanda belirli bir ekonomi politikasının yürütülmesine de yardımcı olmaktadır Bu suretle devletin bankalara müdahalesi yalnızca ‘koruyucu’ değil, aynı zamanda ‘yön verici’ bir karakter de taşımaktadır.”*⁵⁸

Nitekim, Türkiye’de özellikle dönem içerisinde yaşanan yüksek enflasyon olgusuyla da gelişen özel bankacılık, mevcut 2999 sayılı kanun hükümlerine dayanılarak etkili bir biçimde denetim altına alınamamış, bu durum, 2999 sayılı kanunun noksanlıklarının daha iyi anlaşılacak yeni bir bankalar kanununa duyulan ihtiyacı şiddetlendirmiştir. Bankacılığın tamamen bir ticari faaliyet olmayıp, kamu düzeni ve menfaatiyle sıkı sıkıya bağlı olduğu esastan hareketle, banka faaliyetleri kamu yararına uygun ve ulusal ekonominin gelişmesine hizmet edecek şekilde düzenlenmeye çalışılmıştır. Bu amaçla kanun, iki grupta toplanabilecek önemli hükümler getirmiştir. Birinci grup hükümler, mevduat sahiplerini korumak, onların haklarını güvence altına

⁵⁷ Abdullah Taşcıoğlu, **Cumhuriyet Dönemi Bankalar Kanunu ile İlgili Yasal Düzenlemeler**, İstanbul, 1998, s. 43.

⁵⁸ Tezer Öcal, **Para Teorisi**, Ankara, 1978, s. 119.

almak, ikinci grup hükümler ise bankaların kredi politikalarını ülkenin genel iktisadi çıkarlarına yararlı olacak şekilde düzenlemeye yönelik olmuştur.⁵⁹

Mevduatın korunması ve bankaların güvenine ait hükümler iki bölümde düşünülmüştür.

- Mevduatın doğrudan korunması: Tasarruf mevduatı sahipleri, mevduatlarının %50'si oranında ayrıcalıklı alacaklı olduğu gibi, mevduat sahiplerinin mevduatlarını diledikleri anda çekmelerinin sınırlandırılmayacağı esası kabul edilmiştir.
- Mevduatın dolaylı korunması: Bankaların kuruluşlarına, kurucuların ve yöneticilerin ciddiyet ve itibarına, hisse senetlerine, sermayelerinin miktarına ve kullanımına, bankaların şube adetlerinin ve açılışlarının belli esaslara bağlanmasına, kanuni karşılık oranlarının ayarlanmasıyla korunan ve bankanın kısa vadeli borçlarını karşılama yeteneği gösteren likidite oranlarına, tasarruf mevduatı ile bankaların sermayeleri arasında muayyen oranların konulması ve banka sermayelerinin en az miktarlarını belirtmesine, bankaların iştiraklerine açacakları kredileri azami hadlerle sınırlayan risk dağıtım oranlarına ait hükümler ile mevduat dolaylı yoldan korunmuştur.⁶⁰

Bunun yanında, 7129 sayılı kanun ile Bankalara hususi murakıp tayini, devir ve birleşme izni, faaliyetin tatili, tasfiye ve iflasa ilişkin yeni ve ayrıntılı düzenlemeler getirilmiştir.

⁵⁹ Akgüç, **a.g.e.**, s. 44 – 45.

⁶⁰ Öcal, **a.g.e.**, s. 27-28.

VI. Türkiye Bankalar Birliği'nin Kuruluşu

1958 yılında “bankacılık mesleğinin gelişmesi, bankalar arasında dayanışmanın sağlanması ve haksız rekabetin önlenmesi” amacıyla Türkiye Bankalar Birliği kurulmuştur. Tüzel kişi statüsünde olan Türkiye Bankalar Birliği'nin kuruluşu ile ilgili kararlar 7129 sayılı Bankalar Kanunu'nda yer almıştır.⁶¹ Türkiye Bankalar Birliği'nin amacı Kanunda, “*bankacılık mesleğinin inkişafı, bankalar arasında tesanüt temini ve haksız rekabetin bertaraf edilmesi maksadiyle gerekli kararları ittihaz ve tatbik etmektir*” şeklinde belirtilmiştir. Kanuna göre, Türkiye’de faaliyette bulunan bütün Bankalar, bu Birliğe üye olmaya ve birliğin nizamname hükümlerine uymaya ve alacağı kararları tatbik etmeye zorunlu kılınmışlardır.⁶²

Türkiye Bankalar Birliği ana nizamnamesine göre Birlik, yukarıda anılan amacın gerçekleştirmesini teminen,

- Bankacılık mesleğini geliştirmek amacıyla her türlü tedbirleri almak,
- Bankalar arası münasebetlerde mesleki dayanışmayı kuvvetlendirmek,
- Üyeleri arasında haksız rekabeti bertaraf etmek için gerekli tedbirleri almak ve uygulamak,
- İç ve dış ilişkilerde Türk bankacılığını temsil etmek,
- Memleket içinde ve dışında bankacılık hareketlerini ile ilgili bilgileri üyeleri ile paylaşmak,
- Ulusal tasarrufun teşviki için gerekli faaliyetlerde bulunmak ve yetkili mercilere teklifler yapmak,
- Bankalar arasında çıkabilecek uyuşmazlıklarda, tarafların talebi ile hakem tayin etmek ve hakemlik yapmak,

⁶¹ Akgüç, a.g.e., s. 48.

⁶² 50. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türk Bankacılık Sistemi, Yayın No:262, Kasım 2008, s. 7.

- Banka mensuplarına ait sosyal yardım mevzularını tetkik ile üyelerine tavsiyelerde bulunmak,
- Bankalar Kanununun kendisine verdiği görevleri ifa etmek

ile yükümlü kılınmıştır.⁶³

VII. 1944-1960 Arası Bankacılık Sektörünün Günümüz Bankacılık Sektörü ile Karşılaştırılması

1944-1960 arası dönem, yukarıda da değinildiği üzere, özel sektör bankalarının oluşum yılları olarak anılır. Bu dönemde, 3'ü özel yasalarla olmak üzere toplam 29 banka faaliyete geçmiş, bunlardan 26'sı özel sermaye ile kurulmuşlardır. Dolayısıyla, 1944-1960 arası dönemi günümüz bankacılık sektörünün de oluşum yılları olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır. Son yıllarda, bankacılık sektörümüze yabancı sermayenin yoğun girişi olmuş, yabancı sermayeli bankaların bankacılık sektörümüzdeki ağırlığının arttığı gözlemlenmiştir. 1944-1960 döneminde kurulan bankalardan Yapı Kredi Bankası, Garanti Bankası, Akbank, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası ve Şekerbank günümüzde de faaliyetlerini sürdürmektedirler.

Türkiye'de 1960 yılı itibari ile bankacılık sektörümüzde 13 özel kanunlarla kurulmuş kamu bankası, 6 yabancı banka, 40 özel sermayeli yerel/ulusal nitelikli banka olmak üzere toplam 59 banka faaliyet göstermekteydi.⁶⁴ 2008 yıl sonu itibariyle ise bankacılık sektörümüzdeki banka sayısı 45'tir. Bunlardan 32'si mevduat bankası, 13'ü kalkınma bankası olup, mevduat bankalarının 3'ü kamu sermayeli, 11'i özel sermayeli, 17'si yabancı banka niteliğindedir. 1 bankanın ise Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu bünyesinde bulunduğu görülmüştür. Dolayısıyla, toplam banka sayısında ve kamu sermayeli banka sayısında bir gerileme, özel ve yabancı sermayeli banka sayısında ise bir artış gözlemlenmiştir.

⁶³ Taşcıoğlu, **a.g.e.**, s. 162.

⁶⁴ Türkiye Bankalar Birliği 1960 Yılı Banka Bilanço Verileri , www.tbb.org.tr

1944-1960 yılları arasında dönem başında 405, dönem sonunda 1.759 olan bankacılık sektörü şube sayısı yıllık ortalama 340 düzeyindedir. 2008 yıl sonu itibariyle bankacılık sektörü şube sayısı 8.790 seviyesine yükselmiştir. 1950-1960 döneminde ortalama 18.542 personel istihdam eden bankacılık sektörü, 2008 yılı itibari ile 171.598 personeli istihdam etmektedir.⁶⁵

1944-1960 arası bankacılık sektöründe 2.8 milyar TL olarak oluşan mevduat ortalaması 2008 sonu itibari ile 291 milyar TL'ye ulaşmıştır. Krediler hacminin ise ilgili dönemde yıllık 3,8 milyar TL'lik ortalamadan 2008 yıl sonu itibari ile 258 milyar TL'ye ulaştığı görülmüştür.⁶⁶

1944-1960 arası döneminde bankacılık sektörü ile günümüz bankacılık sektörünün belli başlı rakamlarına aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

Tablo 3.32
1944-1960 / 2008 Bankacılık Sektörü Görünümü

	1944	1960	1944-1960 Ortalama	2008
Banka Sayısı	43	59	49	45
Şube Sayısı	405	1.759	947	8.790
Personel Sayısı ⁶⁷	-	30.922	20.946	171.598
Ödenmiş Sermaye (Milyon TL)	227	2148	965	36.936
Mevduat (Milyon TL)	496	7.103	2.806	291.453
Kredi (Milyon TL)	361	9.640	3.807	258.493
Kar (Milyon TL)	26	278	179	12.774

Kaynak: Arslan Yüzgün, **Türk Banka Sistemi (1923 -1981)**, İstanbul, 1982, s. 27-180; Türkiye'de Bankacılık Sistemi Aralık 2008, www.tbb.org.tr.

Özetle, 1944-1960 arası dönem çok şubeli özel sektör bankalarının hayata geçtiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde 26 özel sektör bankası kurulmuş, bu bankaların

⁶⁵ Türkiye'de Bankacılık Sistemi, Banka, Şube ve Personel Sayıları Aralık 2008, www.tbb.org.tr

⁶⁶ Türkiye'de Bankacılık Sistemi, Aralık 2008, www.tbb.org.tr

⁶⁷ 1950 öncesi personel sayısı rakamlarına ulaşamadığından dolayı, personel sayısı ortalaması 1950-1960 dönemi için hesaplanmıştır.

kuruluşunda II. Dünya Savaşı yıllarında özellikle toprak sahipleri ve tüccar sınıfta olmak üzere özel kesimde sağlanan birikimin bankacılık sektörüne girişi önemli bir etmen olmuştur. Dönemin iç ve dış koşulları ise özel kesimin yalnızca bankacılık sektöründe değil iktisadi hayat içerisinde gelişip büyümesi için halihazırda elverişli bir ortam doğurmuştur. Günümüz bankacılık sektörünün önde gelen bankalarından Yapı Kredi Bankası'nın kuruluşuyla başlayan dönem içerisinde, birçok özel sermayeli banka kurulmuştur. Yeni kurulan bankaların ülke içerisinde şube ağlarını güçlendirmeleri sonucu yerel bankaların tasfiyesi süreci hızlanmıştır.

Bu dönemin başında yaşanan müsbet gelişmelerin etkisiyle milli gelirin hızlı artışı ile birlikte mevduat hacminde artış görülmüş, eş zamanlı olarak hızlı ekonomik kalkınma maksadıyla para ve krediye duyulan ihtiyaç kredi hacmini yükseltmiştir. Kamu açıkları genel itibariyle Merkez Bankası kredileri ile kapatılmaya çalışılmış, söz konusu durum yüksek enflasyon olgusunun hazırlayıcılarından olmuştur.

Bu dönemde kurulan özel sektör bankalarının yanısıra özel kanunlarla kurulan 3 kamu bankası da hayata geçmiştir. Kurulan bazı özel sektör bankalarının kısa ömürlü olması ve özellikle 1960 sonrasında birçok bankanın tasfiye olması sektördeki hızlı gelişmeye karşın sıhhsizliğe ve denetimsizliğe işaret etmektedir. Sektör üzerindeki denetim zaafiyeti, 1958 yılında yürürlüğe giren 7129 sayılı Bankalar Kanunu ile giderilmeye çalışılmış, aynı yılda bankacılık mesleğinin gelişmesi, bankalar arasında dayanışmanın sağlanması ve haksız rekabetin önlenmesi amacıyla Türkiye Bankalar Birliği hayata geçirilmiştir.

Günümüzde dünyanın önde gelen bankacılık sektörleri ile karşılaştırıldığında hacmen oldukça geride kaldığı görülen ancak büyük bir potansiyeli haiz bankacılık sektörümüz, özel kesim bankalarının sektör içindeki ağırlığı ve gelişimleri bakımından kökenlerini 1944-1960 arası dönemde bulundurmaktadır. Özel sektör bankalarının gelişme olanağı bulduğu bu dönem, siyasi ve iktisadi açıdan bir kırılım noktası olan 27

Mayıs 1960 askeri müdahalesi ile birlikte son bulmuş, nitekim 1960 sonrasında liberal iktisat politikalarının yerini devletin ekonomiye müdahalesinin arttığı iktisat politikaları ve planlı kalkınma modeli almıştır. Bankacılık sektörü de, 1960 sonrasında önemli ölçüde devlet kontrolünde kalmıştır. 1944-1960 arası dönemin, günümüz bankacılık sektörü açısından önemi, bir bakıma, halihazırda bankacılık sistemimizin önde gelen özel sektör bankalarından olan Yapı Kredi Bankası, Garanti Bankası ve Akbank'ın bu dönemde faaliyete geçmiş olmalarında yatmaktadır.

4. BÖLÜM :

1948-1960 DÖNEMİNDE AKBANK T.A.Ş.

Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte devlet sermayesi veya sermaye desteği ile bir dizi önemli banka faaliyete geçmiştir. 1929 Dünya ekonomik krizi ülkede devletçilik politikalarının uygulanmasını gerekli kılmış, bu dönemde devlet eliyle yine önemli bankalar kurulurken özel bankacılığın kurulması ve gelişmesini özendirici bir düzenleme yapılamamıştır. Ancak, 1940'lı yıllardan sonra özel girişim bankacılığı, tamamen özel sermaye ile kurulan Yapı ve Kredi Bankası'nın kuruluşu ile başlamıştır. Tezin bu bölümünde, Yapı ve Kredi Bankası'nın kuruluşuyla başlayan “özel sektör bankaları döneminde” faaliyete geçen ve günümüz bankacılık sektörünün en önde gelen bankalarından olan Akbank T.A.Ş.'nin 1948-1960 dönemindeki faaliyetlerine değinilecek, bankanın şube sayıları, personel sayıları ve bilanço rakamları baz alınarak bankanın dönem içerisindeki gelişim çizgisi incelenecektir.

1948 yılında kurulan bankanın gerek iktisat tarihi gerekse Türk bankacılık tarihi bakımından bir kırılım noktası teşkil eden 1960 yılına değin gelişimini hızlı bir biçimde gerçekleştirdiği, şubeleşme atılımını yaparken mevduat ve plasman hacmini de arttırdığı görülmüştür. Bankanın gelişimi 1960 yılı sonrasında da hızla devam etmesine karşın faaliyetlerinin incelenmesine konu edilen dönem, Türk bankacılık tarihi ile paralel olarak 1948-1960 arası olarak belirlenmiştir. Nitekim, 1960 yılı sonrası dönem bankacılık kesiminin izlenen iktisat politikaları ile uyumlu olarak devlet kontrolünde kaldığı, ticaret bankalarının kuruluşuna sınırlamalar getirildiği bir dönem olmuştur.

I. Akbank'ın Kuruluşu

Akbank'ın kuruluşu 1948 sonrası ekonominin yeni olanaklar elde ettiği ve yeni fonlara ihtiyaç duyduğu bir ortamda gündeme gelmiştir. Bu dönemde, Adana, sanayi ve tarımsal alanda gelişme eğilimi taşıyan en önemli bölgeler arasındaydı. Tarıma dayalı bu

bölgede, Kayseri’den gelen birkaç müteşebbisin Adanalı çiftçilerle işbirliği yapmasıyla sanayileşme başlamıştı. Adana’nın pamuk üretimi ve ticareti bu işbirliği sayesinde çok kısa bir sürede gelişme göstermişti. Adanalı ve Kayserili işadamlarının güçbirliği ile yeni tesisler ortaya çıkmış, bölgenin dokuma üretimi ülkenin ihtiyacının büyük bir kısmını karşılayabilecek düzeye ulaşmıştı.¹

Bu dönemde, Adana’daki hızlı gelişme ve sanayileşme finansal bir kurumun gerekliliğini ortaya koymuştur. Nitekim Adanalı ve Kayserili müteşebbislerin güçbirliği içerisinde Çukurova bölgesinde kurmaya giriştikleri dokuma sanayinin finansman sorununu çözmek gerekmiştir. Bölgede sanayileşmenin başını çeken Ömer Sabancı, Bekir ve Ahmet Sapmaz, Nuri Has, Behice Naci Yazgan, Mustafa Özgür ve İbrahim Tekin aileleri 1948’de biraraya gelerek 83 kişilik bir kurucu meclisle Akbank’ı kurmaya karar vermişlerdir. Bankanın esas mukavelesi Bakanlar Kurulu’nun 12 Aralık 1947 tarih ve 3/6710 sayılı kararı ile Ticaret Bakanlığı’nın onayından geçmiştir. Dosya, Adana 3. Asliye Ticaret Mahkemesi yoluyla Adana Ticaret ve Sanayi Odası’na ulaşmış ve Oda’nın 27 Aralık 1947 tarih ve 910 sayılı tescil kararı Adana’da çıkan 30, 31 Aralık 1947 ve 1 Ocak 1948 tarihli Türkgözü gazetesiyle ilan edilerek formaliteler tamamlanmıştır. Böylelikle, merkezi Adana olmak üzere anonim ortaklık şeklinde Akbank’ın doğuşu gerçekleşiyordu.²

Akbank’ın ilk idare meclisi 15 Ocak 1948 tarihinde toplanmıştır. İdare meclisini oluşturan 7 üyeden 6’sının katılımıyla gerçekleştirilen idare meclisinde, ilk olarak başkan ve başkan vekilliği seçimleri yapılmış, Ziya Kurttepelî başkan ve Alber Diyar başkan vekilliğine getirilmiştir. Bu idare meclisinde, 83 kurucu ortak, ortaklık ana mukavelesini hazırlayarak yasaların gerekli kıldığı sermaye iştirak taahhütnamesini ve ortakların imza sirkülerlerini imzaya açmıştır. Kurucu ortaklar arasında bulunan Mustafa Özgür, Ömer Sabancı, Ahmet Sapmaz ve Mahmut Has, yasal merciler karşısında

¹ Zafer Toprak, **Bir Geleceğin Geçmişi**, İstanbul, 1998, s. 21.

² **Akbank T.A.O. Esas Mukavelesi**, 27.12.1947, s. 34.

temsilci olarak seçilmişlerdir. Karar defterinde, “*yapılan tetkikat neticesinde anonim ortaklık halindeki Bankamızın kuruluşunun tamamlanmış, Bankanın küşadı ile işe başlamasına kanuni herhangi bir engel kalmamış olduğu ve bütün kanuni formalitelerin yerine getirilmiş bulunduğu görülmüştür*” denilerek İdare Komitesi seçimi yapılmış, asli komite üyeliklerine Alber Diyar ve Faik Eker, yedek komite üyeliklerine ise Özcan Özler ve Hadi Gökpınar getirilmiştir. ³

16 Ocak 1948’de toplanan idare meclisinde ise Ziya Alaçam Umum Müdürlüğe, Talat Kezer, Şeref Orçun ve Cemil Demirel bankanın mutahassıslıklarına atanmışlardır. Aynı tarihli kararda, “ihbarlı vadeli hesaplara”, “küçük cari ve vadesiz hesaplara” ve “banka memurları tevdiatı”na verilecek faizler de belirlenmiştir. İki yıl ve daha fazla vadeli ve ihbarlı hesaplar için %6, vadesiz hesaplar için ise %3,5 faiz oranı belirlenmiştir. Reklam ve çekiliş giderleri bankanın gündeminde yer alan diğer hususlar olmuştur. ⁴ Kuruluş aşamasında Akbank bu tür giderleri olabildiğince düşük tutmaya geyret etmiştir.

Akbank’ın açılış töreni 30 Ocak 1948 tarihinde Adana’da yapılmış, açılış töreni için Başkan Ziya Kurttepli, üye Hadi Gözpınar ve Genel Müdür Ziya Alaçam görevlendirilmiştir. Açılışta ziyaretçilere bankanın 1948 yılı ikramiye programına ilişkin broşür ve el ilanlarının dağıtılması öngörülmüştür. Netice itibariyle, 30 Ocak 1948 tarihi itibariyle 5.700.000 lira sermaye ile özel kişiler tarafından kurulmuş yerel bir banka hayata geçmiştir. Akbank’ın kuruluşu sırasında, ortakların hisse oranları, Nuri Has (%15), Hacı Ömer Sabancı (%15), Nuh Naci Yazgan (% 15), Mustafa Özgür (%15), Ahmet ve Bekir Sıpmaz (%15) ve Seyit Tekin (%5) şeklindeydi. Hisselerin %80’i kurucu ortaklar tarafından paylaşıldıktan sonra, Adanalı işadamları için %10, İstanbullu işadamları için de yine %10’luk kota ayrıldı. Dolayısıyla, %20’lik hissenin itibarlı iş

³ Akbank T.A.O. İdare Meclisi Karar Defteri, 15.01.1948.

⁴ Akbank T.A.O. İdare Meclisi Karar Defteri, 16.01.1948.

adamlarına satılması uygun görüldü. Neticede, Kayserili, Adanalı ve İstanbullu 83 işadami bankanın kurucu ortakları heyetinde yer aldı.⁵

Akbank'ın kuruluşu, bankanın kurucu ortaklarından Hacı Ömer Sabancı'nın oğlu Sakıp Sabancı'nın anılarında aşağıdaki şekilde anlatılmaktadır:

“Babam, harp sonunda işlerin gelişeceğini görmüş, kendi sınırlı imkanlarının da ortaklarının gücünün yetmeyeceğini anlamıştı. O yıllarda üstüste kurulan iki banka, Yapı Kredi ve Garanti bankaları, Hacı Ömer'in gözlerini açmıştı. ‘Bizim de bir bankamız oldu mu, yeni büyük işlere sermayeyi nereden bulacağız diye dolanıp durmayız’ diyordu. Milletin eli para tutmaya başlamıştı. Parasını emniyetle saklayacak yer arayanlar, üste aldıkları faizi kar sayıyorlardı. Oysa paranın piyasası gittikçe değer kazanıyordu. Düşük faizle aldığı parayı iyi işlerde kullanıp, iyi de kar etme imkanı vardı. Fakat Hacı Ömer'in bunu ortaklarına anlatabilmesi kolay değildi. Ortaklar tutucu insanlardı. Babamın ‘bir banka kuralım’ fikri o günlerde biraz ‘fantazi’ karşılanıyordu. O zamanki ortağı Nuri Has bu fikre karşı çıkıyor. Bu yüzden banka 1944-1945’lerde kurulamıyor. Babam, banka işini içine iyice sindirdiğinden, devamlı olarak Ziraat Bankası Adana Şubesi’nin o zamanki müdürü Ziya Alaçam’ı ziyaret ediyor. Onunla bu fikri tartışıyor. En sonunda sözü, ‘Bak Ziya Bey, geliyorsan gelirsın, yoksa biz bu bankayı kendimiz de kurarız’a getirip bağlıyor. Akbank ilk kurulduğunda babam beş arkadaşı ile birlikte yüzde 15’erlik paya sahipti: Hacı Ömer, Nuh Naci Yazgan, Nuri Has, Ahmet ve Bekir Sapmaz kardeşler, Mustafa Özgür ve Seyit Tekin bankanın kurucuları ve ortaklarıydılar. Akbank tek şube olarak 30 Ocak 1948 tarihinde Adana’da hizmete açıldı. İlk İdare Meclisi Reisi Ziya Kurtepelı, ilk Genel Müdürü Ziya Alaçam’dır. Kuruluştan iki yıl sonra Seyit Tekin’in oğullarından İbrahim Tekin İdare Meclisi Reisi oldu. 1962 yılında Ahmet Dalı gelinceye kadar 11 yıl bu görevde kaldı. ‘Ak’ adı iki nedenle seçilmiş, ‘Adana’daki Kayserililer’ kelimelerinin ilk harfleri olduğu için ve altı arkadaşın da varlıklarının kaynağı olan pamuğu temsil eden bir kelime olduğu için. 1948’de bankayı kurarken babamın serveti 5 milyon lira civarında hesaplanabilir. Atatürk Caddesi’nde bir evimiz vardı. Yeni çırçır fabrikası ve iplik fabrikasında Sapmazlarla ortağız. Yağ fabrikasında yedi ortağız. O anda Akçakaya’dakiler dışında çiftliğimiz, toprağımız yok. Babam ayrıca ticaretle meşgul, yazıhanesi ve dükkânı da kendi mülkü. Bankayı kurarken 800 bin lira verdi ve yüzde 15 hisse ahibi oldu. Banka kurulup çalışmaya

⁵ Akbank T.A.O. Esas Mukamevelesi, 27.12.1947, s. 2-3.

başladıktan sonra 1953 yılında ortaklar birleşip babamı saf dışı bıraktılar. Çok üzüldü. Babam bir işe el attı mı, o iş büyüsün, sermayesi, ihtiyat akçesi, sevki idaresi, kadrosu güçlü olsun isterdi. Karı çoğaltmak ve kardan pay almaktan başka bir şey düşünmemek babama göre değildi. Kendisine cephe alındığını görünce, hisse çoğunluğunu ele geçirinceye kadar didi."⁶

Akbank İdare Meclisi ilk kredi kullandırımını 5 Ocak 1948 tarihinde tasdik etmiştir. Böylelikle, Toroslar T.A.O.'ya 285.000 TL, Cümalî Öztürk ve Mustafa Koçak'a 200.000 TL, Milli Mensucat T.A.O. ve Türk Nebati Yağlar A.O.'ya 285.000 TL teminatlı, Abdullah Durdu, Mustafa Şengün ve İsa Şakir Akdoğan'a 10.000 TL, Osman Altıkulaç, Sülyeman Özerdil, Abdulkadir Azınç, Salih İlhami ve Abdullah Aktan'a 5.000 TL, Salamon Gilodo'ya 15.000 TL açık kredi kullandırımı kabul görmüştür. 9 Ocak 1948 tarihinde ise Ömer Sabancı, Bekir Sapmaz, Ahmet Sapmaz ve Mehmet Sabancı 285.000 TL'lik, Mustafa Sürmeli, Ömer Pehlivan ve Asım Özbilen ise sırasıyla 10.000 TL, 5.000 TL ve 7.000 TL'lik açık kredi kullanmışlardır. ⁷

4 Şubat 1948 tarihinde Ziya Alaçam ve mutahassıslar dışında Suphi Uysal, Salih Sezginsoy, Şadi Önortaç, Orhan Dörter, Sadettin Atabey, Faik Erkin ve Suphi Ükül isimli bankanın kuruluş çalışmalarında da görev almış 7 memur sırasıyla 500 TL, 400 TL, 375 TL, 350 TL, 275 TL, 275 TL ve 225 TL maaş ile bankada daimi olarak görevlendirilmişlerdir. ⁸

Umum Müdür Ziya Alaçam, Nisan 1948'de Ankara'ya gönderilmiştir. Zira, bankanın ticari işlerini yürütebilmesi için muhabir şubelere ihtiyacı bulunmakta idi. Öte yandan, reeskont olanaklarının da genişletilmesi gerekiyordu. Merkez Bankası'na saptanan ve Mersin Şubesi'ne tebliğ edilmiş bulunan reeskont kredilerinin artırılması olanaklarının araştırılacak, Garanti Bankası ile bankanın şubelerin bulunduğu Ankara, İstanbul ve İzmir'de yürütülecek tüm işlemlerin belirli bir ücret karşılığı yapılması

⁶ Sakıp Sabancı, **Bıraktığım Yerden Hayatım**, İstanbul, 2004, s. 109-111.

⁷ Toprak, **a.g.e.**, s. 31.

⁸ Akbank T.A.O. İdare Meclisi'ne hitaben düzenlenmiş İç Yazışma, 04.02.1948.

gayesiyle muhabirlik anlaşması yapılacak, Ziraat Bankası ve İş Bankası'nın şubelerinin bulunduğu mahallelerdeki işlerin Akbank lehine belirli bir ücret karşılığı yaptırılması sağlanacaktı. Dönem, tarımsal gelişme yıllarıydı ve tarım kesiminden kredi talebi gelmekte idi. Akbank kuruluş yıllarında tarımsal krediye kapalı bir banka değildi. Bu dönemde, kaynakların ve plasmanların tarım kesiminde geniş ölçekte iş yapılmasının olanaksız olduğu vurgulanmış, ancak münferit olarak ve yalnızca büyük çiftçiler ve tüccarlarla olmak üzere tarım kesimi ile iş yapılması kararlaştırılmıştır. Akbank'ın ilk kurumsal teması ise 12 Mayıs 1948'de gerçekleşmiştir. Bu tarihte İstanbul Umum Sigorta Şirketi ile acentelik sözleşmesi imzalanmış, yine aynı tarihte bankanın ilk yönetmeliği olan Müşterek Muhafaza Yönetmeliği kabul edilmişti. Umum Müdürlük, İdare Meclisi'nden aldığı yetki ile ilk aşamada İskenderun ve Ceyhan'da şubeliğe uygun bina aramaya girişmiş, banka kuruluşundan 7 ay sonra 14 Temmuz 1948'de Ceyhan Şubesi'ni açarak mahalli banka vasfından uzaklaşmıştır.⁹

Bankanın kurulan ilk şube kodlarına ilişkin tabloya aşağıda yer verilmiş olup, bu şubeler tablodaki sırayla kurulmuşlardır.

Tablo 4.1
Akbank Şube Kodları

Şube Kodu	Şube Adı
2	Adana
3	Ceyhan
4	Bahçekapı/İstanbul
5	Ankara
6	İzmir
7	Kayseri
8	Diyarbakır
9	Karşıyaka/Çarşı/İzmir
10	Yeniğün/İzmir
11	Kırıkkale
12	Denizli
13	Beşiktaş/İstanbul
14	Polatlı
15	Yenimahalle/Ankara

⁹ Toprak, a.g.e., s. 33.

16	Sultanhamam/İstanbul
17	Cebeci/Ankara
18	Mersin
19	Galata/İstanbul
20	Kadıköy/İstanbul

Kaynak: Akbank T.A.O. Faaliyet Raporları, 1948-1960.

1948 yıl sonu itibariyle Akbank'ın bilanço büyüklüğü 10.367.989 TL'ye ulaşmış, mavduat hacmi 2.073.892 TL, kredi hacmi 4.057.840 TL olmuş, banka kuruluşundan yıl sonuna kadar olan faaliyeti sonucunda 15.686 TL kar elde etmiştir.¹⁰

1949 yıl sonu itibari ile İdare Meclisi ve murakıplar, Umum Müdürlük, Adana Şubesi ve Ceyhan Şubesi olmak üzere dört ayrı birimden müteşekkil bankada İdare Meclisi ve murakıp olarak 10 kişi, Umum Müdürlük'te 8 kişi, Adana Şubesi'nde 18 kişi, Ceyhan Şubesi'nde ise 8 kişi çalışmaktaydı. İdare Meclisi ve murakıplar hariçte bırakıldığında, 32 personelin 4'ü mutahassıs, 12'si daimi memur, 8'i muvakat memur, 2'si stajyer, 6'sı ise müstahdem olarak çalışmaktaydı.¹¹

II. Akbank'ın Gelişim Yılları (1949-1953)

Akbank 1948 yılı içerisinde Adana ve Ceyhan'da 2 şube kurmuş ve Çukurova bölgesinde müsbet gelişme sağlamıştır. Ceyhan Şubesi'nin açılışıyla mahalli banka özelliğinden sıyrılma yolunda ilk adımını atan banka, kuruluş aşamasından sonra şubecilik ağını genişletmek ve Çukurova'nın dışına çıkmak cihetine gitmiştir. Ancak bankanın kaynakları o dönemde şube ağının derhal genişletilmesine izin vermemiştir. Nitekim, o dönemde 5.700.000 TL'lik sermayenin 3.745.000 TL'lik kısmı henüz ödenmemiştir. Bu şartlar altında eldeki kısıt kaynaklarla banka iki şube ile ayakta durabiliyor ancak büyüyemiyordu. Dolayısıyla, bazı ortaklar ödenmiş sermayenin %15 oranında artılmasını kararlaştırmışlar, bu husus Umum Müdürlüğün 19 Ocak 1949 tarihli

¹⁰ Akbank T.A.O. Faaliyet Raporu, 1948.

¹¹ Akbank T.A.O. İdare Meclisi'ne hitaben düzenlenmiş İç Yazışma, 24.10.1949.

müzekkeresinde kendisine yer bulmuştur. Sermaye artırımına ilişkin protokole imza koyan 14 ortağın %15 sermaye artırımına dair ödemelerini Ocak ayı içerisinde yapmaları, diğer ortakların ise Mayıs 1949'a kadar taahhütlerini yerine getirmeleri kararlaştırılmıştır.¹²

25 Mart 1950'de toplanan Ortaklar Alelade Genel Kurulu'nda okunan İdare Meclisi Raporu'nda, ikinci hesap yılında bankanın faaliyetlerinin müsbet netice verdiği, banka faaliyetlerinin bütün ortakları memnun edecek neticelerle dolu olduğu, halkın bankaya olan güveninin gün geçtikçe arttığı, bankanın dünya iktisadi, ticari ve siyasi hayatının nazik bir döneminde işe başlamış olmasına rağmen ihtiyatlı ve istikrarlı çalışma sistemi ile başarılı bir bilanço ortaya çıkardığı ifade edilmiştir. Öte yandan, banka şubelerinin yalnızca Çukurova bölgesinde bulunmasının bankanın faaliyetlerine sınır getirdiği, İstanbul şubesinin kurulmasına çalışıldığı, ayrıca belli başlı ticaret merkezlerinde de hızla yerleşme yoluna gidileceği, Ankara, İzmir, Diyarbakır, Mersin, İskenderun ve Gaziantep illerinin ihmal edilemeyecek illerden olduğu belirtilmiştir.¹³

Akbank, bu dönemde gelişim yolunu Ankara ve İstanbul'da bulmuştur. Zira, ülke Ankara'dan yönetilirken, İstanbul ise ülkenin iş merkeziydi. Yukarıda da değinildiği üzere, 1949 başında banka kredi işlerinin banka lehine tadil ettirmek ve Merkez Bankası nezdindeki reeskont kredi miktarlarını arttırmak üzere Umum Müdür Ziya Alaçam'ın Ankara'ya gitmesi uygun görülmüş, aynı zamanda ticari ilişkiler bakımından ehemmiyet arz eden İstanbul'da şube kurulması meselesi üzerinde durulmuştur. Neticede, İstanbul'da Büyükpostahane Caddesi üzerindeki eski Milli Piyango binası satın alınıp restore edildikten sonra 14 Temmuz 1950 tarihinde bankanın üçüncü şubesinin açılışı İstanbul'da yapılmıştır.¹⁴

¹² Akbank T.A.O. Umum Müdürlük Müzekkeresi, 19.01.1949.

¹³ Akbank T.A.O. Faaliyet Raporu, 1949.

¹⁴ Toprak, a.g.e., s. 41.

1950’li yılların başı Akbank ortaklarının bankayı büyütmek için büyük gayret sarfettikleri bir dönem olmuştur. 15 Kasım 1950 tarihinde İdare Meclisi Reisliği’ne hitaben düzenlenmiş ve 10 ortak tarafından imzalı öneri mektubunda, bankanın kuruluşundan itibaren kısa sürede sağladığı başarının ortakları memnun ettiğinden bahsedilmiş, İstanbul Şubesi’nin açılışından sonra bankanın teşkilatlanmasının geciktirilmemesi gerektiği vurgulanmış ve bir dizi öneride bulunulmuştur. Öneri mektubunun özü;

- Ankara ve İzmir’de şubeler, İstanbul’un muhtelif semtlerinde şube ve ajanslar açılmak suretiyle bankanın teşkilatının tevsii,
- Banka kadrolarının teşkilatlanma ihtiyacını ve her türlü ihtimalleri karşılayacak şekilde takviyesi,
- Banka bünyesinin kuvvetini gösteren ve prestijini arttıran sermayenin %10 tahsil edilerek çoğaltılması

şeklinde belirlenmiş, mektupta ortakların aşağıdaki fikir ve taleplerine yer verilmiştir:

- Bankanın kısa hayatı zarfında ülkenin içinde ve dışında kazandığı ün ve itibar ortakları memnun etmektedir. İstanbul şubesinin açılmasını takip eden kısa devre içerisinde bankanın teşkilatlanmasının geliştirilmesine gerek bulunmaktadır.
- Bu nedenle, Ankara ve İzmir gibi idari ve ticari açıdan önem arzeden piyasalarda derhal yerleşilmesi, İstanbul’un Galata, Kadıköy gibi ana merkezlerinde şubeler halinde, Beyazıt, Fatih, Beyoğlu, Şişli, Üsküdar, Boğaziçi gibi semtlerinde ajanslar halinde yerleşerek İstanbul teşkilatının tamamlanması talep edilmektedir.
- Banka şubelerinin zayıf kadrolarla çalıştıkları, şube idarecilerinin işlerini iyi yürütebilmek için sıkıntı çektikleri, teftiş teşkilatının esaslı olarak kurulmaması yüzünden işlerin kontrol süzgecinden geçirilemediği kanaatine varılmıştır.

- Bu nedenle, kurulacak büyük şubelerle ajanslarda müdürlük, muavinlik, muhasebecilik, şeflik ve veznedarlık yapabilecek elemanların derhal aranıp bulunarak muhtelif unvanlarla mevcut şubelere yerleştirilmesi ve bunların açılacak şubelerin ihtiyaçlarına göre yetiştirilmesi; mevut şubelerle yeniden açılacak şube ve ajansların memur ihtiyacını karşılamak üzere çok sayıda stajyer alınarak yetiştirilmesi; Umum Müdürlük teşkilatının, şubelerin sevk, idare ve kontrolünü mümkün kılacak tarzda takviyesi ve teftiş teşkilatının kurulması talep edilmektedir.
- Ortaklar tarafından talep edilmesine rağmen banka idaresinin fazla kar dağıtamamak endişesi sermaye tahsilatından ile kaçındığı görülmektedir. Bu tavırdan vazgeçilerek bankanın daha da güçlenmesini sağlamak amacıyla sermaye tahsilatına hız verilmesi, 1950 yılı son bulmadan taahhüt edilen sermayenin yüzde on tahsil edilmesi talep edilmektedir.¹⁵

15 Kasım 1950 tarihli İdare Meclisi toplantısında yukarıda yer verilen talepler doğrultusunda karar alınmış, ortaklara tebligat yapılarak 15 Aralık 1950 tarihine değin ödenmek üzere %10 sermaye tahsilatı sağlanmasına karar verilmiştir. Ayrıca, yine öneri mektubuylay uyumlu olmak üzere banka teşkilatını genişletmek amacıyla yeni şubeler açılımı ve kadroların ihtiyacı karşılamak üzere takviye etme işlerinin de ivedilikle İdare Meclisi gündemine alınması hususu uygun görülmüştür.¹⁶

Dolayısıyla, İdare Meclisi'nce büyük ortakların taleplerine uygun hareket edilmesi ve söz konusu ortaklarla uyum içerisinde çalışılması kararlaştırılıyordu. İstanbul'da açılacak yeni şube ve ajanslar için ivedilikle yer araştırılması ve şubelerin açılmasına hız kazandırılması uygun görülüyordu. 6 Aralık 1950 tarihli İdare Meclisi toplantısında Ankara ve İzmir'de birer şube ve İstanbul'un Aksaray, Beyazıt, Beykoz, Büyükdere, Bebek, Beyoğlu, Fatih, Galata, Kadıköy, Mahmutpaşa, Perşembepazarı,

¹⁵ Ortakların İdare Meclisi Reisliği'ne hitaben yazılmış mektubu, 15.11.1950

¹⁶ Akbank T.A.O. İdare Meclisi Karar Defteri, 15.11.1950

Üsküdar, Şişli, Taksim ve Yemiş semtlerinde yine birer şube açılması kararı verilmiştir.¹⁷

İlk olarak Ankara ele alınmış, şubenin açılışıyla ilgili olarak İdare Meclisi Reisi Ziya Kurttepelî, ortaklardan Mahmut Has ve Muamelat Müdürü Fikret Başkan'dan oluşan bir heyet oluşturulmuş, heyete ortaklardan hukukçu müşavir Muzaffer Budak ile İstanbul Hukuk Müşaviri Faik Kurdoğlu da iştirak etmişlerdir. Heyet tarafından yapılan incelemeler neticesinde Ankara Şubesi'nin açılacağı bina, Park Palas Oteli binası olarak belirlenmiştir. Heyet, Adana'ya söz konusu binanın yarı hisselerinin 450 bin lira karşılığında satın alınabileceğini ve 20-30 bin lira masrafla bankaya dönüştürülebileceğini belirtmiştir. Hisselerin alım işlemi hızla gerçekleşmiş, şube müdürü olarak Ankara Halk Sandığı Müdürü Hakkı Aysal belirlenmiş, şubeye 30 kişilik bir kadro tahsis edilerek 25 Ekim 1951 tarihinde faaliyete geçmiştir. Yine aynı dönemde, İzmir Şubesi 1 Kasım 1951 tarihinde Tutum Bankası Umum Müdürü Yaver Timurkan idareciliğinde, Kayseri Şubesi ise 14 Mart 1952 tarihinde faaliyete başlamıştır.¹⁸

Akbank, böylelikle kuruluşundan itibaren 4 sene içerisinde ülkenin üç büyük kentinde faal duruma gelmişti. Banka, Çukurova bölgesine yerleşmiş ve hakim durumdaydı. Kayseri'de bir şube açmıştı. Bankanın şubeleşme ve teşkilatını genişletme çabaları hız kazanırken, banka kısa sürede müsbet ilerlemeler kaydetmişti. Yaşanan gelişmelere paralel olarak bankanın merkezinin de Adana'dan taşınması gündeme geliyordu.

Akbank'ın kuruluşundan 3 sene sonra Akbank'ın üst yönetimi değişmiştir. 4 Nisan 1951 tarihli toplantıda Reis Ziya Kurttepelî yerine oybirliği ile İbrahim Tekin seçilmiştir. Alber Dişap tarafından yürütölen reis vekilliğı görevine Mahmut Has getiriliyordu. Feyzi Oldaç ve Faik Eser dışındaki diğör üyeler yeni İdare Meclisi'nde de

¹⁷ Akbank T.A.O. İdare Meclisi Karar Defteri, 06.12.1950

¹⁸ Toprak, a.g.e., s. 49.

görev alıyorlardı. Diğer bir yeni üye Özcan Özler idi. İdare Komitesi üyeliklerine ise Mahmut Has ve Ali Hadi Gökpınar getirildiler. Yedek üyelikler Nafiz Kurdoğlu ile Özcan Özler'e kaldı. İdare Komitesi reisliğine Mahmut Has, reis vekilliğine Ali Hadi Gökpınar seçildiler.¹⁹ Bu dönemde, bankanın Umum Müdürlüğü'nde de değişikliğe gidilmiştir. Umum Müdür Ziya Alaçam, 15 Eylül 1952 tarihinde Umum Müdürlük görevinden alınmış ve Umum Müdürlük maaşı muhafaza edilerek İstanbul Şubesi'nde müşavir olarak atanmıştır. Umum Müdürlük görevini ise 1 Ekim 1952 tarihinden itibaren Ferit Nazmi Gürmen devralmıştır. Ziya Alaçam'ın şubedeki müşavirlik görevi de kısa sürmüş, bankanın ilk emeklisi olarak Ocak 1953 sonu itibariyle Akbank ile ilişkisini kesmiştir.²⁰

Bu dönemde, Akbank'ın iş merkezi sorunu ortaya çıkmıştı. 1952 yılının başında Umum Müdürlük bankanın artık Adana'dan yönetilmesinin olumsuz olduğunu, banka merkezinin veya en azından Umum Müdürlük teşkilatının daha merkezi bir yere taşınması gerektiğini ileri sürüyordu. O dönemde Ankara'nın uygun bir merkez olacağı düşünülmüştü. İdare Meclisi, bu öneriyi olumlu karşılamış ve bankanın iş merkezinin Ankara'ya nakli uygun bulunmuştu. İdare Meclisi, toplantıların dörtte birinde Ankara'da bir araya gelecek ve Adana'da yapılacak diğer toplantılarda Umum Müdürü kendisi ve/veya gereğine göre müdürler temsil edecekti. Ancak, banka esas mukavelesinin 6. maddesinde banka merkezinin mutlak olarak Adana olacağı belirtilmişti. Dolayısıyla esas mukavelede gerekli değişiklik yapılmadan merkezin Ankara'ya nakli olanaksızdı. 29 Mart 1952 tarihinde Banka Umumi Heyeti olağanüstü olarak toplantıya çağırıldı. Ancak toplantıda bankanın iş merkezinin Ankara'ya taşınması Umumi Heyet tarafından reddedildi. Böylelikle, bankanın iş merkezinin daha merkezi bir yere taşınması yönündeki ilk girişim başarısızlıkla sonuçlanmakla birlikte gündemde kalmaya devam etti.²¹

¹⁹ Akbank T.A.O. Faaliyet Raporu, 1951.

²⁰ Toprak, a.g.e., s. 64.

²¹ Toprak, a.g.e., s. 60-61.

Akbank'ın büyük çaplı ilk genişleme atılımı 1953-1954 döneminin sağladığı uygun zeminde gerçekleşmiştir. 14 Ocak 1953 tarihli İdare Meclisi kararı ile İstanbul'da Beşiktaş, Pangaltı, Çarşıkapı, Kapalıçarşı, Beyoğlu, Eyüp, Küçükpazar, Tophane, Pendik, Sarıyer, Kasımpaşa ve Kurtuluş'ta birer şube veya ajans kurulması için Bakanlar Kurulu'ndan izin alınması uygun görülmüştür.²² Banka 1952'de 10 olan şube sayısını, 1953'te 19'a, 1954'te ise 30'a çıkarmıştır. 1954 yılı itibari itibari ile banka, 22 şehir ve kasabasında faaliyet gösterir haldedir.

Akbank'ın ülkenin ekonomisine hizmetlerinden biri Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'na iştiraki şeklinde olmuştur. 1954 yılı itibari ile Akbank'ın bankadaki sermayesi 250.000 liradan 500.000 liraya çıkmıştır. Böylelikle Akbank, ülke ekonomisine hizmet ederken, öte yandan krediye ihtiyacı bulunan vatandaşlara kolaylıklar göstererek kredi açmakta ve mevduat sahibi kişilerin tasarruflarını titizlikle kullanmakta ve her daim emre amade tutmaktaydı. Bu dönemde, mevduat sahibi kişiler bankacılıkta artan rekabetin etkisiyle yaygınlaşan piyango ve çekiliş ödülllerinden de faydalanmaktaydılar. Akbank'ın 5.700.000 liralık ödenmiş sermayesi 1954 senesi itibariyle 15.000.000 liraya yükseltilmiş ve bu sebeple satışa sunulan 9.300.000 liralık hisse senetleri kısa sürede tükenmiştir.²³ Bu durum, bankanın kuruluşundan kısa bir süre içerisinde sağlamış olduğu güvenin eseri olarak nitelendirilebilir.²⁴

Tezin, önceki bölümlerinde de belirtildiği üzere, 1950'li yıllar Demokrat Parti hükümetinin özel sektöre güven duyduğu bir dönemdi. Ülke kalkınmasında özel sektörün giderek ağırlık koyması bekleniyordu. Bu dönemin başında izlenen liberal iktisadi politikalar Anadolu'da canlanmaya sebebiyet vermiş, kırsal kesimin piyasaya girişi görülmüş, pazar göstergeleri hakim olmaya başlamıştı. Akbank, bu dönemde kurulduğu yörenin dışına taşarak ülkenin dört bir yanında bu potansiyeli değerlendirme yoluna gidiyordu. 1953 yılında Konya, Eskişehir, Samsun, Erzurum, Karaköse,

²² Akbank T.A.O. İdare Meclisi Karar Defteri, 14.01.1953.

²³ Akbank T.A.O. Faaliyet Raporu, 1953.

²⁴ Mustafa Atalay, *Türk Milli Bankacılığı*, Ankara, 1954, s. 69-70.

İskenderun, Gaziantep, Bursa, Antalya, Elazığ, Çorum, Adapazarı, Kars ve Sivas'ta şubeleşme çabaları bu kapsamda ele alınıyordu.²⁵

Öte yandan, özel kesimin ülke ekonomisinde ağırlığını koyması maksadıyla özel kesim ile hükümet zaman zaman biraraya geliyor ve kalkınma sorunlarına ortak çözüm arıyorlardı. Nitekim, Ticaret Vekaleti, 30 Haziran 1953 tarihinde 20'nin üzerinde milli banka Murahhasını Ankara'ya davet etmişti. Akbank Umum Müdürü'nün de iştirak ettiği bu toplantıda iki ana konuda bankaların katkıları isteniyordu. Bunlardan biri "milli sanayi"nin kurulması idi. Ticaret bankalarının ticari plasmanla yetinmeyip zaman zaman bir yatırım bankası gibi sorumluluk üstlenmeleri, tek başlarına veya biraraya gelerek sanayi kuruculuğuna girişmeleri talep ediliyordu. İkinci konu ise dış ticaret idi. Bu alanda, bankaların daha aktif çalışmaları, ihracatı destekleyici önlemler almaları ve yurt dışında örgütlenmeleri isteniyordu. Zira, ülke 1953 yılından itibaren döviz darboğazına giriyor, Kore Savaşı'nın sona ermesinden sonrası ihracat normal seyrine giriyor ve ödemeler dengesi kaynaklı kriz belirtileri baş gösteriyordu.²⁶

Akbank, yeni kurulmuş bir banka olmasına rağmen Ticaret Vekaleti'nin beklentilerini olanakları ölçüsünde karşılama yoluna gitmişti. Bu bağlamda, Çukurova'da bir çimento fabrikası kurulması için girişimde bulunulmuştu. 25 Mart 1954 tarihli İdare Meclisi toplantısında, kurulacak şirkete 100-200 bin lira ile iştirak edilmesi konusunda Umum Müdürlüğe yetki veriliyordu.²⁷

1950'li yıllar Akbank açısından iştiraklere yönelinen bir dönem olmuştur. Bu dönemde banka bir sigorta şirketi kurmak için çalışmalara başlamış, aynı zamanda Bossa şirketinin kuruluşu ertesi gelişmelerde de etkin ol oynamıştır. Demokrat Parti hükümeti bu dönemde, özel sektörün potansiyel gücünü alt yapı yatırımlarında da ortaya çıkarmak istemiştir. Adnan Menderes, 26 Eylül 1953'te bütün milli ve yabancı

²⁵ Toprak, a.g.e., s. 65.

²⁶ Toprak, a.g.e., s. 66.

²⁷ Akbank T.A.O. İdare Meclisi Karar Defteri, 25.03.1954.

bankaların genel müdürleri ile yaptığı görüşmede ülke ekonomisinin gelişimini sağlayacak atılımlar üzerinde bilgi veriyor, sınai ve sosyal kalkınmanın temeli olarak sulama ve elektrifikasyon programının hazırlandığını, bunun hızla gerçekleştirilmesi için böyle bir girişime özel sermayeyi çekme açısından bankaların katılımını talep ediyordu. Bu şekilde, bu çalışmaların ürünü olarak Türkiye Endüstri ve Enerji Yatırımları Anonim Şirketi gündeme geliyordu. Ülkenin imar ve kalkınmasına hizmet etmek amacıyla kurulması kararlaştırılan Türkiye Endüstri ve Enerji Yatırımları A.Ş.'ne 21 Ocak 1954 tarihli İdare Meclisi toplantısında iştirak edilmesi uygun görülmüştü. Kamu kesimi ve özel bankalar tarafından 25 milyon lira ile kurulacak olan bu şirketin özel kesim kimliği kazanabilmesi maksadıyla en az 13 milyon liranın özel bankalar tarafından sağlanması prensibi kabul edilmiş, Akbank da şirkete 500 bin lira ile iştirak etmişti.²⁸

Özetlemek gerekirse, Akbank kuruluş yılından itibaren, yerel bir banka olma kimliğinden sıyrılma yoluna gitmiş, şubeleşme çalışmalarına büyük önem atfetmiştir. Bankanın özellikle 1950'li yıllarda şubeleşme bakımından önemli bir ilerleme kaydettiği; üç büyük ilde aktif hale geldiği gibi, ülkenin iktisadi ve ticari bakımdan kritik yörelerinde şube açmak için yoğun çalışmalar yaptığı görülmüştür. Bankanın bu dönemde, gerek hükümet gerekse Merkez Bankası ile müsbet diyalog içerisinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Sıhhatli bir kuruluş ve gelişme dönemi geçiren bankanın ülke ekonomisine hizmeti yalnızca mevduat toplama ve topladığı mevduatı plase etme şeklinde olmamış, bankanın aynı zamanda ülkenin sınai kalkınmasına da destek verdiği, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, Türkiye Endüstri ve Enerji Yatırımları A.Ş. gibi kuruluşlara da iştirak ettiği görülmüştür. Bununla birlikte, bankanın bu dönemde teşkilatlanma ve kurumsallaşma sürecini tam olarak sonuçlandırmadığı, bankada bir teftiş teşkilatının kurulamamış olması sebebiyle usulsüzlüklere rastlandığını belirtmek gerekir. Kısa sürede toplum nezdinde itibar kazandığı görülen Akbank, yukarıda anılan olumlu gelişmeleri ülkenin savaş sonrası yıllarda ve sonrasında yaşadığı uygun iktisadi

²⁸ Toprak, **a.g.e.**, s. 66-69. Toprak'ın eserinde Akbank'ın Türkiye Endüstri ve Enerji Yatırımları A.Ş.'ne 500 bin lira ile iştirak ettiği yönünde bilgi verilmekle birlikte tarafımızca bankanın faaliyet raporlarında yapılan incelemelerde bu bilgiyi doğrulayacak veriye ulaşılamamıştır.

durum çerçevesinde yaşamıştır. 1954 yılı sonrasında ise ödemeler dengesi problemleri ve önlenemeyen enflasyon olgusu ortaya çıkmıştır. Tezin bu bölümünde ülke ekonomisinin zorluklarla karşı karşıya kaldığı 1954-1960 döneminde Akbank'ın faaliyetleri incelenecektir.

III. Umum Müdürlüğün İstanbul'a Taşınması Sonrası Yaşanan Gelişmeler (1954-1960)

1954 yılı ülke ekonomisi için olduğu kadar Akbank için de bir dönüm noktası teşkil etmekteydi. Ülke ekonomisi 1954 yılının ilk aylarından itibaren darboğaza girmeye başlamış, Merkez Bankası tedavüldeki para miktarını denetlemek amacıyla bankaların reeskont kredilerinde kısıtlamaya gitmişti. Bu kısıtlamalar mevduattaki duraksama ile birlikte banka açısından yeni bir dönemin habercisi olmuştur. Bu doğrultuda, plasmanlarda da daralan reeskont kaynağına paralel bir kısıntı yapılmış, böylelikle ankes miktarının artırılması yönünde kararlar alınmıştı. Akbank'ın ülke ekonomisinden kaynaklı sorunları dışında bankanın yetersiz yapılanmasından kaynaklanan darboğazları da bulunmaktaydı. Öncelikle bankanın içerisinde bir takım denetim zaafiyetleri vardı. Bir teftiş programı hazırlanarak uzun süredir gereğince teftiş görmemiş şubelerin hızla teftiş edilmesi için yeni kadrolar istihdam edilmişti. Umum Müdürlüğün yeniden düzenlediği Teftiş ve Personel İşleri Müdürlüğü'ne ilişkin karar 4 Mart 1954 tarihinde İdare Meclisi'nin onayından geçmişti.²⁹

Bu dönemde, daha önce ele alınmış olan ancak sonuçsuz kalan iş merkezinin Adana'dan taşınması hususu tekrar gündeme gelmiştir. Ankara'nın Umum Müdürlük merkezi olması için uygun görülmeşiinden sonra mevduat ve plasmanlarda İstanbul'un etkinliği görülmüş ve İstanbul'un iş merkezi olabileceği yönündeki kanı güç kazanmıştı. Nitekim, 1953 yılının yaz aylarında Umum Müdürlük'ün İstanbul'da taşınacağı bina arayışlarına girişildi. 9 Aralık 1953 tarihli İdare Meclisi kararı ile de İstanbul'da Umum

²⁹ Akbank T.A.O. İdare Meclisi Karar Defteri, 04.03.1954

Müdürlük için uygun bir binanın satın alınmasına karar verilmişti.³⁰ Sonuç olarak, Beyoğlu'nun en merkezi yerinde İstiklal Caddesi'nin tam ortasında Galatasaray Lisesi'nin yakınındaki Işık apartmanında karar kılındı. Mal sahibiyle 2.240.000 liraya anlaşılmiş ve bina restore edilmişti. O dönemde 30 şubesi bulunan Akbank, Kasım 1954'te Umum Müdürlüğü'nü de İstanbul'a taşıyarak gelişim çizgisinin ilk aşamasını tamamlamış oluyordu.

Akbank, büyüyüp geliştikçe eleman sıkıntısını net bir biçimde hissetmeye başlamıştı. Reis İbrahim Tekin Umum Müdürlüğün yetişmiş yöneticilerle takviye edilmesi gerektiğini söylüyor, boş şube müdürlüklerine geciktirilmeksizin atamaların yapılmasını öneriyordu. İbrahim Tekin 1954'ün ikinci yarısında İstanbul ve Ankara'daki şubeleri dolaşmış ve izlenimlerini İdare Meclisi'nde gündeme getirmişti. 4 Ekim 1954 tarihinde, İbrahim Tekin'in izlenimleri ışığında Akbank'ın aksayan yönlerini ve çözüm yollarını içeren kararlar alınıyordu. Buna göre;

- Tayinler yapılırken şube yöneticilerinin de dileklerinin göz önünde bulundurulması,
- 1955 yılı ücretlerinin hayat şartlarına ve çalışanların ehliyetlerine göre ayarlanması,
- Şube müdürleri arasında mesken tazminatından doğan ayrılığın düzeltilmesi ve tazminatın büyük şube müdür ve muavinlerine de sağlanması,
- Fazla mesai yapan şube personelinin takdirname ile ödüllendirilmesi,
- Nitelikli elemanların kadro durumuna bakılmaksızın istihdamı,
- Banka bünyesinde genel bir teşkilatlanmanın süratle tamamlanması,
- Banka adına inceleme ve staj yapmak üzere üç kişinin Avrupa'ya gönderilmesi,
- Umum Müdürlük kadrosunun ivedilikle takviyesi

³⁰ Akbank T.A.O. İdare Meclisi Karar Defteri, 09.12.1953.

çözüm bekleyen hususlardandı.³¹

Dolayısıyla, 1954-1955 kesitinde Akbank bir yandan ekonomideki kötü gidişat ile diğer yandan kendi içindeki organizasyon ve eleman sorunları ile başbaşa kalıyordu. 25 Ocak 1955 tarihli İdare Meclisi toplantısında bankayla ilgili her türlü sorun gündeme alınıyordu. Bunlar arasında kredi işlerinin uygulanması ile ilgili esaslar, plasman limitlerinin kullandırılmasına ilişkin esasların saptanması, plasman randımanları, denetim işleri, tayin-terfilerde uygulanacak usul ve esaslar, büyük merkezlerde istihbarat servislerinin kurulması ve bankanın gelişimi gibi konular bulunmaktaydı. Aynı tarihte, banka yöneticilerinin şube ve ajansların bulunduğu yörelerin piyasa özelliklerine göre özel yetkilerle donatılmaları, faaliyet gösterdikleri yörede daha geniş bir müşteri kitlesiyle çalışarak risk ve plasmanların dağıtılması, takibe intikal etmiş alacakların tahsillerine ilişkin düzenlemenin genelge haline dönüştürülmesi, Umum Müdürlük'te Hukuk Müşavirliği ile temas halinde bulunacak bir Takip Bürosu kurulması, şube müdürlerinin idari takibe önem vermeleri ve durumu bozulan firmaların Umum Müdürlüğe zamanından bildirilmesi, artan banka masraflarını karşılamak üzere gelirlerin artmasını sağlayacak önlemlerin alınması, yerel özelliklere göre reklam yapılması, bankada genel bir organizasyon işinin süratle ele alınması, İstanbul, İzmir, Ankara ve Adana'da bir istihbarat merkezi kurulması ve personel maaşlarının banka olanakları ölçüsünde iyileştirilmesi yönünde kararlar alınıyordu.³²

1955 yılında üst yönetimde de bazı önemli değişiklikler gerçekleşti. İdare Meclisi Reis vekili Mahmut Has görevinden istifa ederken, 28 Mart 1955'te yapılan İdare Meclisi seçimi ile İbrahim Tekin tekrardan reisliğe atanıyor, reis vekilliğine ise Kadir Has seçiliyordu. Sabancı ailesi ise bu yılda ilk defa İdare Meclisi'nde yer alıyordu. İdare Komitesi üyelikleri Ali Hadi Gökpınar, Sakıp Sabancı, Özcan Özler ve Alber Diyab şeklindeydi.³³

³¹ Akbank T.A.O. İdare Meclisi Karar Defteri, 04.10.1954.

³² Akbank T.A.O. İdare Meclisi Karar Defteri, 25.01.1955.

³³ Akbank T.A.O. Faaliyet Raporu, 1955.

İdare Meclisi'nde 7 Haziran 1955 tarihinde “*Bankanın umumi gidişatı üzerinde uzun boylu müzakere ve münakaşa edildi. İttifakla yapılan bütün temennilere rağmen icraatin usûl ve prensiplere raptedilmeyerek tesadüflere terkedilmesinden istikbal bakımından endişe duyulduğu görüldü. Duyulan bu endişenin giderilmesini teminen alakalılaal Meclis'in toplu bir halde temas etmek ve mahallen gerekli karar ve tedbirleri almak üzere ilk toplantısının İstanbul'da icrasına karar verildi*”³⁴ denerek İstanbul'a taşınmış olan Umum Müdürlük ile Adana'da kalan İdare Meclisi arasındaki uyumsuzluğa işaret ediliyordu. Bu durum, yönetimin etkin ve uyum içerisinde çalışmasına engel teşkil ediyordu. Aynı zamanda, Hukuk Müşavirliği ile banka yöneticileri arasında da uyumlu bir çalışma anlayışı gelişmemişti. 1955 sonunda Hukuk Müşavirliği merkez binaya taşınarak Umum Müdürlüğe bağlı bir birim haline getiriliyor ve takipteki alacaklar konusu belli esaslara bağlanıyordu. Bankanın uzun süredir gündeminde olan denetimsizlik sorununa ise Teftiş ve Kontrol Heyeti'nin güçlü bir yapıya kavuşturulması çabaları ile eğiliniyordu. 31 Ocak 1956 tarihinde Vefa Cemal Sezer, Teftiş ve Kontrol Heyeti reisliğine getiriliyordu.³⁵

Öte yandan Akbank, Türk bankacılık sisteminde önde gelen bir konum elde etmeye başlıyordu. 12 Mart 1956 günü Ankara'da Merkez Bankası'nda 18 bankanın umum müdürünün katılımıyla yapılan seçimde banka kredilerini tanzim komitesi üyeliklerine İş Bankası Umum Müdürü Üzeyir Avunduk, Akbank Umum Müdürü Ferid Nazmi Gürmen ve Ziraat Bankası Umum Müdürü Mithat Dülge seçiliyordu.³⁶

1956 yılının ortalarında Akbank'ın yönetimi ile ilgili konuları görüşmek ve bankanın geleceği hakkında istişarede bulunmak üzere İdare Meclisi'nin, Umum Müdürü ve muvainlerinin, Hukuk Müşavirinin, Teftiş ve Kontrol Heyeti Reisi'nin, Krediler Müdürü'nün ve bazı şube müdürlerinin katılımıyla bir toplantı düzenlenmişti.

³⁴ Akbank T.A.O. İdare Meclisi Karar Defteri, 07.06.1955

³⁵ Toprak, a.g.e., s. 81-83.

³⁶ Toprak, a.g.e., s. 84.

Toplantıda dile getirilen görüşler Akbank'taki birçok sorunun da su yüzüne çıkmasına yol açmıştı. Akbank'ın mevduat toplamak için bir çalışma programı bulunmuyordu ve mevduat rakip bankalara paralel bir yükseliş eğiliminde değildi. Bankanın bir personel politikası bulunmuyordu ve personel konusunda o döneme değin bir atılımda bulunulmamıştı. Bu toplantı sonrasında İdare Meclisi 25 Mayıs 1956 tarihinde bankanın geleceğine yönelik bir dizi önemli karar aldı. Zira, Sakıp Sabancı tarafından da dile getirildiği üzere Akbank'ın o dönemdeki gelişimi yeterli bulunmuyordu. Neticede, İdare Meclisi bankanın gelişimini yetersiz bulmakla birlikte, dönemin kendine özgü iktisadi koşulları içerisinde o günkü gelişim çizgisiyle yetinilmesine ve durumun koşullar değiştikçe yeniden değerlendirilmek üzere Umum Müdürlükçe değerlendirilmesine, gerek görüldükçe öneriler yapılması ve gerekli önlemlerin alınmasına karar veriyordu. Buna göre, şubeleşme çalışmaları bakımından ilk tesis masrafı fazla olan kentlerden ziyade, masrafı az, küçük iş merkezlerinde şube ve ajans açılması, kurslar ile nitelikli memur ve yönetici yetiştirilmesi, reklam, piyango ve propagandalarla kaynakların artırılmasına gayret edilmesi, sermaye artırımının ilerleyen dönemlerde düşünülmesi, Umum Müdürlük kadrosunun uygun elemanlarla takviyesi, teftiş ve kontrol etkinlik düzeyinin en üste çıkarılması, banka bünyesindeki uyumsuzlukların nedenleri arasında görülen yönetmeliklerin yokluğu konusunun ele alınarak şubeler arası ve Umum Müdürlük arasındaki ilişkileri düzenleyecek yönetmeliklerin hazırlanması uygun görülüyordu.³⁷

1956'da yayınlanan 1056 sayılı kararname ile bankalar Milli Korunma Kanunu kapsamına alınmıştı. Bu durum, 1956 yılına ait faaliyet raporunda kendisine *"1956 yılının ikinci yarısında mer'iyete giren bazı kararnamaelerin sureti tatbiki hakkında hasıl olan tereddütler dolayısıyla piyasalar bir müddet duraklama ve sükun devresi geçirmiş, Eylül ayından sonra işlemler normal seyrini yakalamıştır"*³⁸ şeklinde yer bulmuştur. Milli Korunma Kanunu'nun bankaları kapsayacak hale gelmesiyle 1957 yılı

³⁷ Akbank T.A.O. İdare Meclisi Karar Defteri, 15.05.1956.

³⁸ Akbank T.A.O. Faaliyet Raporu, 1956.

gelirlerinde muhtemel bir düşüş bekleniyordu. Dolayısıyla masraflarda kısıntı yapmak gerekiyordu ve 1957 personel kadrosunda nitelik ve nicelik açısından tasarrufa gidilmesi düşünüldü. İdare Meclisi, aynı zamanda plasman politikasının daha belirgin temellere dayandırılması gerektiği kanısındaydı. Bu bağlamda, tarımsal plasmandan vazgeçilerek, seyyal bir ticari plasman izlenmesi ve donuk hesapların hareketli hale getirilmesi öngörülmüştür. Yine bu dönemde, Akbank'ın sermaye artırımı, üzerinde tartışılan konular arasında yerini almıştır.³⁹

1957 yılında Akbank Umum Müdürü tekrar değişmiştir. Ferid Nazmi Gürmen'in 1 Haziran 1957'de istifasından sonra Umum Müdür Muavini Nejat Sunar, yeni Umum Müdür atanıncaya kadar vekaleten görevde kalmış, İdare Meclisi'nin 11 Eylül 1957 tarihli toplantısında İş Bankası'nın eski umum müdür muavinlerinden Sait Koray Umum Müdür olarak atanmıştır.⁴⁰

1957 sonu itibariyle Akbank'ın ajansları şubeye dönüştürülüyor, toplam 48 şube beş ayrı sınıfa ayrılıyordu. Şubelere sınıflarına göre sırasıyla 20.000, 15.000, 10.000, 5.000 ve 2.000 TL limitler dahilinde re'sen kredi açma yetkileri veriliyordu. Birinci sınıf şubeler, Adana, Ankara, Beyoğlu, Galata, İstanbul ve İzmir şubeleri olarak belirleniyordu. 1958 senesinde ise Akbank'ın şubelerini yaygınlaştırma çabaları sürmüştür. 15 Şubat 1958 tarihli karar ile 33 yeni şube açılması için Ekonomi ve Ticaret Vekaleti'ne başvurulmasına karar verilmiştir. Bu şubeler Amasya, Antalya, Aydın, Bakırköy, Bolu, Çanakkale, Dışkapı, Düzce, Eşrefpaşa, Isparta, Kasımpaşa, Kastamonu, Kırkağaç, Küçükmustafapaşa, Küçükevler, Laleli, Mahmutpaşa, Maraş, Meşrutiyet, Nevşehir, Ordu, Salihli, Sivas, Sultanhamam, Şişli, Trabzon, Tokat, Uşak, Van, Yenişehir, Yeşilköy, Yozgat ve Zonguldak idi.⁴¹

³⁹ Toprak, a.g.e., s. 90.

⁴⁰ Akbank T.A.O. İdare Meclisi Karar Defteri, 11.09.1957.

⁴¹ Akbank T.A.O. İdare Meclisi Karar Defteri, 15.02.1958.

Bu dönemde, Kıbrıs'ın geleceğine ilişkin olarak Türkler ve Rumlar arasında tırmanan olaylar sebebiyle Türkiye'de 7 Haziran ve 12 Haziran 1958'de Kıbrıs adasının Türkiye'ye bağlanmasına için Rumlar ve Yunanistan'a karşı çok büyük katılımlı mitingler düzenlenmiştir. Öte yandan, 1958 yılında Irak'ta gerçekleşen darbe sonrasında Ortadoğu'da bir istikrarsızlık ortamı doğmuştur. 1958 yılının ilk yarısında Akbank'ın mevduat ve plasmanı verimli bir biçimde gelişti. Ancak yılın ikinci yarısında Kıbrıs ve Irak olayları nedeniyle mevduatta düşüş görülürken, kaynakların daralması nedeniyle plasmada da kısıtlamaya gidildi. Temmuz ayında düşüşün devam etmesi sebebiyle önlem olarak plasmanlar durdurulmuş, borçlu ve avans hesaplarının üçte birinin bir hafta içinde tahsili için şube ve ajanslara tebligat yapılmıştı. Yılın ikinci yarısında mevduat ve plasmada görülen önemli düşüşler nedeniyle 1958 yılı gelir bütçesinin gerçekleşmeyeceği ortaya çıkmış ve personel masraflarında tasarrufa gitmek amacıyla 24 kadro lağvedilmişti. Olayların başlangıç tarihinden Eylül ayının ikinci yarısına değin mevduatta 25.600.000 lira, plasmada ise 22.700.000 lira düşüş yaşanmıştı.⁴²

Akbank, yukarıda da değinildiği üzere, kuruluşunu izleyen yıllarda mevduat toplama ve topladığı mevduatı plase etme hizmetlerinin yanısıra, önemli bir takım girişimlerde bulunmuş, banka, sigorta, sanayi ve enerji sektörlerine eğilmiştir. İlk kez 1950 yılında Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'na iştirak eden banka, daha sonra Çukurova Elektrik A.Ş. (1952), Türkiye Halk Bankası A.Ş. (1954), Çukurova Çimento Sanayi A.Ş. (1954) ve Akova Ticaret T.A.Ş. (1955)'ye iştirak etmiştir.⁴³

Akbank, bu dönemde faaliyetini tamamlayıcı şekilde kendi sigorta şirketini kurmayı da gündeminde tutuyordu. Nitekim Aksigorta'nın kuruluşuna 15 Şubat 1958 tarihli İdare Meclisi toplantısında karar verildi. Aksigorta A.Ş.'nin esas sözleşmesi 19 Ağustos 1958'de kabul edildi. Sigorta şirketi, 22 Haziran 1961'de faaliyete geçerken

⁴² Toprak, **a.g.e.**, s. 93.

⁴³ **Akbank T.A.O. Faaliyet Raporları**, 1950-1960.

Akbank'a yaptığı umumi acentalık teklifi 28 Temmuz 1961 tarihli İdare Meclisi toplantısında kabul gördü.⁴⁴

Akbank'ın 1950'lerin ikinci yarısında gündeminde tuttuğu diğer bir husus ise sermaye artırımına ilişkindi. Sermaye artırımını yapmak özellikle 2 Temmuz 1958 yılında yürürlüğe giren 7129 sayılı Bankalar Kanunu'nun banka sermayelerine ilişkin düzenlemelerinden ötürü gerekli olmuştu. Nitekim, bankanın sermayesi 28 Eylül 1958 tarihli Genel Kurul'da 15 milyondan 30 milyona yükseltiliyordu.⁴⁵

1959 yılında İdare Meclisi'nde bir kez daha görev devri gerçekleşiyordu. Reis Vekili Kadir Has, Ekim 1959'da İdare Meclisi'nden istifa ediyor, yerine 28 Mart 1960'da Ahmet Sapmaz getiriliyordu. Sakıp Sabancı da yeni yönetimde görev almıyordu. İdare Komitesi asıl azalıklarına Ali Hadi Gökpinar, Kemal Has ve Umum Müdür Sait Koray, yedek azalıklara ise Talip Aksoy ve Emin Özgür seçiliyordu. 10 Mayıs 1960'da Umum Müdür Sait Koray da istifa etmiş, yerine vekaleten Umum Müdür Muavini Yaver Timurkan getirilmiştir.⁴⁶

Özetle, Akbank 1950'lerin ikinci yarısında karşılaştığı sorunlara çözüm ararken sürekli yeniden yapılanmayı gündeminde tutmuştur. Akbank, kuruluşundan itibaren hızlı bir biçimde büyümüş, ancak büyümenin getirdiği sorunları da yaşamıştır. Banka, ülkenin yaşadığı olumlu iktisadi konjonktürde genişleme ve şubeleşme atılımını gerçekleştirmiş, ancak banka yeni kurulmuş olmasının da etkisiyle bir dizi organizasyon probleminin yanı sıra nitelikli eleman sıkıntısı yaşamıştır. Bankanın genişlemesiyle birlikte ortaya çıkan iş merkezi sorunu Umum Müdürlüğün 1954 yılında İstanbul'a taşınmasıyla çözülmüştür. 1954 sonrasında ülkenin içine girdiği ekonomik darboğaz nedeniyle mevduat ve plasmanlarda daralmalar görülmüştür. Banka bu dönemde kurumsallaşma yolunda adımlar atmış, faaliyetlere ilişkin yönetmelikler ve talimatnamelerin

⁴⁴ Akbank T.A.O. İdare Meclisi Karar Defteri, 15.01.1958, 19.08.1958, 28.07.1961.

⁴⁵ Akbank T.A.O. Faaliyet Raporu, 1958.

⁴⁶ Akbank T.A.O. Faaliyet Raporu, 1959-1960.

oluşturulması çalışmalarına hız vermiştir. Bankanın yaşadığı diğer bir sorun, denetimsizlik olmuş, bu soruna 1956 yılında Teftiş ve Kontrol Heyeti Reisliği'nin oluşturulması ve şubelerin sistemli bir biçimde ve periyodik olarak teftiş edilmesi ile çözüm bulunmak istenmiştir.

Akbank'ın 1948-1960 dönemindeki gelişim çizgisine şube sayıları ve bilanço büyüklüklerinin incelenmesi suretiyle bakmak bankanın genişleme yolunu görmek açısından daha net veriler sağlayacaktır.

IV. Şube Sayısı Gelişimi

1944-1960 arası dönem Türk bankacılık tarihi açısından çok şubeli özel sektör bankalarının geliştiği dönem olarak anılmakta olup, bu bakımdan bankaların gelişimlerini görmek açısından şubeleşme çalışmalarına göz atmak gereklidir.

Akbank, 1948 yılında ilk şubesini Adana'da açarak yerel bir banka vasfı ile kurulmuştur. Aynı yıl içerisinde banka, Ceyhan'da ikinci şubesini açarak yerellikten uzaklaşacağıının emarelerini göstermiştir. Dönem koşulları ile uyumlu olarak, şube sayılarını sürekli artıran banka, 1960 yılı itibari ile şube sayısını 59'a çıkarmıştır. 1948-1960 döneminde Akbank'ın şube sayısı gelişimine ilişkin tabloya aşağıda yer verilmiştir:

Tablo 4.2

1948-1960 Dönemi Akbank Şube ve Personel Sayısı

Yıllar	Şube Sayısı	Diğer Banka Şubeleri İçindeki Pay (%)	Personel Sayısı
1948	2	0,3	30
1949	2	0,3	42
1950	3	0,4	108
1951	5	0,7	223
1952	10	1,3	253
1953	19	2,2	451
1954	30	2,7	642

1955	35	2,8	647
1956	41	3,0	733
1957	45	2,9	739
1958	53	3,2	807
1959	55	3,0	875
1960	59	3,3	979

Kaynak: Akbank T.A.O.Faaliyet Raporları, 1948-1960.

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı üzere, Akbank'ın şube sayıları 1948-1960 döneminde mutlak olarak artarken, aynı zamanda toplam şubeler içerisindeki payı da 10 kat civarında artış göstermiştir. Şube sayılarındaki artışa paralel olarak, bankanın istihdam ettiği personel sayısı da sürekli bir artış kaydetmiştir.

Kuruluş yıllarında şube adedinin Çukurova bölgesi ile sınırlı oluşu, banka faaliyetlerinin de sınırlı kalmasına sebebiyet vermiştir. Bununla birlikte, 1949 yılı başı itibari ile Adana ve Ceyhan şubesi ile faaliyet gösteren banka 1948 senesinde müsbet neticeler elde etmiş, banka faaliyetlerinin genişletilmesi maksadıyla İstanbul şubesinin açılması çalışmalarına 1949 yılında hız verilmiştir. 1949 yılında belli başlı ticaret merkezlerinde bankanın genel gelişimi açısından mutlak surette yerleşmesi gerektiğinden bahsedilerek, Ankara, İzmir, Diyarbakır, Mersin, İskenderun ve Gaziantep ihmal edilmeyecek iller arasında sayılmıştır.⁴⁷

1950 yılında İstanbul şubesi, 5 aylık kısa sayılabilecek bir dönemde açılmış ve banka mahalli banka vasfından uzaklaşarak “*Türkiye şümullü bir kredi bankası*” halini almıştır. 1950 ve 1951 yıllarında bankanın muhtelif yerlerde şubeleşmesi planlanarak, İstanbul şubesinin Beyazıt, Beyoğlu, Fatih, Galata, Kadıköy, Şişli, Üsküdar gibi semtlerde açılacak şube ve ajanslarla desteklenmesi ve bu şubelere nitelikli elemanlar alınması kararlaştırılmıştır. Bunun yanında, İstanbul haricindeki şehirlerde, özellikle

⁴⁷ Akbank T.A.O. Faaliyet Raporu, 1949.

Ankara ve İzmir’de 1 yıl içerisinde açılması planlanan şubeler bankanın gündeminde tutulmuştur.⁴⁸

1951 yılında bankanın şubeleri arasına planlandığı gibi Ankara ve İzmir şubeleri de katılmıştır. 1952 yılında ise Kayseri şubesi faaliyete geçirilmiştir. Kayseri şubesinin açılışından banka ortaklarının Kayseri ile bağlarının yanısıra Kayseri’de yoğun olarak konuşlanmış ticaret ve sanayi erbabının finansman ihtiyacının etkisi büyük olmuştur. Bankanın 1951 yılı faaliyet raporunda ifade edildiği üzere, *“yeni hizmete giren şubeler halkın, tüccarın, sanayicinin, esnafın ve tasarruf erbabının içten gelen samimi ilgi, sevgi ve itimadı ile karşılanmış, gişeler hergün hesap açtırmak için bekleyen yüzlerce müşteri ile dolup taşmıştır.”*⁴⁹

1952 ve 1953 yıllarında banka teşkilatına katılan diğer şubeler, Diyarbakır, Kırıkkale ve Denizli şubeleri ile İzmir/Karşıyaka ve İzmir/Yenigün ajansları olmuştur. 1953 yılında, Mersin, Polatlı, Kadıköy şubeleri ile İstanbul/Beşiktaş, İstanbul/Yemiş, Ankara/Cebeci ve Ankara/Yenimahalle ajanslarının hizmete açılması planlanmış, gelecek yılların şubeleşme plan ve programlarına dahil edilmek üzere *“iktisaden gelişen mühim merkezlerde tetkikler yapılması”* kararlaştırılmıştır.⁵⁰ 1954 yılında hizmete açılması planlanan diğer şube ve ajanslar Elazığ, Eskişehir, Urfa, Adapazarı, Konya, İskenderun ve Çankırı şubeleri ile Ankara’da Koyunpazarı, İstanbul’da Balıkpazarı, Fatih ve Beykoz ajansları olmuştur.

1954 yılı Akbank’ın gelişimi açısından çarpıcı bir yıl olarak göze çarpmaktadır. Nitekim, 1954 yılında açılan Elazığ, Eskişehir, Adapazarı ve Çankırı şubeleri ile İstanbul’da Balıkpazarı, Kurtuluş, Fatih ve Maltepe; Adana’a Yağcamii; Ankara’da Koyunpazarı ve İzmir’de Başdurak semtlerinde açılan ajanslarla şube ve ajans sayısı 19’dan 30’a yükselmiş olup, bankanın dönem içerisinde en büyük genişleme atılımı

⁴⁸ Akbank T.A.O. Faaliyet Raporu, 1950, s. 6.

⁴⁹ Akbank T.A.O. Faaliyet Raporu, 1951. s. 6.

⁵⁰ Akbank T.A.O. Faaliyet Raporu, 1952-1953, s.10.

yaptığı yıl 1954 yılı olarak görünmektedir. Bu dönemde, Beyazıt, Konya, İskenderun, Beykoz ve Beyoğlu şube ve ajanslarının hizmete konulması için çalışmalara devam edilmiştir.⁵¹

1955 yılında Beyazıt, Konya, Urfa, Beykoz ve İskenderun şube ve ajansları hizmete açılmıştır. Banka, bu dönemde yeni şubeler açarken kalifiye eleman işe alımı meselesini de ön planda tutmuştur. Zira, banka bünyesinde yetişmiş eleman bulundurulmasının sıhhatli ve ahenkli bir genişleme politikası bakımından elzem olduğu düşünülmüştür. Açılmakta olan şube ve ajanslara paralel olarak genişleyen personel kadrosunun geleceklerini güvence altına almak ve personelin bankaya olan maddi ve manevi bağlılıklarının artırılması maksadıyla kurulması 1954 yılında kararlaştırılan Tekaüt Sandığı'nın 1955 senesi içerisinde idari ve hukuki formaliteleri tamamlanarak sandık resmen ve hukuken teşekkül etmiştir.⁵²

1956 yılında hizmet veren Akbank şube ve ajansları arasına Ereğli/Konya, Akşehir, Beyoğlu ve Erzurum şubeleri ile Sarıyer ve Pangaltı ajansları katılarak, banka 25'i şube ve 16'sı ajans olmak üzere 41 hizmet noktası ile faaliyet gösterir hale gelmiştir. 1957 senesinde Bursa, Nazilli şubeleri ile Tilkilik, Kuledibi ajansları, 1958 senesinde Gemlik, Edremit, Unkapanı, Yağ İskelesi, Sanayi/Kayseri, Basmane Kars ve Şişli'de şube ve ajanslar hizmete girmiştir.⁵³

1959 senesinde 53 şube ve ajans ile faaliyet gösteren Akbank, 1958 yılında yürürlüğe giren Bankalar Kanunu'nun yeni şubeler tesisi hakkındaki hükümlerine ilişkin olarak gereken etüd ve formaliteleri tamamlayarak 8 yeni şube için resmi izin alarak faaliyete geçmeleri konusunda gerekli hazırlıkları yapmıştır. Bu şubeler, Taşlıtarla, Mahmutpaşa, Samsun, Gaziantep, Sivas, Malatya, Antalya, Yenişehir/Ankara

⁵¹ Akbank T.A.O. Faaliyet Raporu, 1954.

⁵² Akbank T.A.O. Faaliyet Raporu, 1955.

⁵³ Akbank T.A.O. Faaliyet Raporu, 1957-1958.

şubeleridir. Bunlardan Sivas ve Yenişehir şubeleri dışındakiler 1959 yılında faaliyete geçmiş, 1960 yılı itibari ile şube sayısı 59'a yükselmiştir.

Netice itibariyle, Akbank 1948-1960 yılları arasında şube sayısını 27.5 kat artırarak ülkenin dört bir yanında, özellikle iktisadi ve ticari bakımdan önemli merkezlerde müşterilerine hizmet verir hale gelmiştir. Banka, şube sayıları bakımından ülke ekonomisi ile paralel bir çizgi izleyerek 1954 yılına değin hızlı bir biçimde gelişmiş, özellikle ülkede durgunluğun başgösterdiği 1958 yılı ve sonrasında şubeleşme hızı düşmüştür.

V. Sermaye Yapısı Gelişimi

Türk banka sisteminde, ödenmiş sermaye ve ihtiyatlardan oluşan özkaynaklarla, yabancı kaynakların karşılaştırılması sonucunda, bankaların özkaynaklardan ziyade yabancı kaynaklara dayanarak faaliyetlerini yürüttükleri sonucu ortaya çıkmaktadır. 1944-1960 döneminde faaliyet gösteren bankalar da genel itibariyle faaliyetlerini yabancı kaynaklara ve özellikle mevduata dayandırmışlardır. Bununla birlikte bankaların sermaye durumu, bankaların güvenilirliği ve sıhhati açısından önem verilen bir konu olmuştur.

1948-1960 döneminde Akbank iki kez sermaye artırımına gitmiştir. 5.700.000 lira sermaye ile kurulan bankanın sermayesi 1953 yılında 15.000.000 liraya, 1958 yılında ise 30.000.000 liraya yükseltilmiştir. Bankanın 1948-1960 döneminde ödenmiş sermaye rakamlarına ilişkin tabloya ise aşağıda yer verilmiştir:

Tablo 4.3
1948-1960 Dönemi Akbank Ödenmiş Sermayesi (Milyon TL)

Yıllar	Ödenmiş Sermaye
1948	2
1949	2,7
1950	3,4
1951	3,7
1952	5,7
1953	10,0
1954	11,6
1955	13,7
1956	14,9
1957	15,0
1958	18,8
1959	18,8
1960	18,8

Kaynak: Akbank T.A.O.Faaliyet Raporları, 1948-1960.

Akbank'ın 1948 yılında taahhüt edilen 5.700.000 liralık sermayesinin %50'si ortaklardan talep edilmiş, talep edilen miktarın %95'i 1949 bilanço yılı içerisinde, %5'i ise Mart 1950'de tamamen tahsil edilmiştir. Böylelikle Mart 1950 itibariyle ödenmiş sermayenin taahhüt edilen sermayeye oranı %50'ye çıkmıştır. 1950 yılı sonu itibariyle İdare Meclisi'nce alınan kararlara istinaden ortaklarca yapılan ödemelerle bu oran %60 olarak gerçekleşmiştir.⁵⁴

31 Mart 1951'de toplanan Ortaklar Alelade Genel Kurulu'nda *“Bankanın memleket içinde yeni şube ve ajanslar açmak azminde olduğunu dikkate alan İdare Meclisimiz, bu kararın tatbik ve tahakkukunu mali yönden kolaylaştırıcı bir tedbir olarak da sermayenin ödenmiş kısmının %75'e iblağ edilmesini zaruri görmekte ve yüksek kurulunuzun bu yönde bir karar almasını teklif etmektedir. Bu teklifin dikkate alınması halinde bankanın ödenmiş sermayesi 4.275.000 lirayı bulacaktır ki, bunun memleket dahil ve haricinde bankamız lehine uyandıracağı iyi tesirden başka Merkez Bankası ile olan muamele ve münasebetlerimiz bakımından da önem ve değeri*

⁵⁴ Akbank T.A.O. Faaliyet Raporu, 1948-1949-1950.

aşıkardır.” denilerek, İdare Meclisi’nin ortakların taahhüt ettikleri sermayeyi ödemeleri konusundaki temennisine yer verilmiştir.⁵⁵ Ancak, ödenmiş sermaye oranı 1951 yıl sonu itibariyle hedeflenen %75’e değil, %65’e çıkabilmiştir.⁵⁶

Akbank’ın taahhüt edilen sermayesinin tamamı 1952 yılında ödenmiştir. 7 Şubat 1953 tarihinde yapılan Genel Kurul toplantısında *“5.700.000 lira olan ve tamamı ödenmiş bulunan banka sermayesinin 15.000.000 liraya iblağına ve bu suretle de piyasaya yeniden 9.300.000 liralık hisse senedi çıkarılmasına”* karar verilmiştir. Piyasaya çıkarılan hisse senetleri *“gerek müşteriler gerekse de müşteriler arasından mazhar olunan itibarın delili olarak memnuniyet verici bir istekle karşılanmıştır.”*⁵⁷

15.000.000 liralık taahhüt edilen sermayenin tamamı 1957 yılı sonu itibariyle ödenmiştir. Bankanın tasarruf mevduatının hızlı ve devamlı artışı neticesinde sermaye artırımı konusu tekrar gündeme gelmiştir. Zira, bankaların tasarruf mevduatı azami kabul haddi, bankalar kanunu hükümlerine göre sınırlıydı ve bankanın tasarruf mevduatı tahsil edilmiş sermayeye nazaran belirlenen azami hadde yaklaşmıştı. Öte yandan, yeni bankalar kanunu tasarısının banka sermayelerine ilişkin hükümleri gereğince sermaye artırımı zaruri bir hal almıştı.⁵⁸

Nitekim, banka esas sermayesi 27 Eylül 1958’de toplanan Fevkalade Umumi Heyet toplantısında 15.000.000 liradan 30.000.000 liraya arttırılmıştır. Arttırılan miktarın 12.498.000 lirası rüçhan hakkı kullanılarak eski ortaklar tarafından nominal değer ve 2.502.000 lirası da 1.200 lira ihraç fiyatı üzerinden taahhüt edilmiş, %25’leri nakden tahsil edilmiştir.⁵⁹ 1958-1960 kesitinde bankanın ödenmiş sermaye rakamında herhangi bir değişiklik gerçekleşmemiştir.

⁵⁵ Akbank T.A.O. Faaliyet Raporu, 1950.

⁵⁶ Akbank T.A.O. Faaliyet Raporu, 1951.

⁵⁷ Akbank T.A.O. Faaliyet Raporu, 1953, s. 6.

⁵⁸ Akbank T.A.O. Faaliyet Raporu, 1957.

⁵⁹ Akbank T.A.O. Faaliyet Raporu, 1958.

VI. Mevduat Gelişimi

1944-1960 arası dönem, bankalar mevduatının gerek nominal gerekse reel olarak artış gösterdiği, özellikle tasarruf mevduatının toplam mevduat içerisindeki payının büyük olduğu bir dönem olmuştur. Bu dönemde bankaların mevduat teminine yönelik olarak izledikleri politikalar kredi maliyetlerinin de hissedilir biçimde artışına sebebiyet vermiştir. Mevduat temini bankalar arasında yoğun rekabete konu olmuş, bu rekabet kendisini en çok tasarruf sahibini tasarrufa teşvik edici bir unsur olarak ikramiye ve çekiliş sistemi ile kendisini göstermiştir.

Akbank'ın 1948-1960 döneminde mevduat hacmini her yıl arttırdığı, ancak 1954 sonrasında mevduatta bankacılık kesimi içerisindeki payının düşüş eğiliminde olduğu görülmüştür. Akbank'ın 1948-1960 döneminde toplam mevduat hacmine ilişkin tabloya aşağıda yer verilmiştir:

Tablo 4.4

1948-1960 Dönemi Akbank Mevduat Hacmi (Milyon TL)

Yıllar	Toplam Mevduat	Toplam Diğer Bankalar Mevduatı İçerisindeki Pay (%)
1948	2	0,2
1949	2,5	0,3
1950	8	0,7
1951	20	0,9
1952	37	1,2
1953	76	2,7
1954	95	3,0
1955	103	2,7
1956	125	2,6
1957	160	2,8
1958	169	2,7
1959	201	2,6
1960	210	2,6

Kaynak: Akbank T.A.O.Faaliyet Raporları, 1948-1960; Arslan Yüzgün, **Türk Banka Sistemi (1923 -1981)**, İstanbul, 1982, s. 164-165.

Akbank 1948 yılında yeni kurulmuş bir banka olmasına karşın, tasarruf sahiplerinde güven telkin ederek bir yıllık zaman diliminde mevduatta %25'e varan bir artış sağlamıştır. 1949 yılı sonunda 2.582.102 liralık genel mevduatın 1.372.987 liralık kısmı tasarruf mevduatı olup, tasarruf mevduatında meydana gelen artış %62 olarak gerçekleşmiştir. 1950 yılında mevduatta yaşanan gelişme ise çok daha dikkat çekici olmuştur. Nitekim, yıl sonu itibariyle mevduat hacmi 7.982.691 liraya yükselirken, %209 oranında bir artış kaydedilmiştir. Tasarruf mevduatı artış oranı ise %233 olarak gerçekleşmiştir.⁶⁰

1951 yıl sonu itibariyle banka pasifinin %52'sini teşkil eden mevduat yıl boyunca %105 oranında artış sergilemiştir. Mevduatta görülen sürekli artış bankanın 1952 yılında yapılan Umumi Heyet toplantısında “Akbank 5.700.000 lira sermayesi ve 25 milyonu şimdiden aşan mevduatı ile istikbale hızla ve fakat büyük bir emniyet ile ilerlemektedir” şeklinde ifade edilmiştir.⁶¹

Tasarruf mevduatı, 1953 yılı itibariyle bankanın toplam mevduatının %67'sini teşkil eder hale gelmiştir. Tasarruf mevduatı temini bankanın özellikle üzerinde durduğu bir konu olmuş, tasarruf mevduatındaki artış, halkın bankaya duyduğu büyük güvenin bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Bankanın kuruluşundan bu yana tasarruf mevduatında görülen yüksek artış oranları sonucunda 20 Mart 1954 tarihli Umumi Heyet toplantısında “tasarruf mevduatımız inkişaf bakımından büyük bir geleceğe namzettir.” görüşü dile getirilmiştir.⁶²

Ülkede yaşanan olumlu iktisadi gelişme döneminin doğal bir sonucu olarak artan mevduat hacmi artış hızı 1954 yılından itibaren düşmüştür. Nitekim, 1953 yılındaki 75 milyon liralık mevduat hacmi 1954'te 95 milyon liraya, 1955 yılında ise 103 milyon

⁶⁰ Akbank T.A.O. Faaliyet Raporu, 1948-1949-1950.

⁶¹ Akbank T.A.O. Faaliyet Raporu, 1951-1952 s.6-7.

⁶² Akbank T.A.O. Faaliyet Raporu, 1953, s.11.

liraya ulaşmış olup, 1954 yılından itibaren önceki yıllara nazaran daha düşük büyüme oranları yakalanabilmiştir.⁶³

1958 yılının ilk 6 aylık devresinde mevduat gelişimi devam ederken, Haziran ayından itibaren yaşanan Kıbrıs ve Irak meseleleri nedeniyle tüm bankacılık kesiminde görüldüğü gibi Akbank'ta da mevduat çekilişleri yaşanmıştır. Bu yıl, piyasada yaşanan para darlığına rağmen bankanın mevduatı %5 oranında artış sağlayarak 168.593.288 liraya ulaşmıştır.⁶⁴

Akbank, 1948-1960 kesitinde mevduat hacmini 110 kat arttırmıştır. Özellikle tasarruf mevduatındaki artış çarpıcı olmuş, 1948 yıl sonundaki 852.000 liralık rakamdan, 1960 yıl sonu itibari ile 148.181.779 liraya ulaşmıştır.

Bu dönemin kendine özgü özelliklerinden biri, mudileri ikramiyeler ve çekilişlerle tasarruflarını bankalara yönlendirmeye özendirmek idi. Akbank'ın mevduat politikasının ana eksenini yeni şubeler açmak ve mudi kazanmak maksadıyla ikramiyeler dağıtmak oluşturmuştur. Akbank, bu dönemde reklam ve propagandalara da önem vermiş, gerek ikramiye ve çekilişler, gerekse reklam ve propagandalar için önemli boyutta bütçe ayırmıştır.⁶⁵ Akbank'ın dönem boyunca mevduat hacminde görülen artışta ikramiyelerin ve yapılan reklam ve propagandaların da rolü olmuştur.

VII. Kredilerde Gelişmeler

Akbank'ın 1948-1960 döneminde toplam kredilerine ilişkin tabloya aşağıda yer verilmiştir:

⁶³ Akbank T.A.O. Faaliyet Raporu, 1954-1955.

⁶⁴ Akbank T.A.O. Faaliyet Raporu, 1958.

⁶⁵ Toprak, a.g.e., s. 52-56.

Tablo 4.5
1948-1960 Dönemi Akbank Kredileri (Milyon TL)

Yıllar	Kredi	Toplam Diğer Banka Kredileri İçerisindeki Pay (%)
1948	4,1	0,4
1949	5,2	0,5
1950	11,5	0,9
1951	23,2	1,3
1952	45,2	1,7
1953	87,7	2,6
1954	88,6	2,1
1955	98,4	1,9
1956	91,0	1,5
1957	115	1,5
1958	124	1,4
1959	137	1,4
1960	138	1,4

Kaynak: Akbank T.A.O.Faaliyet Raporları, 1948-1960, Arslan Yüzgün, **Türk Banka Sistemi (1923-1981)**, İstanbul, 1982, s. 234-235.

Tablodan da anlaşılabileceği üzere, Akbank'ın kredi hacmi 1948-1960 arasında 1956 yılı istisna olmak üzere sürekli artış kaydetmiştir. 1953 yılına değin kredilerdeki payını genişleten banka, bu yıldan itibaren mevduat payı ile de paralel olarak düşüş yaşamıştır. Kredilerin mevduata oranına ilişkin tabloya aşağıda yer verilmiştir:

Tablo 4.6
1948-1960 Dönemi Akbank Kredilerinin Mevduata Oranı (%)

Yıllar	Pay (%)
1948	195,2
1949	200
1950	143,7
1951	116,0
1952	123,0
1953	115,4
1954	93,3
1955	95,5
1956	72,8
1957	71,8

1958	73,4
1959	68,2
1960	65,7

Kaynak: Akbank T.A.O.Faaliyet Raporları, 1948-1960.

Akbank'ın kredi-mevduat oranının 1948-1960 arası yıllar itibariyle düşüş eğiliminde olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, kredi hacminin mevduat hacmine nazaran daha düşük oranlarda büyüdüğü görülmektedir.

Akbank'ın bilançolarında ticari plasman faaliyetleri “Senedat Cüzdanı”, “Avanslar” ve “Borçlu Cari Hesaplar” olmak üzere üç ayrı kalemde izlenmektedir. Plasmanın en önemli kısmı “Borçlu Cari Hesaplar” kaleminden oluşmaktadır. 1949 yıl sonu itibari ile 5,2 milyon lira plasmanı bulunan bankanın yıl içerisinde yaptığı toplam plasman hacmi ise 28 milyon lirayı aşmıştır. Yapılan plasman faaliyetleri neticesinde banka alacakları genel itibariyle vadelerinde muntazam şekilde tahsil edilmiştir.⁶⁶

1951 yılında bankanın ticari plasmanları %102 oranında artış göstererek 23,2 milyon liraya ulaşmıştır. Bu yılda, ticari plasmanların aktif büyüklüğüne oranı %60 olarak gerçekleşmiştir. Müteakip yılda ticari plasmanlarda %100 oranında artış kaydedilmiş, plasmanın aktif büyüklüğüne oranı ise %65'e yükselmiştir.⁶⁷

1954 yılında bankanın plasman artış hızı oldukça gerilemiştir. Bu yılda yalnızca %1,1 büyüme sağlanabilmiştir. Bu durumun ortaya çıkmasında, ülke ekonomisinin 1954 yılından itibaren darboğaza girmesinin de payı bulunmakta olup, bankanın faaliyet raporunda “*ticari plasmanlarımız muntazam imkanlarla 88,6 milyon liraya kadar yükselmiş olup, önümüzdeki senelerde imkanların müsaadesi nisbetinde ticari sahadaki faaliyetlerimize devam edilecektir.*” şeklinde bir ifadeye yer verilmiştir.⁶⁸ 1955 senesinde “Borçlu Cari Hesaplar” kaleminde önceki seneye nazaran 2,5 milyon liralık

⁶⁶ Akbank T.A.O. Faaliyet Raporu, 1949.

⁶⁷ Akbank T.A.O. Faaliyet Raporu, 1950-1951-1952.

⁶⁸ Akbank T.A.O. Faaliyet Raporu, 1954 s.9.

bir düşüş olmasına rağmen toplam plasman rakamı 9,8 milyon liralık %11 oranında bir artış yakalamış, bu artışta “Senedat Cüzdanı” kaleminde görülen 8,5 milyon liralık artışın payı büyük olmuştur.⁶⁹

1948-1960 döneminde Akbank’ın plasmanlarında düşüş yaşanan yegane yıl 1956 yılı olmuştur. Bu yıl sonunda, bankanın plasmanı 98 milyon lira seviyesinden 91 milyon liraya gerilemiş, bununla birlikte yıl içerisinde ticari plasmanlar ortalama 103 milyon lira civarında seyretmiştir. Meydana gelen plasman düşüşünde, tarımsal üretimin sınırlı seviyede kalması sonucunda ihracatın düşük seviyede seyretmesi, dolaşımdaki para miktarının artması, üretim maliyetlerinde ortaya çıkan artış, yüksek enflasyon gibi sorunların önüne geçmek maksadıyla hükümetçe alınan tedbirlerin etkisi olmuştur. Fiyat kontrolleri, kar hadlerine ilişkin getirilen sınırlamalar, Merkez Bankası reeskont faizlerinin yükseltilmesi ve banka kredilerinin sınırlandırılmasına yönelik alınan kararlar piyasalarda duraklamaya sebebiyet vermiştir.⁷⁰

1958 yılının ilk yarısında bankanın plasman faaliyetleri verimli geçmiş, ancak yukarıda da değinildiği üzere, Haziran ayından itibaren Kıbrıs ve Irak meselelerinin etkisiyle mevduat çekilmeleri neticesinde plasmada da daralma yaşanmıştır. Bununla birlikte, sene sonu itibariyle bankanın plasmanları %8 oranında ve 9,2 milyon liralık bir artış kaydetmiştir. Yıl sonu itibariyle 124 milyon liralık ticari plasmanın 25 milyon liralık kısmı açık kredi olarak kullanılmıştır.⁷¹

1958 yılında alınan istikrar kararları ile ihracatın serbest bırakılması, kar hadlerinin sınırlandırılması, ihraç primlerinin artırılması neticesinde piyasada 1959 yılında kısmi bir hareketlilik yaşanmış, Akbank’ın plasmanlarında %10 oranında bir artış sağlanarak 1959 sonunda 137 milyon lira seviyesine, 1960 sonunda ise cüz’i bir artışla 138 milyon lira seviyesine ulaşılmıştır.

⁶⁹ Akbank T.A.O. Faaliyet Raporu, 1955.

⁷⁰ Akbank T.A.O. Faaliyet Raporu, 1956.

⁷¹ Akbank T.A.O. Faaliyet Raporu, 1958.

VIII. Karlılık

Akbank'ın 1948-1960 döneminde yürüttüğü faaliyetleri sonucunda elde ettiği karlara ilişkin tabloya aşağıda yer verilmiştir:

Tablo 4.7

1948-1960 Dönemi Akbank Kar Rakamları (Milyon TL)

Yıllar	Kar
1948	0,02
1949	0,16
1950	0,18
1951	0,9
1952	1,2
1953	2,4
1954	2,9
1955	3,3
1956	2,7
1957	2,1
1958	2,3
1959	6,1
1960	7,4

Kaynak: Akbank T.A.O.Faaliyet Raporları, 1948-1960.

Tablodan anlaşılabileceği üzere bankanın elde ettiği kar, 1948-1955 arasında artış eğiliminde olmuş, 1956-1957 kesitinde önceki yıllara göre düşük gerçekleşmiş, 1957 sonrasında ise tekrar artış sergilemiştir.

1956 yılında bankanın karındaki düşüşte, 1955 yılında oluşturulan personelin sağlık durumlarını temin etmek amacıyla kurulmuş olan Tekaüt Sandığı ile ilgili olmak üzere personele yapılan 128.000 liralık sağlık yardımının yanısıra 1956 yılında plasman hacminin az bir artış kaydetmesi ve teşkilatlanma nedeniyle yapılan ilk tesis masraflarındaki artış etkili olmuştur. Aynı şekilde 1957 yılında karda görülen düşüşte ise 1957 yılında hizmete giren ancak banka karına katkı yapabilecek çalışma süresini doldurmamış olan şube ve ajansların muhtelif masraflarındaki artış ve ülkede yaşanan

yüksek enflasyon nedeniyle aynı masraf odaklarına daha fazla para ödenmesi gerekliliği etkili olmuştur.⁷²

Bankanın mali verimliliğinin ortaya konulması bakımından karın ödenmiş sermayeye oranına göz atmak faydalı olacaktır. Akbank'ın 1948-1960 döneminde elde ettiği karların ödenmiş sermayeye oranına ilişkin tabloya aşağıda yer verilmiştir:

Tablo 4.8

1948-1960 Dönemi Akbank Kar/Ödenmiş Sermaye Oranı (%)

Yıllar	Kar/Ödenmiş Sermaye	Sektör Oranı
1948	1,0	11,2
1949	5,9	10,2
1950	5,3	6,7
1951	24,3	10,9
1952	21,1	13,5
1953	24,0	10,6
1954	25,0	8,6
1955	24,1	11,0
1956	18,1	8,8
1957	14,0	8,0
1958	12,2	11,0
1959	32,5	16,7
1960	39,4	12,9

Kaynak: Akbank T.A.O.Faaliyet Raporları, 1948-1960, Arslan Yüzgün, **Türk Banka Sistemi (1923 -1981)**, İstanbul, 1982, s. 354-355.

Akbank'ın elde ettiği karların ödenmiş sermayesine oranlarına bakıldığında, bankanın 1951 yılından itibaren bankacılık kesimi ortalamasının üzerinde oranlar elde ettiği görülmektedir.

IX. 1948-1960 Arası Akbank Rakamlarının Günümüzle Karşılaştırılması

1948-1960 döneminde şube-personel sayıları, bilanço büyüklükleri ve karlılık durumu bakımından analize tabi tutulan Akbank, günümüz bankacılık kesiminin en önde gelen bankaları arasında bulunmaktadır. 1944-1960 arasında çeşitli yönlerden önemli

⁷² Akbank T.A.O. Faaliyet Raporu, 1956-1957.

gelişmeler kaydeden bankanın inceleme altına alınan dönemdeki rakamları ile günümüzde ulaştığı rakamlar karşılaştırmalı olarak sunulacaktır. Akbank'ın 1948 ve 1960 yıllarındaki ve 2008 yıl sonu itibari ile bilanço rakamları ve karlılık durumuna ilişkin tabloya aşağıda yer verilmiştir:

Tablo 4.9

1948-1960 / 2008 Akbank Rakamlarının Görünümü (Milyon TL)

	1948	1960	1948-1960 Ortalama	2008	Sektör Payı (%)
Şube Sayısı	2	59	27	868	10
Personel Sayısı	30	979	502	15.127	10
Ödenmiş Sermaye (Milyon TL)	2	19	11	3.000	8
Mevduat (Milyon TL)	2	210	93	52.182	12
Kredi (Milyon TL)	4	138	75	44.374	12
Kar (Milyon TL)	0,02	7,4	2,4	1.705	13

Kaynak: Akbank Faaliyet Raporları, 1948-1960, Türkiye’de Bankacılık Sistemi Aralık 2008-www.tbb.org.tr.

Ulaştığı rakamlar itibariyle Akbank, günümüz bankacılık sektöründe kendisiyle aynı dönemde kurulmuş olan Garanti Bankası ve Yapı Kredi Bankası’nın yanısıra İş Bankası ve Ziraat Bankası ile birlikte hakim konumdadır. Banka, 1948-1960 döneminde yaşadığı müsbet gelişmelerin uzantısı olarak günümüzde bankacılık kesiminin önde gelen bankalarından olmuştur. Banka, 1948-1960 dönemindeki şube sayısını 2008 yılına değin 32 kat artırmış, bankanın istihdam ettiği personel sayısı ise 30 kat artmıştır. 1960 yılı sonrasında da mevduat ve plasman hacmini sürekli olarak artıran Akbank, günümüzün en karlı ve en güçlü bankalarındandır. Bankaların faaliyetleri gereği karşı karşıya oldukları riskleri sermayeleri ile karşılama gücünü ve sağlamlıklarını ifade eden sermaye yeterlilik rasyosu, Akbank için 2008 yılında %17 olarak gerçekleşmiş olup, bu oran sektörün en yüksek oranları arasındadır.

SONUÇ

Türkiye’de modern anlamda bankacılık faaliyetleri Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde Tanzimat dönemi ile birlikte başlamıştır. Azınlıkların ve yabancı sermayenin hakimiyeti altında olan bankacılığa tepki olarak yine Osmanlı İmparatorluğu döneminde milli bankacılık anlayışı gelişmiş ve bu anlayışla Cumhuriyet dönemine değin bir dizi milli banka kurulmuştur. Ancak, bu dönemde kurulan bankalar, istisnalar bulunmakla birlikte, genellikle yerel gereksinimleri dikkate alarak örgütlenen tek şubeli bankalar olmuşlardır. Bu nedenle o dönemin bankacılık faaliyetleri ve ülkenin mali yapısı daha çok yabancı bankaların gözetim ve denetiminde kalmıştır. Dolayısıyla, Osmanlı İmparatorluğu dönemindeki bankacılık sistemini daha çok yabancı sermaye güdümünde kalan ve fazla gelişme alanı bulamamış bir bankacılık olarak değerlendirmek mümkündür.

Cumhuriyet’in kuruluşundan kısa bir süre sonra toplanan İzmir İktisat Kongresi’nde milli bankacılığın geliştirilmesi gündeme gelmiştir. Bu dönemde, kongrede alınan kararlarla uyumlu olarak devlet sermayesi veya sermaye desteği ile ticaret, sanayi ve inşaat sektörlerinde birer büyük banka hayata geçirilmiştir. 1923-1929 döneminde kurulan Türkiye İş Bankası, Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası ve Emlak ve Eytam Bankası’nın yanısıra çok sayıda yerel banka kurulmuştur. Liberal iktisadi politikaların izlendiği 1923-1929 dönemi 1929 Dünya Ekonomik Krizi ile birlikte son bulmuştur.

1929 Dünya Ekonomik Krizi sonrasında liberal iktisadi politikalar terkedilerek korumacı ve katı devletçi anlayış benimsenmiş, devlet eliyle kalkınma stratejileri belirlenmiştir. Devletçilik anlayışı, 1930’lu yıllarda ülke ekonomisine damgasını vurmuş, II. Dünya Savaşı yıllarında da etkisini sürdürmüştür. Bankacılık sektöründe de değişen iktisadi anlayışla paralel gelişmeler yaşanmış, bu dönemde devlet eliyle önemli kamu bankaları kurulmuştur. Bu dönemin diğer önemli gelişmesi, Türkiye Cumhuriyet

Merkez Bankası'nın kurulması olmuştur. II. Dünya Savaşı boyunca duraksayan ekonomik faaliyetler sebebiyle bankacılık sektöründe dikkate değer gelişmeler vuku bulmamış, 1939-1944 yılları arası sektör açısından nispeten durağan yıllar olarak kalmıştır.

1930'lu yıllar ve II. Dünya Savaşı yılları boyunca ülkeye hakim olan devletçilik anlayışı özel sektörün gelişimini engellemiştir. Türk bankacılık tarihinde 1944 yılı ile başlayan ve 1960 yılı ile sonlanan dönem, çok şubeli özel sektör bankalarının doğup geliştiği dönem olarak anılmaktadır. II. Dünya Savaşı'nın son yıllarında ülkede özel girişim bankacılığı alanında ilk temeller tamamen özel sermayeli ilk banka olan Yapı ve Kredi Bankası'nın kuruluşu ile atılmıştır.

Özel sektör bankacılığının 1944 döneminden itibaren gelişimi, Türkiye'nin bu dönemden itibaren benimsediği iktisat politikalarının doğal sonucu olmuştur. Türkiye'nin iktisat politikalarında meydana gelen değişikliklerde iç ve dış faktörler beraberce etkili olmuştur. İlk olarak, savaş sonrasında ABD önderliğinde piyasa ekonomisine ve serbestliğe dayalı bir “Yeni Dünya Düzeni” kurma girişimleri gerçekleşmiş, bu düzenin kurulması maksadıyla IMF, Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlar hayata geçirilmiştir. Bu dönem, Türkiye'nin 1930'lu yıllarda yaşanan kesinti sonrasında dış dünya ile entegrasyon çabalarını gösterdiği, uluslararası kurumlara katıldığı, dışa açılım ve serbestleşmenin yaşandığı, devletçilik anlayışının tasfiye sürecine girdiği ve özel sektörün desteklenmesi yönünde politikaların benimsendiği bir dönem olarak göze çarpmaktadır. Öte yandan, Türkiye II. Dünya Savaşı boyunca önemli ölçüde altın ve döviz birikimi sağlarken, toprak sahibi ve tüccar kesimde de ciddi bir sermaye birikimi gerçekleşmiştir. Savaş yıllarınca sermaye birikimi artış gösteren ve savaş sonrası yıllarda ortaya çıkan ekonomik canlanmanın getirdiği fırsatlardan yararlanmak isteyen özel kesim, bu dönemde iktisadi hayatta daha büyük roller edinirken, kendisini bankacılık kesiminde de göstermiştir. Yapı ve Kredi Bankası'nın

kuruluşunu yine özel sermaye ile kurulan Türkiye Garanti Bankası, Akbank, Türkiye Kredi Bankası ve Tutum Bankası'nın kuruluşu izlemiştir.

1950 yılında Türkiye, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra ilk defa farklı bir iktidar değişimine sahne olmuştur. Savaş yıllarında izlenen politikalardan ve 27 yıllık tek parti iktidarından yorgun düşmüş halk kitlelerini ardından sürükleyen Demokrat Parti, 1950 yılında iktidarı Cumhuriyet Halk Partisi'nden devralmıştır. İktisadi liberalizm yanlısı Demokrat Parti'nin 10 yıllık iktidar döneminde özel kesim daha fazla desteklenmiş, savaş yılları sonrasından başlayan serbestleşme ve dışa açılım süreci tamamlanmıştır. Bu dönemde özel sektörü destekleyen ve dışa açık politikaların da etkisiyle bankacılık kesiminde de hızlı bir gelişim yaşanmış, 10 yıllık dönemde 21 özel sektör bankası kurulmuş ve yerel bankalar tasfiye sürecine girerken kurulan özel sermayeli bankalar yoğun şubeleşme çalışmaları ile yurt geneline yayılmaya başlamışlardır. Bankacılık kesiminin mevduat ve kredi hacmi bu dönemde sürekli bir artış göstermiştir. Dönem içerisinde bankalar arasında koordinasyonu sağlamak amacıyla 1958 yılında Türkiye Bankalar Birliği kurulmuştur.

1950'li yılların ikinci yarısı, iktisadi açıdan liberal politikalardan ayrılarak yeniden korumacı anlayışa yönelinen bir dönem olmuştur. 1954 yılından itibaren baş gösteren iktisadi sorunlara karşı 1958 yılında açıklanan istikrar programı ile Türk Lirası 1946 yılından sonra ikinci kez devalüe edilmiş, ancak program darboğazları gidermede başarı sağlayamamıştır. İstikrar programı ile alınan önlemler bankacılık sektörünü de etkilemiş, banka kredilerine sınırlamalar getirilmiştir. 1958 yılı sonrasında ekonomi yine durgunlukla karşı karşıya kalmış, birçok işletmenin yanı sıra bazı bankalar kapanmışlardır.

1944-1960 dönemi, hem iktisadi hem de siyasi açıdan bir kırılım yaratan 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi ile son bulmuştur. Askeri müdahale ile Demokrat Parti iktidarı nihayete ererken iktisadi açıdan "Planlı Dönem"e geçilmiş, bu dönemde ticaret

bankalarının kuruluşuna sınırlamalar getirilirken 1950’li yıllardaki serbestlik döneminde kurulan bankaların bir kısmı da tasfiye edilmişlerdir.

1944-1960 arası dönemde özel sektör bankacılığının doğup genişleme alanı bulması iç ve dış etmenlerce belirlenen liberal iktisadi politikalarla ilgilidir. Milli gelirde meydana gelen artış neticesinde hanehalkının tasarruflarının artışı, diğer yandan tarım ve sanayi sektöründe para ve krediye duyulan ihtiyaç bankacılık kesiminin gelişmesini sağlamıştır. 1944-1960 döneminde kurulan özel sektör bankalarından Yapı Kredi Bankası, Garanti Bankası, Akbank, Şekerbank ve Türkiye Sınai Kalkınma Bankası günümüzde de faaliyetlerini sürdürmektedirler. Bu bankalar, bankacılık kesimimizin önemli bankaları arasında olup, özel sermayeli bankaların günümüzde baskın konumda olması tarihsel olarak 1944-1960 arası dönemde izlenen iktisadi politikaların günümüze yansıyan bir uzantısıdır.

1948 yılında Kayseri’li, Adana’lı ve İstanbul’lu işadamlarının ortaklığıyla Adana’da kurulan Akbank, kuruluşunun ikinci yılında İstanbul’da, üçüncü yılında ise Ankara ve İzmir’de şubeler açmıştır. Bu dönemde, dönemin uygun iktisadi koşullarından yararlanmak için banka yönetiminin gündeminde sürekli büyüme ve şubeleşme atılımı yer almıştır. Kuruluşunda Çukurova bölgesi menşeli banka, kısa sürede şubeleşme atılımı yapmış, ülkenin dört bir yanında ticari açıdan önemli merkezlerde hizmet vermeye başlayarak yerel banka vasfından sıyrılmıştır.

Bu dönemde, hakim ortakların banka gelişiminin sağlanması için sermaye artırımını taleplerinin ortaya çıktığı görülmüştür. Nitekim, 1948-1960 döneminde Akbank’ın sermayesi iki kez artırılmış, 5.700.000 liralık sermaye 1958 yılı itibari ile 30.000.000 liraya ulaşmıştır. Şubelerin yurt geneline yayılması ile birlikte bankanın yönetim sorunları doğmuş, banka bu sorunlara karşı 1954 yılında genel müdürlüğünü İstanbul’a taşımıştır. Banka, dönemin başındaki olumlu ekonomik gelişmelerin de etkisiyle mevduat ve kredi hacmini büyük oranda artırmıştır. Dönem içerisinde ortaya

ıkan olumsuz iktisadi koşulların da etkisiyle bilanço rakamlarındaki büyümede duraklamalar gözlemlenen banka, sağlıklı gelişim için teşkilatlanmayı ve nitelikli eleman istihdam etmeyi ön planda tutmuştur. Banka, kurumsallaşmasını tamamlamak için faaliyetlere ilişkin yönetmeliklerin, talimatnamelerin, genelgelerin hazırlanmasına önem varmış, yaşanan denetimsizlik sorununa 1956 yılında Teftiş ve Kontrol Heyeti Reisliği'nin kuruluşu ile çözüm bulmak istemiştir. Dönem içerisinde mevduat toplama ve topladığı mevduatı plase etme hizmetinin yanısıra sınai kalkınmaya da destek vererek Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, Çukurova Elektrik A.ř., Türkiye Halk Bankası A.ř., Çukurova imento Sanayi A.ř. ve Akova Ticaret T.A.ř.'ne iştirak etmiştir. Bankalar arasında yoğun rekabet koşullarının yaşandığı dönem içerisinde Akbank, mevduat toplayabilmek için yoğun bir reklam ve propaganda politikası izlemiş, mudilere ikramiyeler ve ödüller dağıtmıştır. Bankacılık sektöründe de sorumlu bir konum elde ettiği de görülen banka, toplum nezdinde kısa sürede itibar kazanan bir banka olmuştur.

1944-1960 arasında ilk büyüme atılımlarını gerçekleştiren banka, günümüz bankacılık sektörünün en başta gelen ve en güvenilir bankalarından olup, aktif büyüklüğü, mevduat hacmi, kredi hacmi, karlılık, şube ve personel sayısı bakımından sektörde büyük payı vardır. Akbank'ın günümüzdeki güçlü pozisyonunun kökenlerinin bankanın 1948-1960 döneminde gerçekleştirdiği yapılanma ve atılımlarda saklı olduğu görülmüştür.

BİBLİOGRAFYA

BANKA FAALİYET RAPORLARI-ESAS SÖZLEŞMELERİ

Akbank T.A.O. Esas Mukavelesi, Adana, 1947.

Akbank T.A.O. İdare Meclisi Karar Defterleri (1948-1960).

Akbank T.A.O. İç Yazışmaları (1948-1960).

Akbank T.A.O. Faaliyet Raporları (1948-1960).

Türkiye İş Bankası Nizamname-i Esasi, Ankara, Hakimiyet-i Milliye Matbaası, 1924.

KİTAPLAR

AHMAD, Feroz; **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995.

AKGÜÇ, Öztin; **Cumhuriyet Dönemi'nde Bankacılık Alanında Gelişmeler**, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, Ankara, 1975.

AKGÜÇ, Öztin; **100 Soruda Türkiye'de Bankacılık**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1987.

AKTAR, Ayhan; **Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları**, Baskı: 4, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

ARTUN, Tuncay; **Türkiye'de Bankacılık**, Baskı: 2, Tekin Yayınevi, Ankara, 1983.

ATALAY, Mustafa; **Türk Milli Bankacılığı**, Yıldız Matbaası, Ankara, 1954.

ATASAGUN, Yusuf Zaim; **Ziraat Bankası 1888-1939**, Kenan Basımevi, İstanbul, 1939.

AUTHEMAN, André; **Bank-ı Osmani-i Şahane**, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, Çev:Ali Berktaş, İstanbul, 2002.

AVCIOĞLU, Doğan; **Türkiye'nin Düzeni**, c.: 2, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2003.

AYDEMİR, Şevket Süreyya; **İkinci Adam**, c.: 2, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1968.

BORATAV, Korkut; **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2007**, Baskı: 12, İmge Kitabevi, Ankara, 2008.

BORATAV, Korkut; **Türkiye'de Devletçilik**, Baskı: 2, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.

- COŞAR, Nevin; **Kriz, Savaş ve Bütçe Politikası (1926-1950)**, Bağlam Yayıncılık
İstanbul, 2004.
- ÇAVDAR, Tevfik; **Türkiye’de Liberalizm**, İmge Kitabevi, Ankara, 1992.
- ÇEÇEN, Aydın, A. Suut DOĞRUEL, Fatma DOĞRUEL; **Türkiye’de Ekonomik
Büyüme, Yapısal Dönüşüm ve Kriz**, Egemen Yayınları, İstanbul, 1990.
- ÇİVİ, Halil; **Türkiye’de Bankacılık**, Fon Matbaası, Ankara, 1985.
- EKZEN, Nazif; **1946-1958-1970 Devalüasyonları**, Maliye Bakanlığı Tetkik Kurulu
Yayını, Ankara, 1972.
- ELDEM, Edhem; **Osmanlı Bankası Tarihi**, Çev: Ayşe Berktaş, Türkiye Ekonomik ve
Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 1999.
- GÜRAN, Tevfik; **19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1998.
- GÜVENÇ Murat- Oğuz IŞIK, **Emlak Bankası 1926-1998**, MYRA Yayıncılık, İstanbul,
1999.
- HATİBOĞLU, Zeyyat; **Gelişme İktisadı ve Türkiye’nin İktisadi Gelişmesi**, İstanbul
Teknik Üniversite Matbaası, İstanbul, 1981.
- HATİBOĞLU, Zeyyat; **Türkiye’de Bankacılık**, İktisat Fakültesi İşletme İktisadı
Enstitüsü Yayınları, İstanbul, 1964.
- KARGILI, Celal - Armağan AKAR; **Türkiye’de Bankacılık ve Bankalarımız**,
Kardeş Matbaası, Ankara, 1967.
- KASABA, Reşat; **Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Ekonomisi**, Çev.:Kudret
Emiroğlu, Belge Yayınları, İstanbul, 1993.
- KAZGAN, Gülten; **Tanzimat’tan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi**, Baskı: 3, İstanbul
Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.
- KAZGAN, Gülten; **Türkiye Ekonomisinde Krizler (1923-2001)**, Baskı: 2,
İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008.
- KAZGAN, Haydar, Murat ÖZTÜRK, Murat KORALTÜRK; **Türkiye Cumhuriyet
Merkez Bankası**, Creative Yayıncılık, İstanbul, 2000.
- KEPENEK, Yakup-Nurhan YENTÜRK; **Türkiye Ekonomisi**, Baskı: 8, Remzi
Kitabevi, İstanbul, 1996.

- KOCABAŞOĞLU, Uygur; **Türkiye İş Bankası Tarihi**, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul, 2001.
- KURUÇ, Bilsay; **Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi**, Yurt Yayıncılık, Ankara, 1987.
- KURUÇ, Bilsay; **Belgelerle Türkiye İktisat Politikası**, c.: 1, SBF Yayını, Ankara, 1988.
- KUYUCAK, Hazım Atıf; **Para ve Banka**, c.: 2, İktisat Fakültesi Neşriyatı, İstanbul, 1948.
- MORTAN, Kenan – Cemil ÇAKMAKLI; **Geçmişten Geleceğe Kalkınma Arayışları**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1987.
- NADİ, Nadir; **Perde Aralığından**, Cumhuriyet Yayınları, İstanbul, 1964.
- ÖCAL, Tezer; **Para Teorisi**, Ankara İ.T.İ.A. Yayını, Ankara, 1978.
- ÖCAL, Tezer; **Türk Banka Sistemi**, Ankara İ.T.İ.A. Yayını, Ankara, 1973.
- PAKDEMİRLİ, Ekrem; **Ekonomimizin Sayısal Görünümü (1923-1990)**, Baskı: 3, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1995.
- PARASIZ, İlker; **1923'ten Günümüze İktisat ve İstikrar Politikaları**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1998.
- ROZALİYEV, Y.N.; **Türkiye'de Kapitalizmin Gelişme Özellikleri, 1923-1960**, Çev: Azer Yaran, Onur Yayınları, Ankara, 1978.
- SABANCI, Sakıp; **Bıraktığım Yerden Hayatım**, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2004.
- SINGER, Morris; **The Economic Advance of Turkey 1938-1960**, Turkish Economic Society Press, Ankara, 1977.
- ŞAHİN, Hüseyin; **Türkiye Ekonomisi**, Ezgi Kitabevi, Bursa, 1998.
- TAŞÇIOĞLU, Abdullah; **Cumhuriyet Dönemi Bankalar Kanunu ile İlgili Yasal Düzenlemeler**, Türkiye Bankalar Birliği Yayını, İstanbul, 1998.
- TAYANÇ, Tunç; **Sanayileşme Sürecinde 50 Yıl**, Milliyet Yayınları, Ankara, 1973.
- TEKELİ, İlhan-Selim İLKİN; **1929 Buhranı'nda Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları**, ODTÜ Yayını, Ankara, 1983.

- TEKELİ, İlhan-Selim İLKİN; **Savaş Sonrası Ortamında 1947 İktisadi Kalkınma Planı**, ODTÜ Yayını, Ankara, 1981.
- TEKELİ, İlhan, Selim İLKİN, **Para ve Kredi Sisteminin Oluşumunda Bir Aşama: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası**, TCMB, Ankara, 1981.
- TEZEL, Yahya Sezai; **Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)**, Baskı: 2, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1986.
- TOKGÖZ, Erdinç; **Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2007)**, Baskı: 8, İmaj Yayınevi, Ankara, 2007.
- TOPRAK, Zafer; **Bir Geleceğin Geçmişi**, İstanbul, 1998.
- TOPRAK, Zafer; **Türkiye'de "Milli İktisat"**, Yurt Yayınları, Ankara, 1982.
- TOPRAK, Zafer; **Sümerbank**, Creative Yayıncılık, İstanbul, 1988.
- TURGUT, Serdar; **Demokrat Parti Döneminde Türkiye Ekonomisi**, Adalet Matbabacılık, Ankara, 1991.
- ULUTAN, Burhan; **Bankacılığın Tekamülü**, Ankara, 1957.
- ÜLGEN, Gülden; **Türkiye'de Piyasa Ekonomisine Geçiş Süreci ve Sürdürülebilirliği**, Derin Yayınları, İstanbul, 2005.
- YAZGAN, Teoman; **Türkiye'de Bankacılık**, İstanbul, by.
- YENAL, Oktay; **Cumhuriyet'in İktisat Tarihi**, Creative Yayıncılık, İstanbul, by.
- YERASİMOS, Stefanos; **Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye**, c.: 3, Baskı:7, İstanbul, Belge Yayınları, 2005.
- YÜZGÜN, Arslan; **Türk Banka Sistemi (1923 -1981)**, Der Yayınları, İstanbul, 1982.
- ZARAKOLU, Avni; **Cumhuriyetin 50. Yılında Memleketimizde Bankacılık**, Türkiye Bankalar Birliği Yayınları, Ankara, 1973.

MAKALELER

- AKGÜÇ, Öztin; "Atatürk Döneminde Bankacılık", **Atatürk Döneminde Türkiye Ekonomisi Semineri**, İstanbul, 1981, s. 152-186.

- AKGÜÇ, Öztin; “Cumhuriyet Dönemi’nde Bankacılık Alanında Kurumsal Gelişmeler”,
Banka ve Ekonomik Yorumlar, Sayı: 4, İstanbul, 1974, s. 79-94.
- ALKİN, Erdoğan; “Türkiye’de Bankacılığın Gelişimi”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi 1923-1978**, Ed.: Memduh Yaşa, Akbank Kültür Yayını, İstanbul, 1980, s. 464-555.
- BAKAN, Sumru; “Osmanlı’dan Günümüze Türk Bankacılık Kesimi”, **İktisat Dergisi**, Yıl: 2002, Sayı: 417, s. 31-41.
- BERKSOY, Taner “Türkiye’de İstikrar Arayışları ve IMF”, **IMF İstikrar Politikaları ve Türkiye**, Ed.: Cevdet Erdost, Ankara, 1982, s. 147-174.
- EROĞLU, Nadir- Toktamış ATEŞ ‘Cumhuriyet Dönemi İktisadi Yapı ve Finans Sistemi: 1946-1980’’, **Osmanlı’dan Günümüze Türk Finans Tarihi**, Ed.: Haydar Kazgan, İMKB, Cilt: 2, s. 211-349.
- GÜNÇE, Ergin; “Türkiye’de Planlamanın Dünü-Bugünü-Yarını”, **ODTÜ Gelişme Dergisi**, 1981, Özel Sayı, s. 117-143.
- GÜNEŞ, Hurşit; “Dünden Bugüne Para Politikaları”, **75 Yılda Paranın Serüveni**, Ed.: Mustafa Sönmez, İstanbul, 1998, s. 187-194.
- KAZGAN, Gülten; “Türk Ekonomisinde 1927-1935 Depresyonu, Kapital Birikimi ve Örgütlemeler”, **Atatürk Döneminin Ekonomik ve Toplumsal Tarihiyle İlgili Sorunlar Sempozyumu**, Ocak 1977, s. 231-274.
- KAZGAN, Haydar; “Yapı ve Kredi Bankası’nın Hızlı Gelişimi:Türk Halkının Tasarruf ile Tanışması”, **Finans Dünyası**, Sayı: 108, Aralık 1998, s. 109-112.
- KÜÇÜK, Yalçın; “Türkiye’de Planlama Kavramının Gelişimi Üzerine”, **ODTÜ Gelişme Dergisi**, 1981, Özel Sayı, s. 79-116.
- OKSAY, M. Serhan; “Türk Bankacılık Sisteminin Gelişiminin Dünya Bankacılık Sistemindeki Gelişmeler Işığında Değerlendirilmesi ve Günümüze Yansıyan Yapısal Sorunların Tespiti: 1908-1980 dönemi”, **Banka – Mali ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, Yıl: 40, Sayı: 1, Ocak 2003, s. 47-73.
- ÖKÇÜN, Gündüz; “1909-1930 Yılları Arasına Anonim Şirket Olarak Kurulan Bankalar”, **Türkiye İktisat Tarihi Semineri**, Ankara, 1975, s. 409-476.

- PARASIZ, İlker; “Türkiye’de Bankacılığın Tarihsel Gelişimi”, **75 Yılda Paranın Serüveni**, Ed.: Mustafa Sönmez, İstanbul, 1998, s. 109-114.
- SERİN, Necdet; “İktisadi İstikrar Programı”, **SBF Dergisi**, Ankara Üniversitesi, 1959, Cilt: 14, Sayı: 4, s. 24-49.
- SİLİER, Oya; “1920’lerde Türk Milli Bankacılığının Genel Görünümü”, **Türkiye İktisat Tarihi Semineri**, Ankara, 1975, s. 485-534.
- SÖNMEZ Attila; “Türk Ekonomisinin Altın Yılları ve Chenery Raporu”, **ODTÜ Gelişme Dergisi**, Sayı: 4, 1996, s. 668-675.
- SÖNMEZ, Mustafa; “Sermaye Birikiminin 75 Yıllık Gelişimi:Kilometre Taşları”, **75 Yılda Paranın Serüveni**, Ed.: Mustafa Sönmez, İstanbul, 1998, s. 51-82.
- ŞAHİNKAYA Serdar; “1946-1979 Dönemi Türkiye’inde Bankalar, İhtisas Bankaları ve İktisat Politikaları”, **Bilanço 1923-1998**, Ed.: Zeynep Rona, İstanbul, 1998, s. 91-104.
- TEKELİ, İlhan; “II. Dünya Savaşı Sırasında Hazırlanan Savaş Sonrası Kalkınma Plan ve Programları”, **ODTÜ Gelişme Dergisi**, 1979-1980, Özel Sayı, s. 288-327.
- TEMEL, Adil; “Büyüme, Ekomomik Yapı Değişmeleri (1946 -1997)”, **Bilanço 1923-1998**, Ed.: Zeynep Rona, Tarih Vakfı Yayınları, Ankara, 1998, s. 73-90.

TEZLER

- AL, Hüseyin; **Tanzimat Dönemi Bankacılık Teşebbüsleri (1840-1852)**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1997.
- YILMAZ, Naci; **1930-1946 Döneminde Türk Bankacılık Tarihi**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.

GAZETELER

T.C.Resmi Gazete, Ödünç Para Verme İşleri Kanununun Bazı Maddelerini Değiştiren 3399 sayılı Kanunun 1. Maddesinin Değiştirilmesi ve Bu Kanuna İki Madde İlavesi ve 2279 Sayılı Kanunun 17.Maddesinin Değiştirilmesi Hakkında 5841 no.lu Kanun, 10.08.1951, Sayı: 7885.

T.C.Resmi Gazete, 2999 Sayılı Bankalar Kanununa Ek Kanun, Kanun No: 6112, 03.07.1953, Sayı: 8454.

T.C.Resmi Gazete, 7129 Sayılı Bankalar Kanunu, 02.07.1958, Sayı: 9944.

Vatan Gazetesi, 10.09.1944; 27.11.1948; 02.11.1958.

Cumhuriyet Gazetesi, 17.06.1950.

Ulus Gazetesi, 10.9.1944.

Tasvir, 22.06.1946.

ZABIT CERİDESİ

TBMM Zabıt Ceridesi, D: 10, c.I, 24.05.1954.

DÜSTUR

Düstur, III. Tertip, c. XXXV, Kanun No: 6326.

PARTİ TÜZÜK VE PROGRAMLARI

Demokrat Parti Tüzük ve Programı, İstanbul, 1946.

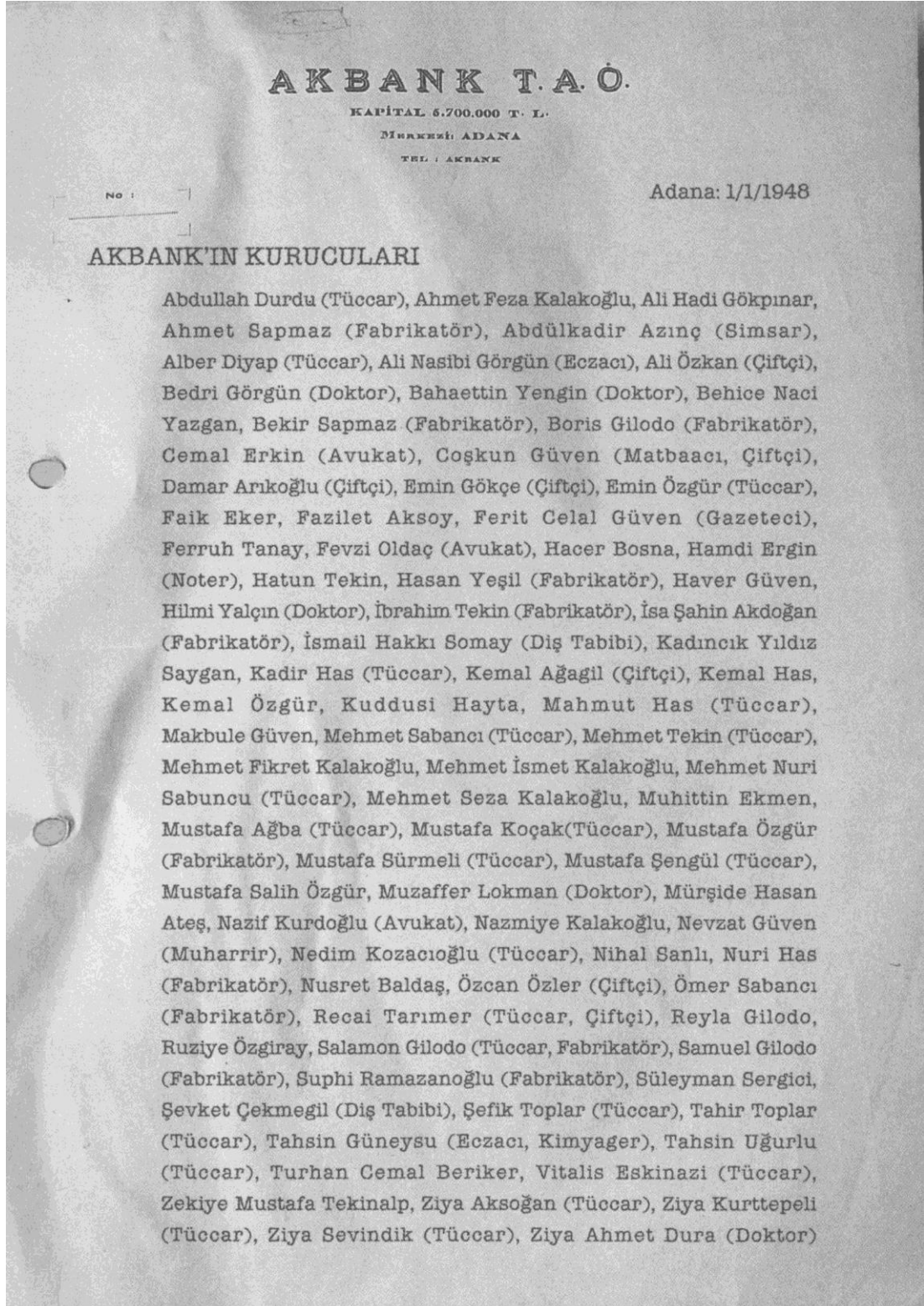
Cumhuriyet Halk Partisi Program ve Tüzüğü, İstanbul, 1947.

ÇEVİRİMİÇİ KAYNAKLAR

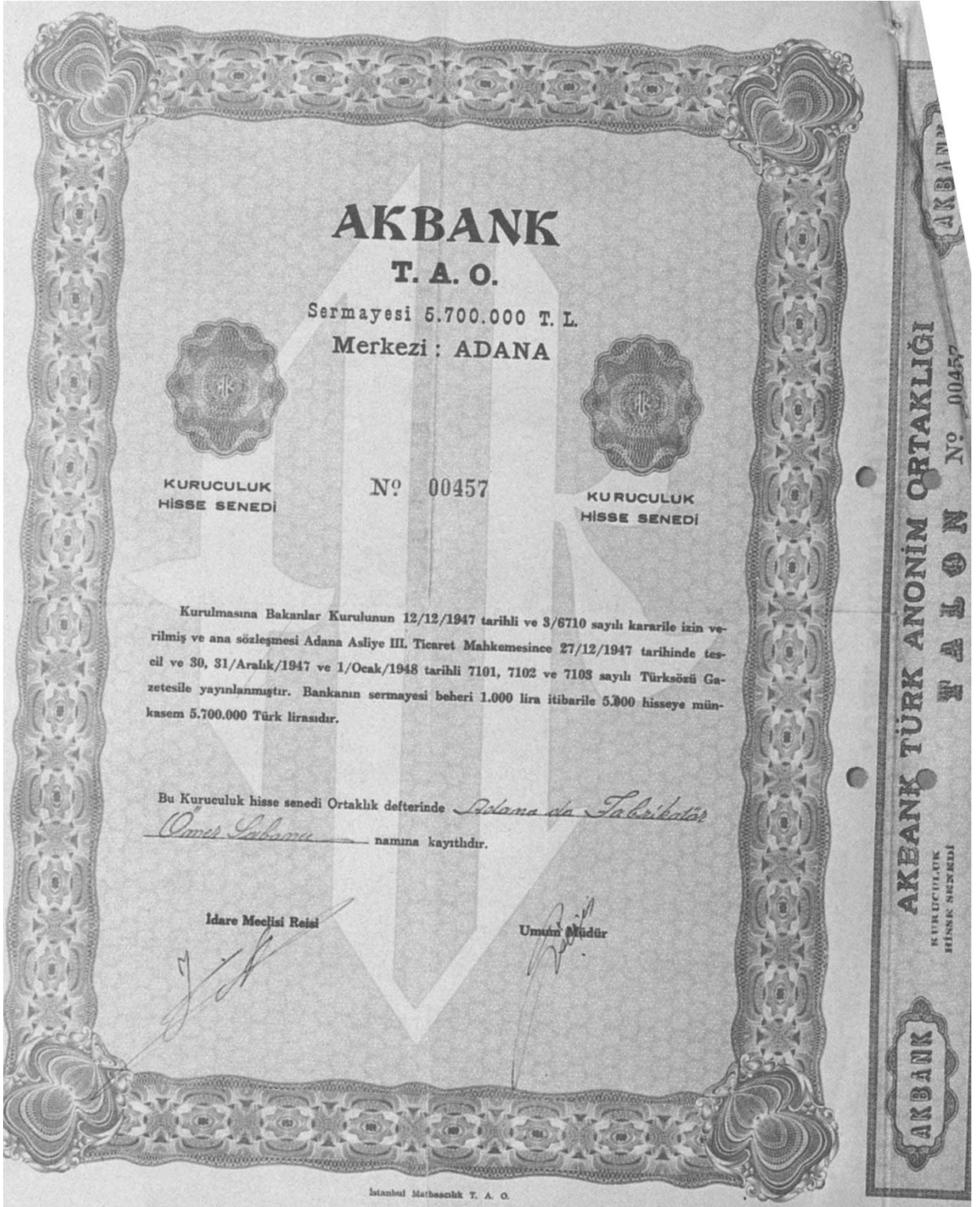
- 50. Yılında Türkiye Bankalar Birliği ve Türk Bankacılık Sistemi**, Türkiye Bankalar Birliği, Yayın No:262, Kasım 2008, www.tbb.org.tr.
- 7129 Sayılı Bankalar Kanunun Hükümlerine Tabi Bulunan Bankalarımızın 1960 Yılı Sonu Bilançoları**, www.tbb.org.tr.
- Türkiye’de Bankacılık Sistemi Aralık 2008**, www.tbb.org.tr.
- Türkiye’de Bankacılık Sistemi, Banka, Şube ve Personel Sayıları Aralık 2008**, www.tbb.org.tr.
- Türkiye’de Bankacılık Sistemi Aralık 2008**, www.tbb.org.tr.
- Türkiye Ekonomisi Tarihsel Veriler**, www.ceterisparibus.net.
- 1948 Türkiye İktisat Kongresi’nde Kabul Edilen Rapor ve Kararlar”, **Türkiye İktisat Kongresi, İstanbul, 22-27 Kasım 1948**, <http://ekutup.dpt.gov.tr>.
- EROĞLU, Nadir; “Türkiye’de İktisat Politikalarının Gelişimi (1923-2003)”, **80. Yılında Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu**, İstanbul, 29-31 Ekim 2003, <http://mimoza.marmara.edu.tr/~neroglu/iktisat-politikalari.pdf>

EKLER

Ek: 1 Akbank'ın Kurucu Ortaklarını Gösterir 1.1.1948 Tarihli Belge

Ek: 2 Akbank'ın İlk Hisse Senetlerinden Bir Örnek

Ek: 3 15.01.1948 Tarihli İdare Meclisi Kararı

A K B A N K T. A. O. İdare Meclisi		Karar Defteri		2
Karar No.	Toplantı No : I	Toplantı günü :		
m-Dosya Ticaret Bakanlığında gelir gelmez bir istida ile Adana 3 Üncü Asliye Ticaret yargıçlığına tevdi edilmiş ve esas mukavelename mezkur mahkemenin 27/12/947 Gün ve esas 947/37 Karar 947/23 sayılı kararıyle tasdik ve tescil edilmiş ve tasdik için gerekli 2880 Liralık harç pulu bedeli mahkeme başkâtibine ödenmiş ve harç pulları kararın aslı üzerine ilsak olunmuştur . n-Bunu müteakip dosya mahkeme kararı ile birlikte Adana Ticaret ve Sanayi Odasına tevdi edilmiş ve mezkur odaca 27/12/947 gün ve 910 Numara ile tescil ve keyfiyet Adanada çıkan Türksözü gazetesinin 30-31/12/947, 1/1/948 gün ve 7101, 7102 ve 7103 Sayılı nüshalarında Ana mukavelename ile birlikte ilân edilerek tescil formalitesi de ilmal edilmiştir . o-ilânı muhtevî gazetelerden on beş adedi ile mahkeme tasdikini bildiren ilaman bir örneği ve ana mukavelenamenin ticaret odasına tescilini bildiren şerhli bir nüshası Ticaret Bakanlığına gönderilmiştir . p-Dunun üzerine Ticaret Bakanlığı iş Bankasına hitaben mezkur Bankaya yatırılan sermayenin % 25 şinin Ortaklığa ödenmesine dair olan 5/1/948 Gün ve 4/70 Sayılı mektubu göndermiştir . r- Tasdik muamelesi tekemmül ettiği sırada Bankanın tevdiat kabulüne müsaade edilmesi hakkında Maliye Bakanlığına müracaat edilmiş ve mezkur Bakanlıkça 6/1/948 Gün ve 354 Sayılı emirle Bankamızın tevdiat kabulüne müsaade edilmiştir . S- 2490 S. Yılı kanununun 60 ıncı maddesi mucibince tahsil edilmiş sermayemizin %50 sine kadar teminat mektubu vermemize müsaade edilmesi Maliye bakanlığından istenmiş ve mezkur Bakanlıkça buna 8/1/948 Gün ve 494 Sayılı emrile müsaade ve keyfiyet 8/1/948 Gün ve 493 Sayılı sirkülerle tamim edilmiştir . Ş- yine tahsil edilmiş sermayemizin % 75 sine kadar teminat mektubu verebilmemiz hakkında Maliye Bakanlığına müracaat edilmiş olup keyfiyet Bakanlar kuruluna havale edilmiş bulunmaktadır . t- Tasdiki müteakip esas mukavelenamemiz basdırılmış ve basılı nüshalardan elli adedi Ticaret Bakanlığına tevdi edilmiştir Yapılan tetkikat sonunda Anonim ortaklık halindeki Bankamızın kuruluşunun tamamlanmış, Bankanın küşat ile işe başlamasında kanuni her hangi bir engel kalmamış olduğu ve bütün kanuni formalite telerin yerine getirilmiş bulunduğu görülmüştür. 3- Kuruluş tetkikatını müteakip İdare Komitesi seçimine geçildi. Asli Komite Üyeliklerine (Alber Diyap) ile (Faik Eker) yedek komite Üyeliklerinde (Üzcan Özler) ile (Hadi Gökpinar) mevcudun ittifakiyle seçildiler . Vaktin gecikmesinden ruznamenin diğer maddelerinin müzakeresi için yarınki 16/1/948 cuma günü saat 19 da Bankada toplanılmak üzere ictima son verildi .				
Reis Reis veldi aza aza aza Z. Kurttepe A. Diyap N. Kurtoglu F. Oldas Ü. Özler (Eulunmadı) H. Gökpinar				

Ek: 4 24.10.1949 Tarihli İç Yazışma Örneği

AKBANK T.A.O.
KAPİTAL 5.700.000 T. L.
MERKEZİ: ADANA
TEL : AKBANK

Adana: 24/10/1949 / / 194
Kod : Bentley's

No : 90

AKBANK
İDARE MECLİSİ REİSLİĞİ
Kayıt T. 24.10.949 No. 88
Cevap T. No.

İDARE MECLİSİ YÜKSEK REİSLİĞİNE

Öz : Bankamızın 1950 kadrosu

Açılış hazırlıkları yapılmakta olan İstanbul Şubemiz hariç olmak üzere Bankamızın 1950 yılına ait memur kadro cedvellerini bağlı olarak takdim ediyorum.

İdare Meclisi, ve Murakipler, Umum Müdürlük, Adana Şubesi ve Ceyhan Şubesi başlıklı dört parçadan terekkep eden bu cedvelerde teşkilatımıza mensup olanlara 1950 yılında verilecek ücretlerin aylık ve yıllık tutarları müfredat itibariyle gösterilmiştir.

Masraf bütçemizde yapılan tasnif memuriyet neveleri itibariyle, buradaki tasnif ise istihdam mahalleri itibariyle yapılmıştır. Fakat her iki tasnif tutarı da yekdiğerinin aynıdır.

Adı geçen cedvellerin aylık ve yıllık itibariyle tutarı ve istihkak sahiplerinin adedi şöyledir:

S E R V İ S	Adet	AYLIK MAAŞ Tutarı L.	YILLIK MAAŞ Tutarı L.
İdare Meclisi ve Murakipler	10	2.110,5 /	25.326.- /
Umum Müdürlük	8	5.765.-	69.180.-
Adana Şubesi	18	4.970.-	59.640.-
Ceyhan Şubesi	6	1.900.-	22.800.-
Yekûn...	42	14.745,5	176.946.-

İdare Meclisi azasıyla Murakiplerimiz hariç Banka personeli cem'an 32 kişiden terekkep etmektedir. Bunların memuriyet itibariyle tasnifleri, adetleri, aylık ve yıllık maaş tutarları şöyledir:

S İ N İ F İ	Adet	AYLIK MAAŞ Tutarı Lira	YILLIK MAAŞ Tutarı Lira
Mitehassıslar	4	4.300.-	51.600.-
Daimi memurlar	12	5.725.-	68.700.-
Muvakkat Memurlar	8	1.525.-	18.300.-
Stajyerler	2	275.-	3.300.-
Mistahdemler	6	810.-	9.720.-
Yekûn.	32	12.635.-	151.620.-

Ek: 5 Fotoğraflar

Foto: 1 Akbank'ın Adana Umum M¼d¼rl¼k Binası (1948)

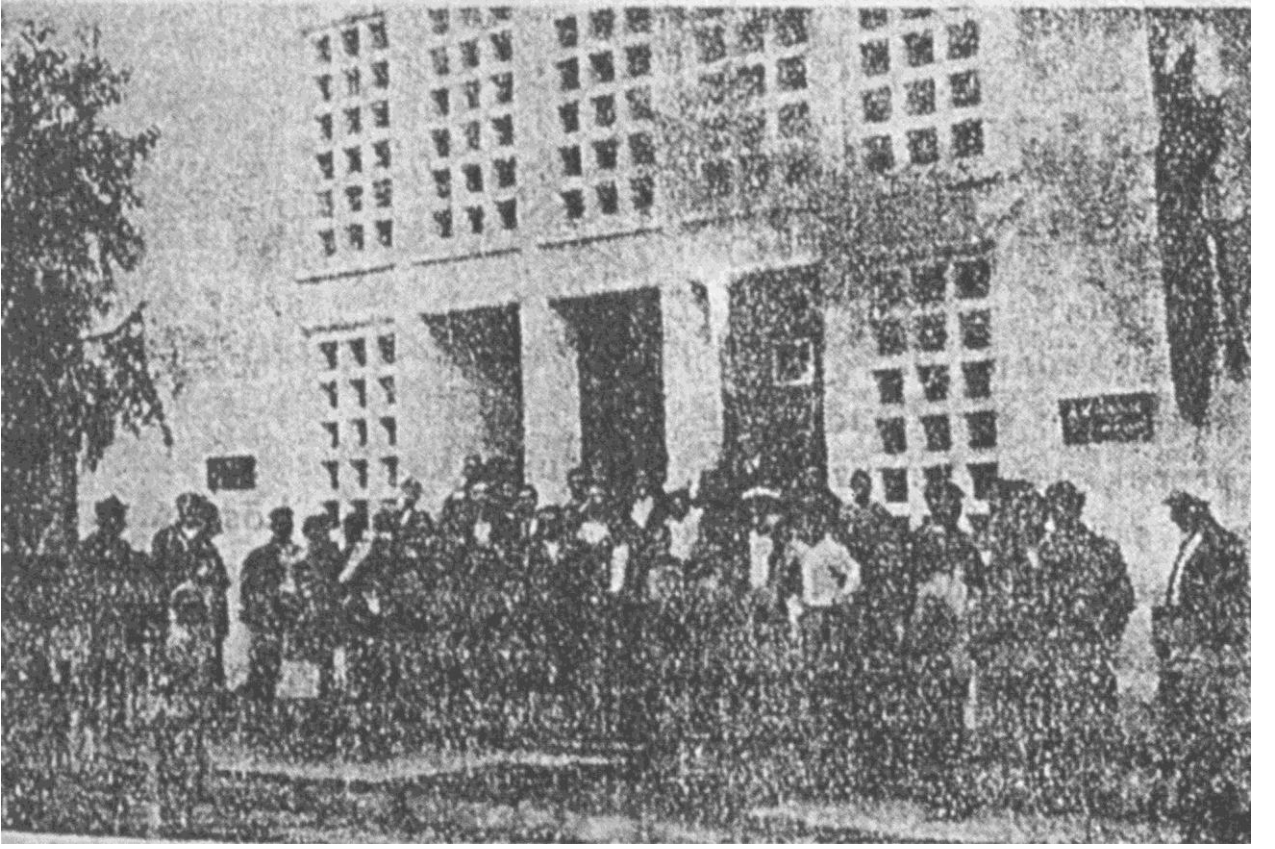

Foto: 2 İzmir Şubesi'nin Açılış Töreni (1951)

Foto: 3 Ankara Şubesi'nden Görünüm (1951)

Foto: 4 İstanbul Beyoğlu'nda İlk Umum Müdürlük Binası

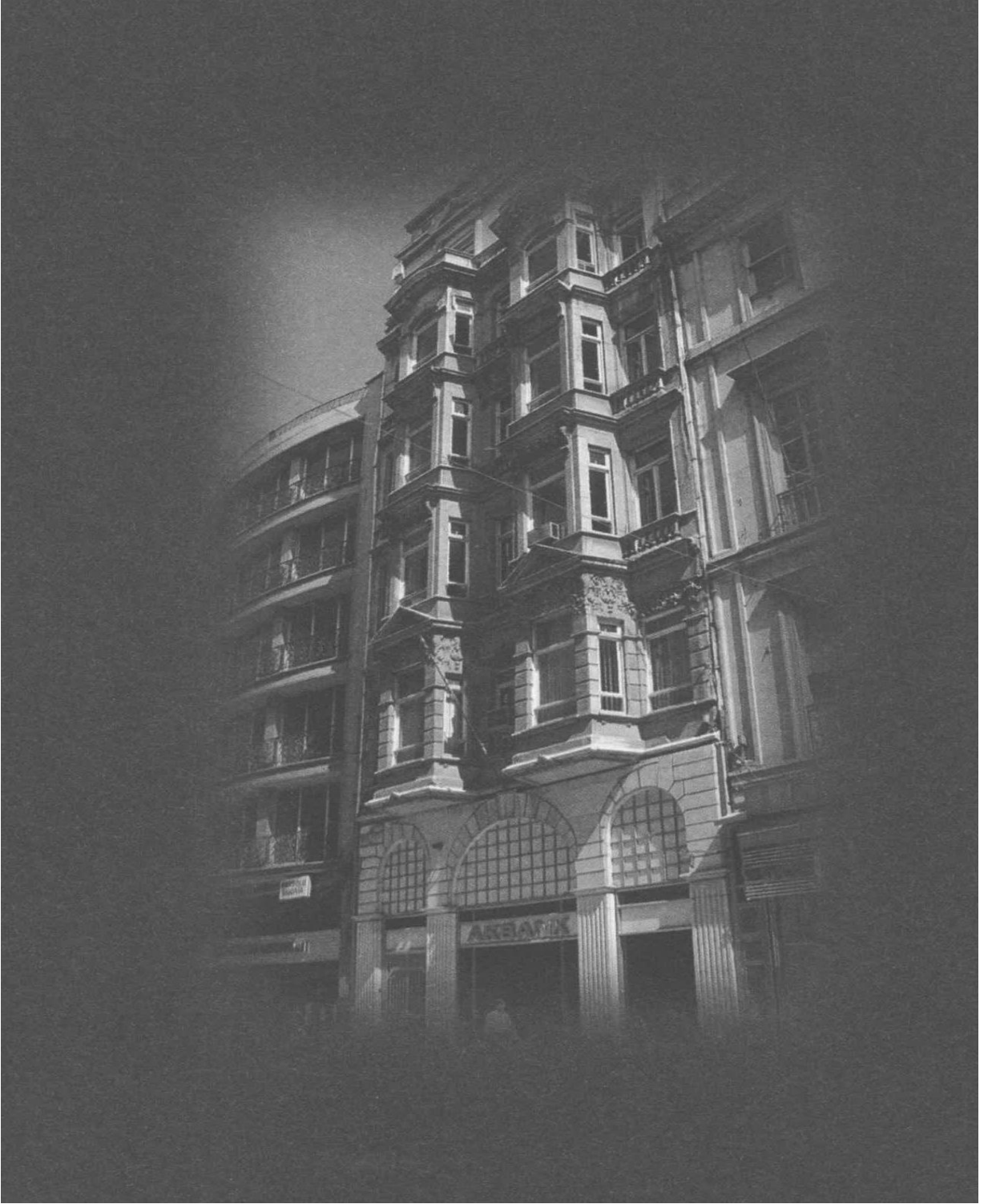

Foto: 5 Adana Şubesi'nde Yapılan Genel Kurul Toplantısı (1955)

Foto: 6 Genel Kurul Toplantısı (1956)

Foto: 7 Aksigorta Binası - Karaköy

Foto: 8 Akbank Umum Müdürlüğü-Fındıklı

Foto: 9 Akbank Genel Müdürlüğü-Sabancı Center

